

ชุมชนเซ่งกี้ : วิถีชีวิตและกระบวนการ พัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง

(Sengki Slum : Way of Life and Development Process Towards Self-Reliance)

ไฮ

อรรถัย อาจอ่ำ

พฤษภาคม 2531

ISBN 974-586-387-4

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 117

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล

ชุมชนเซ่งกี้ : วิถีชีวิตและกระบวนการ พัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง

(Sengki Slum : Way of Life and Development Process Towards Self-Reliance)

อรรถัย อาจอ่ำ

ISBN 974-586-387-4

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 117

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล

มิถุนายน 2531

สารบัญ

(Contents)

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ(Acknowledgement)	ก
บทคัดย่อ(Abstract)	ข
บทนำ (Introduction)	1
ที่มาของปัญหาและเหตุผลเบื้องหลังการวิจัย(Problem Identification and Research Background)	7
วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Research Objectives)	11
กรอบความคิดในการวิจัย(Conceptual Framework)	12
คำจำกัดความของแนวคิดที่เกี่ยวข้อง(Definitions of Key Concepts)	16
การได้มาซึ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง (Methods of Data Collection)	21
ชุมชนเซ่งกี้ก่อนการพัฒนา (Sengki Slum Before Intervention)	23
มองชุมชนเซ่งกี้ผ่านกระบวนการพัฒนา : บทวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและการเปลี่ยนแปลงสู่ความสำเร็จ (Looking at Sengki Slum Through Development Process : Analysis of Impediments and Changes towards Achievement)	44
บทสรุปและข้อเสนอแนะ (Conclusion and Suggestions)	71
เชิงอรรถ (Notes)	73
เอกสารอ้างอิง (References)	77

กิตติกรรมประกาศ

(Acknowledgement)

ความสำเร็จของงานวิจัยชิ้นนี้ จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าปราศจากความช่วยเหลือจากบุคคลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ ประชาชนในชุมชนชายฝั่งที่ ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนชายฝั่ง และทำให้ผู้เขียนเกิดแรงบันดาลใจในการศึกษาวิจัย เพราะถ้าปราศจากชุมชนชายฝั่งและโครงการดังกล่าวงานวิจัยชิ้นนี้ก็คงไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมสุข บุญยะบัญชา รวมทั้งหน่วยงานพัฒนาของสหประชาชาติหรือ UNDP ที่ให้การสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เบญจฯ ยอดคำเนิน แอ็คติวิสต์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาย โพธิ์สีดา ที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการอ่านและวิจารณ์ต้นฉบับ ซึ่งผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในบุญคุณเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ นั้น คุณमारศรี ยกเต้ง ซึ่งเป็นผู้ช่วยนักวิจัยได้พยายามทำงานต่าง ๆ อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง และขอขอบคุณ คุณณรงค์ศักดิ์ ผิวอ่อน ที่กรุณาพิมพ์ต้นฉบับด้วยความมานะอดทน และท้ายที่สุดขอขอบพระคุณ คุณอรพรรณ หันจางสิทธิ์ คุณสมบุรณ์ สุภคุด และสถาบันวิจัยประชากรและสังคมที่ได้กรุณาช่วยกันทำให้งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จออกมาเป็นรูปเล่มดังที่เห็นอยู่

สำหรับความผิดพลาดต่าง ๆ ที่อาจปรากฏอยู่ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยขออภัยไว้แต่เพียงผู้เดียว และต้องขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

บทคัดย่อ

(Abstract)

การศึกษาวิจัยเรื่อง "ชุมชนเชิงกิจ : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง" ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ 1) เพื่อศึกษา เรียนรู้และทำความเข้าใจในวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นอยู่ของชาวชุมชนเชิงกิจ 2) เพื่อศึกษาถึงกระบวนการในการสร้างการมีส่วนร่วมและในการทำงานร่วมกัน ระหว่างชุมชนเชิงกิจกับศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ 3) เพื่อศึกษาถึงองค์ประกอบและปัจจัยที่สำคัญในการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน รวมไปถึงการศึกษาถึงเงื่อนไข ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ (ทั้งจากภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชน) ที่เกิดขึ้นท่ามกลางความพยายามที่จะผลักดันวัฒนธรรมแบบเมือง และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน 4) เพื่อศึกษาและตรวจสอบผลกระทบต่าง ๆ อันเกิดจากกระบวนการมาตรการ และหรือวิธีการในการพัฒนาชุมชนที่มีต่อวิถีชีวิตแบบเดิมของชาวชุมชน 5) เพื่อสร้างและส่งเสริมความรู้ความเข้าใจใหม่ ๆ เกี่ยวกับคนยากจนหรือกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมือง 6) เพื่อเสนอแนะข้อสรุปจากผลการศึกษาวิจัยให้แก่หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาให้กับกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมือง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้อยู่บนแนวคิดที่ว่า ชุมชนมีศักยภาพและขีดความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาพื้นฐานของชุมชนร่วมกัน โดยชาวชุมชนเชิงกิจจะต้องมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมายและทำงานร่วมกับสถาบันสนับสนุนหลัก ซึ่งในที่นี้คือศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ รวมทั้งมีการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ที่จำเป็นเพื่อผลักดันให้เกิดการจัดตั้งองค์กรของชุมชนเพื่อเป็นองค์กรกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนตามที่วางเป้าหมายไว้เพื่อบรรลุสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนให้ได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่อยู่อาศัย และจะขยายสู่กิจกรรมอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น การออมทรัพย์หรือกองทุนชุมชน, กองทุนการศึกษา, ร้านค้าขายสินค้าราคาถูก เป็นต้น

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการบันทึกประจำวัน (diary or memo) จากการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมืองหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือชาวชุมชนแออัด มีศักยภาพและความสามารถในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตนเองให้ดีขึ้นถ้ามี "โอกาส" ต่าง ๆ เปิดให้แก่พวกเขา ซึ่งก็หมายความว่าพวกเขามีได้จมปรักอยู่ในวัฒนธรรมแห่งความยากจน

ค

บทนำ (Introduction)

ในปัจจุบัน การขยายตัวของเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการเร่งรัดการพัฒนาทางเศรษฐกิจในเมือง ทำให้อัตราการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองหลวงยังคงสูง และเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่ารัฐจะมีนโยบายการพัฒนาเมืองหลักตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อสกัดกั้นหรือรองรับการย้ายถิ่นก็ตาม การขยายตัวเป็นเมืองอย่างรวดเร็วมีผลกระทบต่อความอยู่รอด หรือความเป็นความตายของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมืองหรือกลุ่มชนชั้นล่างสุดของสังคมที่อาศัยอยู่ในสลัมหรือชุมชนแออัด ปัจจุบันมีผู้อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานคร ประมาณ 5 ล้านคน หรือกว่าร้อยละ 10 ของพลเมืองทั้งประเทศ ในจำนวนนี้มีอยู่ประมาณ 1 ล้าน 7 แสนคนที่มีรายได้ครอบครัวต่ำกว่าเดือนละ 3,000 บาท ซึ่งเป็นรายได้ที่ต่ำเกินไปที่จะจัดหาที่อยู่อาศัยซึ่งเขาเอากำไรกันในเชิงธุรกิจในตลาดที่อยู่อาศัย (Housing Market) โดยทั่วไปได้ (ชโลโม แองเจิล และคณะ, 2528 : 1-5) ผู้มีรายได้น้อยเหล่านี้ส่วนหนึ่งจึงจำเป็นต้องอาศัยอยู่ในสลัมหรือชุมชนแออัด การเข้ามาอยู่ในสลัมหรือการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในสลัมทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวรของกลุ่มคนยากจน หรือโดยเฉพาะกลุ่มผู้ย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำในเมืองนั้น ถือเป็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในเมืองอย่างหนึ่งของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยเหล่านี้ (Korff, 1983: 129, 229-232) การอยู่อาศัยในสลัมทำให้ค่าครองชีพลดลงหรือทำให้ค่าใช้จ่ายในเรื่องที่อยู่อาศัยลดลงมาก เป็นการอยู่อาศัยที่สอดคล้องกับรายได้ที่ต่ำและไม่แน่นอน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นความจริงที่ว่า ประชากรที่อยู่อาศัยในสลัมนั้นมีโชคนที่ยากจนหรือมีรายได้ต่ำทั้งหมดทุกคน หรือทุกครัวเรือนเสมอไป¹⁾ อย่างไรก็ตาม มีงานศึกษาวิจัยหลายชิ้นที่สามารถให้ภาพรวมด้านฐานะทางเศรษฐกิจ, อาชีพ และรายได้ของคนสลัม เช่น งานการศึกษาวิจัยของเมธี ครองแก้วและคณะ(2530) พบว่า คนสลัมมีอาชีพที่หลากหลายแต่ส่วนใหญ่เป็นกรรมกรรับจ้าง, ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และเป็นคนงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิต (ประมาณ 80% ของครัวเรือนตัวอย่างที่ทำการศึกษา)²⁾ นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาวิจัยของนาย Rüdiger Korff (2526) และคนอื่น ๆ ³⁾ ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าอาชีพและการทำงานของคนสลัมดังกล่าว มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาทางเศรษฐกิจของเมือง แรงงานของคนสลัมเหล่านี้ มีใช้แรงงานที่อยู่นอกระบบเศรษฐกิจด้านการวิเคราะห์ของนักวิชาการบางท่าน⁴⁾ ถึงแม้แรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในระบบเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ หรือภาคเศรษฐกิจ

แบบฉบับแฝง (Informal Sector) ก็ตาม แต่ก็มิธุรกิจหรือการผลิตเพื่อการส่งออกหลายประเภท เช่น ธุรกิจเสื้อผ้า, ธุรกิจเกี่ยวกับการประดิษฐ์ (ดอกไม้ผ้า, ดอกไม้พลาสติก, ของชำร่วย, ฯลฯ) ใช้แรงงานราคาถูกของคนสลัม หรือแรงงานของสตรีที่อยู่ในสลัมเพื่อลดต้นทุนการผลิต

เพราะฉะนั้น การแก้ไขปัญหาสลัมจึงจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจในความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น การพัฒนาเศรษฐกิจการค้าของเมือง (ซึ่งความเป็นจริงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้สลัมและผู้อยู่อาศัยในสลัมต้องถูกทำลายล้างหรือกวาดต้อนออกจากที่พักพิงอาศัยราคาถูกของเขา) ควรจะเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง การคำนึงถึงวงจรชีวิตของแรงงานราคาถูก ที่หนุนช่วยการพัฒนาทางเศรษฐกิจของเมืองทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็น วงจรชีวิตของผู้ใช้แรงงานเหล่านั้นไม่ควรจะแตกต่างจากวงจรชีวิตของผู้ประกอบการผลิตมากนักในแง่ของการทำงาน การมีอาหารรับประทาน การมีที่อยู่อาศัยและการพักผ่อนนอนหลับ กล่าวคือ ผู้ใช้แรงงานที่อาศัยอยู่ในสลัมเหล่านั้นจะมีชีวิตอยู่รอดได้ก็ต้องมีการพักผ่อน มีที่พักอาศัย มีอาหารรับประทาน เพื่อให้มีแรงทำงานในวันต่อไป การคาดหวังหรือความต้องการของผู้ประกอบการในการที่จะใช้แรงงานของคนเหล่านี้เพื่อทำการผลิตอย่างเดียวโดยมิได้คำนึงถึงวงจรดังกล่าว ถือเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่งและนำมาซึ่งโศกนาฏกรรมในใจกลางเมือง ปรากฏการณ์ที่เป็นโศกนาฏกรรมก็คือการไล่รื้อทำลายสลัมหรือเขตที่อยู่อาศัยของแรงงานดังกล่าว เพื่อนำที่ดินไปใช้ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ, การก่อสร้างศูนย์การค้าและอาคารพาณิชย์ต่าง ๆ ฯลฯ

เป็นความจริงอีกเช่นเดียวกันว่า "สลัม" เป็นแหล่งรวมของปัญหาต่าง ๆ อีกมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการว่างงาน ปัญหายาเสพติด ฯลฯ นอกเหนือจากการเป็นศูนย์รวมของแรงงานราคาถูกที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองแล้ว การไล่รื้อสลัมนอกจากจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นได้ ยังเป็นการซ้ำเติมให้ปัญหานั้น ๆ ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นด้วย การไล่รื้อสลัมซึ่งเป็นเขตที่อยู่อาศัยที่ใกล้กับแหล่งงานแล้วสร้างแฟลตในเขตชานเมืองขึ้นแทนเพื่ออพยพคนสลัมไปอยู่นั้น ปรากฏว่าต้องประสบกับความล้มเหลวในช่วงเวลาที่ผ่านมา ชาวสลัมจำนวนมากต้องขายแฟลตให้กับชนชั้นกลาง เนื่องจากเหตุผลต่าง ๆ นานา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดรายได้ที่แน่นอนไม่สามารถส่งค่าแฟลตเป็นรายเดือนตามกำหนด และอีกเหตุผลหนึ่งที่สำคัญก็คือที่อยู่อาศัยใหม่อยู่ไกลจากที่ทำงานมาก ทำให้สิ้นเปลืองทั้งเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การไล่รื้อสลัมหรือเขตที่อยู่อาศัยของ

ผู้มีรายได้น้อยในเมืองยังมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่แบบกลุ่ม หรือชุมชนของประชาชน เหล่านี้ด้วย ความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่เคยมีโดยเฉพาะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในด้านต่าง ๆ ถูกทำให้แตกสลาย ปัญหายาเสพติดอันเป็นผลพวงของปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาอื่น ๆ ภายในครอบครัวก็จะยิ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

จากผลกระทบต่าง ๆ ในแง่ลบที่เกิดขึ้นนี้เอง ทำให้การเคหะแห่งชาติโดยศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ เริ่มศึกษาหาทางเลือกต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางผลประโยชน์ระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจของเมือง กับที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในเมืองเหล่านี้ และพบว่าทางเลือกต่าง ๆ มีมากมาย ทางเลือกประการหนึ่งที่สำคัญและมีประสิทธิภาพมากก็คือ การประสานประโยชน์ในที่ดินหรือที่เรียกว่า Land Sharing ซึ่งหมายถึง การประสานประโยชน์การใช้ที่ดินระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัยเดิมบนที่ดินผืนนั้น ๆ การแบ่งปันที่ดินหรือการประสานประโยชน์บนที่ดินนี้อาจจะกระทำโดยการขายที่ดินส่วนหนึ่งโดยตรงให้กับผู้อยู่อาศัยในรูปของการผ่อนส่งระยะยาว หรืออาจจะเป็นในรูปของการให้สัญญาเช่าระยะยาวก็ได้ ส่วนที่ดินที่เหลืออีกส่วนหนึ่งนั้นเจ้าของที่ดินก็สามารถที่จะนำไปใช้ประโยชน์ทางการค้าได้ตามต้องการ ชุมชนแข่งก็มีใช้ชุมชนแรกที่น่าเอาริธีการประสานประโยชน์ในที่ดินมาใช้ ก่อนหน้านี้ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์และสำนักปรับปรุงชุมชนแออัด การเคหะแห่งชาติได้นำเอาริธิดังกล่าวมาใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัยในหลายชุมชนด้วยกัน เช่น ที่สลัมคลองเตยและชุมชนวัดลาดบัวขาว เป็นต้น โดยเฉพาะที่ชุมชนวัดลาดบัวขาวนั้น การใช้วิธีการดังกล่าวทำให้ที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในเมืองเพิ่มขึ้นอีกถึง 63 หน่วย⁵⁾ การเปลี่ยนมือในกรรมสิทธิ์บ้านและที่ดินในชุมชนวัดลาดบัวขาวมีน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนมือในกรรมสิทธิ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนคลองเตย ทั้งนี้ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการและยุทธวิธีที่นำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้นแตกต่างกัน แต่ถึงกระนั้นการปฏิบัติการในชุมชนทั้งสองแห่งก็ยังคงอยู่ภายใต้ขอบเขตข้อจำกัดและเงื่อนไขต่าง ๆ อีกมากมาย การจัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านทั้งในระยะสั้น และระยะยาว ในช่วงนั้นยังไม่สามารถกระทำได้ ในช่วงที่ผ่านมากการแก้ไขปัญหาเน้นที่รูปแบบและผลผลิต (product) มากกว่ากระบวนการ (process) และเป็นการแก้ไขปัญหาแบบเบี่ยงบนลงสู่เบื้องล่าง (top-down) ขาดการคำนึงถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน หรือของ

ประชาชนผู้เป็นเจ้าของปัญหา (people's participation) การขาดกระบวนการและการขาดการสร้างกลไกในการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง และให้เป็นไปอย่างครบวงจรดังกล่าวก้าว ทำให้ขาดองค์กรและกลไกรองรับการแก้ไขปัญหาต่างๆ อันอาจเกิดขึ้นตามมา ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีทางเลือก หรือแนวทางการแก้ไขปัญหาใดที่จะบรรลุสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ทุกประการ ประกอบกับชุมชนแออัดหรือสลัมโดยทั่วๆ ไปนั้นมีปัญหาต่างๆ อีกมากมาย นอกเหนือจากปัญหาที่อยู่อาศัยซึ่งประกอบไปด้วยปัญหาที่ดิน, ตัวบ้าน และสาธารณูปโภคอันเป็นปัญหาพื้นฐานที่สำคัญของชุมชน ดังนั้นการรวมตัวกันของชาวชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐานของชุมชนร่วมกันจึงควรเป็นการเริ่มต้นที่ดีที่จะเป็นรากฐานไปสู่การพัฒนา และแก้ไขปัญหาอื่นๆ ของชุมชนร่วมกันด้วย เช่น ปัญหาหนี้สิน, ปัญหารายได้น้อย, ปัญหาการขาดส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา, ปัญหาการขาดโอกาสในการศึกษาของเยาวชน, ปัญหาสาธารณสุข, ปัญหายาเสพติด และปัญหาอื่นๆ

โครงการการพัฒนาและการสร้างที่อยู่อาศัยในชุมชนชอยเซงกี เป็นโครงการที่คำนึงถึงความสำคัญและเนื้อหาสาระของการเข้ามีส่วนร่วมของชาวชุมชน เพื่อการจัดตั้งองค์กรเพื่อการปกครองและการพึ่งพาตนเองในระดับชุมชน ในกรณีนี้การจัดตั้งองค์กรเพื่อการปกครอง และการพึ่งพาตนเองของชุมชนไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้โดยปราศจากการกระตุ้น (mobilizing) และการให้คำปรึกษาหารือ (advising) จากองค์กรภายนอกชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลสองสามประการคือ ประการที่หนึ่ง ปัญหาที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของชุมชนชอยเซงกีนั้น เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและเป็นเรื่องของผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่ายและหลายสถานะ การที่จะสามารถทำให้ชุมชนสร้างที่อยู่อาศัยร่วมกันได้สำเร็จ และเป็นรากฐานสำหรับการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ร่วมกันได้ต่อไปนั้น การมีตัวกลางในการเจรจาและการประนีประนอมระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ภายในชุมชน และระหว่างชุมชนกับเจ้าของที่ดินเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในระยะแรกที่ต้องการเรื่องผลประโยชน์มักจะเป็นไปอย่างค่อนข้างเคร่งเครียดและรุนแรง ตัวกลางในที่นี้ก็คือ ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ

ประการที่สอง การรวมตัวกันของชุมชนเพื่อจัดตั้งเป็นองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งในที่นี้คือการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถานชุมชนชอยเซงกี เพื่อที่จะเป็นนิติบุคคลที่ถูกต้องตามขั้นตอนของกฎหมายและสามารถกระทำนิติกรรมสัญญาใด ๆ ต่อไปในอนาคตได้นั้นประกอบไป

ด้วยขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย ชาวชุมชนต้องการคำปรึกษาหารือและความรู้เชิงวิชาการ ประกอบกับการสร้างที่อยู่อาศัยในเนื้อที่จำกัด และความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงการกลับมาสู่สภาพชุมชนแออัดอีกครั้งหนึ่งนั้น จำเป็นที่จะต้องได้รับคำแนะนำทางวิชาการจากผู้เชี่ยวชาญด้านนี้โดยตรง

ประการที่สาม การรวมตัวกันของชาวบ้านหรือชาวชุมชนเมืองเพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของชุมชนยังคงเป็นไปอย่างหลวม ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมหมู่บ้านในเขตชนบท การรวมตัวกันของชาวชุมชนเมืองหรือในที่นี้หมายถึง ชาวชุมชนแออัดจะเหนียวแน่นมาก เมื่อชุมชนกำลังเผชิญกับการขับไล่ที่ แต่เมื่อผ่านพ้นขั้นตอนของการเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินไปแล้ว เกือบจะเหนียวแน่นดังกล่าวก็จะค่อย ๆ คลายตัวออกทีละน้อย ๆ ประกอบกับมีสมาชิกชุมชนส่วนหนึ่ง (หรือในบางชุมชนอาจจะเป็นสมาชิกส่วนข้างมากเสียด้วยซ้ำ) ที่มองไม่เห็นถึงพลังและศักยภาพของตนเองในการเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาเพื่อการปกครอง และการพึ่งพาตนเอง ดังนั้นการกระตุ้นและการสร้างจิตสำนึกให้บุคคลเหล่านี้ได้รับรู้และตระหนักถึงศักยภาพและพลังของตนเองและเข้าร่วมในกระบวนการเพื่อแก้ไข พัฒนาเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดการจัดรูปแบบความสัมพันธ์เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

ประการที่สี่ การดำเนินงานสหกรณ์นั้น เป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวชุมชนและมีใช้เป็นเรื่องที่ง่าย การเตรียมการต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินการสหกรณ์ให้กับชาวชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงานต่อไปนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยเหตุนี้ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติจึงต้องมีบทบาทเป็นทั้งตัวกลางและผู้ประสานงานระหว่างชุมชนกับเจ้าของที่ดิน และมีบทบาทเป็นผู้กระตุ้น (mobilizer) และให้คำปรึกษาหารือทางวิชาการ (advisor) กับชาวชุมชนเช่นกัน โดยส่งผู้ปฏิบัติงานลงไปทำงานอย่างใกล้ชิดกับชาวชุมชน ผู้ปฏิบัติงานนี้เราอาจเรียกได้ว่าเป็น "Community Organizer" ซึ่งจะเป็นผู้ที่ลงไปสนับสนุนให้ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรของตนเองขึ้นมาในระยะ 6 เดือนแรก (ประมาณมกราคม-มิถุนายน 2529) ของการ

ดำเนินโครงการ ผู้วิจัยเข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการนี้ทั้งในฐานะผู้ประสานงานระหว่างภาคประชาสังคมกับชุมชนและในฐานะ Community Organizer (co) ซึ่งพยายามที่จะนำเอาวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) มาใช้เพื่อสรุปผลและวิเคราะห์การปฏิบัติการของโครงการในแง่มุมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการแทรกแซง (intervention) ขององค์กรภายนอกด้วย นอกเหนือจากบทบาทของการเป็นผู้สนับสนุนและกระตุ้นให้มีการ จัดตั้งองค์กรของชุมชนดังกล่าวแล้ว

การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในเมืองบนที่ดินผืนเดิม โดยการใช้วิธีการประสานประโยชน์ในที่ดิน (Land Sharing) และดำเนินการผ่านองค์กรของชุมชนหรือในที่นี้คือสหกรณ์เคหสถานชุมชนเซงกี (Sengki Housing Cooperative) ซึ่งได้รับการกระตุ้นและสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นโดยองค์กรภายนอกชุมชนโดยผ่าน co นี้ นับว่าเป็นโครงการแรกๆ ที่ดำเนินการอย่างครบวงจร และเป็นโครงการแรกที่ชาวชุมชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเจรจาต่อรองเรื่องที่ดิน การเลือกตั้งตัวแทนของชุมชน การเข้าร่วมในการพิจารณาสิทธิในที่ดิน การพิจารณาจัดวางผังชุมชนใหม่ การพิจารณาเรื่องแปลนบ้าน การเลือกตั้งกรรมการสหกรณ์ ตลอดจนการวางแผนในเรื่องอื่น ๆ ดังนั้นโครงการนี้จึงได้รับการยอมรับให้เป็นโครงการตัวอย่าง (demonstration project) ของการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในเมือง ในปีเพื่อผู้ไร้ที่อยู่อาศัยสากล 2530 (International Year of Shelter for the Homeless) ขององค์การสหประชาชาติ หรือ United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS) ด้วย

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานศึกษารายงานฉบับนี้จะเป็นประโยชน์กับผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการปรับปรุง หรือแก้ไขปัญหาของผู้มีรายได้น้อยในเมือง ตลอดจนถึงหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนรวมทั้งบุคคลในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ที่เชื่อมั่นในศักยภาพของประชาชน และเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง

ที่มาของปัญหาและเหตุผลเบื้องหลังการวิจัย

(Problem Identification and Research Background)

ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ปัญหาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยในเมืองนั้น นับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นตามลำดับและขีดขั้นของการพัฒนาเป็นเมือง การแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการและแนวทางที่ถูกต้องเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การแก้ไขปัญหาของผู้ที่เกี่ยวข้องและมีภาระหน้าที่โดยตรงมีทั้งแนวทางที่ถูกต้อง และผิดพลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวทางที่ผิดพลาดนั้นทำให้เกิดการสรุปทเรียน และการแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ ที่ดีกว่าและถูกต้องกว่า ซึ่งนับว่าเป็นนิมิตที่ดียิ่ง ทางออกหรือทางเลือกที่ดี และถูกต้องกว่าของการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในเมืองนั้นมีอยู่มากมาย ทางเลือกที่ดีและมีประสิทธิภาพประการหนึ่งก็คือ การประสานประโยชน์ในที่ดินหรือการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) ระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัยเดิม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้วิธีการให้ชาวบ้าน หรือชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่สวนทางกับวิธีการแบบเก่า ๆ ที่เคยใช้กันมาหรือที่เรามักจะเรียกกันอยู่เสมอว่าเป็นวิธีการพัฒนาแบบจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง (top-down development)

ตลอดเวลาที่ผ่านมา มีการกล่าวขวัญกันมากถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชน หรือองค์กรของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แต่ผลปรากฏว่าส่วนใหญ่เป็นการกล่าวอ้างถึงในทางทฤษฎีแต่ในทางปฏิบัตินั้นยังไม่สามารถกระทำได้ หรือกระทำได้แต่ก็ไม่เต็มที่ หน่วยงานราชการบางแห่งใช้วิธีการแต่งตั้งตัวแทนชาวบ้านหรือชาวชุมชน และใช้ตัวแทนดังกล่าว เป็นช่องทางในการติดต่อหรือสั่งการให้ประชาชนหรือชาวชุมชนปฏิบัติตามโครงการต่าง ๆ ที่ตนเองได้วางไว้อย่างสำเร็จรูปแล้ว และเรียกสิ่งนี้ว่าเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชน หรือการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่ความจริงแล้วเป็นเพียงการขอความร่วมมือจากประชาชนเท่านั้น บางหน่วยงานใช้วิธีการเลือกตั้งตัวแทนของประชาชนหรือชาวชุมชน ซึ่งดูเหมือนเป็นวิธีการที่ถูกต้อง และเป็นประชาธิปไตยที่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชาวชุมชนนั้น ๆ มีสิทธิ์มีเสียงในการแสดงความคิดเห็นผ่าน "คณะผู้แทน" ที่ตนเองได้เลือกตั้งมา แต่ผลปรากฏว่า "คณะผู้แทน" หรือ "คณะกรรมการ" เหล่านี้ก็ยังมิบทบาทเป็นแค่ "ผู้รับสนองนโยบาย" จากเบื้องบนเท่านั้น นอกจากนี้การเลือกตั้งที่จัดให้มีขึ้นนั้นมักจะมิได้คำนึงถึง "โครงสร้างที่มีอยู่เดิม" ของ

ชุมชนและหรือหมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่ชุมชนและหรือหมู่บ้านในสังคมไทยของเราซึ่งรวมถึง "สลัม" ด้วยมักจะมีผู้นำตามธรรมชาติ และมีการรวมตัวกันอยู่แล้วในรูปใดรูปหนึ่ง⁶⁾ การจัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นใหม่ ก็เท่ากับขาดการเคารพในวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการขาดความคำนึงถึงศักดิ์ศรี และศักยภาพของผู้นำที่มีอยู่เดิมอย่างสิ้นเชิงและเป็นการสร้าง "โครงสร้างใหม่" ที่ซ้ำซ้อนกับ "โครงสร้างเก่า" ที่มีอยู่ ซึ่งอาจจะเป็นการนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างโครงสร้างทั้งสองโดยไม่รู้ตัว

ดังนั้น "การจัดรูปแบบความสัมพันธ์แบบการมีส่วนร่วม" ระหว่างหน่วยงานภายนอกกับประชาชนหรือชาวชุมชนจึงมิใช่สิ่งที่จะสามารถทำได้อย่างง่ายดาย แต่ตรงกันข้ามกลับเป็นสิ่งที่สลับซับซ้อน มีขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย และมีปัจจัยหลายอย่างที่ต้องคำนึงถึงประกอบกับที่ผ่านมานั้นมีข้อถกเถียงต่าง ๆ กันอยู่พอสมควรเกี่ยวกับชาวสลัมหรือชาวชุมชนเมือง นักวิชาการบางท่านมองว่าชาวชุมชนเมืองเหล่านี้ได้มีเพียงความยากไร้ทางวัตถุเท่านั้น แต่ยังมี ความยากไร้ทางจิตใจ ทางวัฒนธรรมและทางศาสนาด้วย⁷⁾ ทั้งนี้เนื่องจากคนเหล่านี้ต้องดิ้นรนต่อสู้อย่างตัวใครตัวมัน และทำงานหนักเพื่อความอยู่รอดในแต่ละวัน และได้รับเอาวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้ามาแทนวัฒนธรรมดั้งเดิมของพวกเขาที่เคยมีตั้งแต่อยู่ในชนบท ความสัมพันธ์ที่เคยมีอย่างแนบแน่นระหว่างชาวชุมชนกับวัดก็สูญหายไป หรือหากจะหลงเหลืออยู่ก็เบี่ยงเบนไปหรือเหลือแต่รูปแบบพิธีกรรมที่ขาดเนื้อหา ศาสนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ, 2530 : 162-163)

ในขณะที่นักวิชาการท่านอื่น ๆ อาทิ ออสการ์ หลุยส์ (Oscar Lewis) มองว่าคนสลัมนั้นมีวัฒนธรรมพิเศษของตนเอง ซึ่งออสการ์ หลุยส์ เรียกวัฒนธรรมแบบนี้ว่า "วัฒนธรรมแห่งความยากจน" (Culture of Poverty) วัฒนธรรมแห่งความยากจนตามความหมายของหลุยส์ ก็คือ วัฒนธรรมพิเศษที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ หลุยส์มองด้วยว่า วัฒนธรรมแห่งความยากจนช่วยให้คนยากจนปรับความคิดทำให้อยู่ในสลัมได้ แต่การมีความคิดดังกล่าวก็เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลงตนเองในสภาพการณ์ของความเป็นเมือง หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หลุยส์มองว่าคนยากจนซึ่งเป็นคนสลัมนั้นจมปรักอยู่ในวัฒนธรรมแห่งความยากจน ซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งจากรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลาน และทำให้คนเหล่านี้ขาดความพร้อมในการที่จะเข้าช่วงชิงโอกาส

ในการเปลี่ยนแปลงสภาพเงื่อนไขและสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัวเขาทั้ง ๆ ที่อาจจะมี "โอกาส" นั้นอยู่)

อย่างไรก็ตามทัศนะเชิงบวกเกี่ยวกับคนสลัม หรือกลุ่มคนยากจนในเมืองนั้นก็มิได้อยู่เช่นเดียวกัน นักวิชาการกลุ่มนี้ซึ่งประกอบไปด้วย โรเบิร์ต (Roberts 1978), แม็กกี (McGee, 1979), พอร์เตสและวัลตัน (Portes/Walton, 1981) และเอเวอร์ส (Evers, 1982) ได้ทำการศึกษาวิจัยคนจนในเมืองใหญ่ต่าง ๆ ในหลายประเทศ รวมทั้งคนจนในสลัมกรุงเทพฯ พวกเขาพบว่า คนจนในสลัมโดยส่วนมากมีศักยภาพและสามารถใช้โอกาสต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้และคนจนเหล่านี้ยังสามารถพัฒนายุทธวิธีต่าง ๆ ที่จะมาสู้รบกับความยากจนได้ด้วย โดยสรุป นักวิชาการกลุ่มนี้มองว่าคนยากจนในสลัมสามารถปรับตัวให้เข้ากับ "โอกาส" และ "สถานการณ์" ได้ ถ้าโอกาสนั้นมี มิใช่จะจมอยู่ในวัฒนธรรมของความยากจนตลอดไปเหมือนดังที่ฮอสการ์ หลุยส์ เสนอ

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาคืออยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในเมืองหรือผู้ที่อาศัยอยู่ในสลัมซึ่งได้ด้วยวิธีการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) และวิธีการที่ให้ชาวชุมชนซึ่งมีหรือเจ้าของปัญหาเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญห และพัฒนาชุมชนของตนเองซึ่งมีศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติเป็นองค์กรประสานงานในการดำเนินการครั้งนี้ จึงมีความน่าสนใจด้วยเหตุผล 2 ประการดังนี้ คือ

ประการที่ 1 ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า "การมีส่วนร่วม" (participation) ของประชาชนหรือชาวชุมชนในการแก้ไขปัญห และหรือพัฒนาชุมชนของตนเองนั้นในทางปฏิบัติมิใช่สิ่งที่จะสามารถทำได้อย่างง่ายดาย "กระบวนการในการสร้างการมีส่วนร่วม" และ "กระบวนการในการทำงานร่วมกัน" ระหว่างองค์กรภายนอก (ซึ่งในที่นี้คือ ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์) กับชาวชุมชนซึ่งก็จึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการ ศึกษาวิจัยอย่างละเอียดลึกซึ้ง รวมไปถึงการตรวจสอบผลกระทบต่าง ๆ อันเกิดจากกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวที่มีต่อวิถีชีวิตแบบเดิมของชาวชุมชนด้วย

ประการที่ 2 ดังได้กล่าวแล้วเช่นกันว่า มีข้อถกเถียงทั้งด้านบวกและด้านลบเกี่ยวกับ "คนยากจนในเมือง" หรือคนที่อาศัยอยู่ในสลัม ซึ่งนับว่าเป็นข้อถกเถียงที่น่าท้าทายการพิสูจน์อยู่ไม่น้อย เพราะฉะนั้นการศึกษาเกี่ยวกับคนยากจนในชุมชนซึ่งก็ในแง่

จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการศึกษาวิจัยในขณะที่โครงการแก้ไขปัญหาคือ อยู่อาศัยกำลังดำเนินไป ซึ่งถ้ามองในอีกด้านหนึ่ง โครงการดังกล่าวนี้เท่ากับเป็น "โอกาส" หนึ่งที่เปิดให้กับคนยากจนในชุมชนแห่งนี้ในการที่จะปรับปรุงสภาพแวดล้อมและความเป็น อยู่ของตนเองและที่สำคัญคือ โครงการนี้มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวชุมชนว่าในที่สุด แล้วจะสามารถรวมตัวกันเป็นองค์กรเพื่อแก้ไขปัญหา และการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้ใน ระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าศึกษาคิดตามว่าจะมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด และในกรณีที่เป็นไปได้ มีปัจจัยและเงื่อนไขใดบ้างที่ก่อให้เกิดความเป็นไปได้ดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย (Research Objectives)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

- 1) เพื่อศึกษา เรียนรู้ และทำความเข้าใจในวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นอยู่เดิมของชาวชุมชนเชิงคี
- 2) เพื่อศึกษาถึงกระบวนการในการสร้างการมีส่วนร่วม และในการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนเชิงคีกับศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ
- 3) เพื่อศึกษาองค์ประกอบ และปัจจัยที่สำคัญในการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน รวมไปถึงการศึกษาถึงเงื่อนไข ปัญหาและอุปสรรค ต่าง ๆ (ทั้งจากภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชน) ที่เกิดขึ้นท่ามกลางความพยายามที่จะผลักดันวัฒนธรรมแบบเมือง และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชน
- 4) เพื่อศึกษาและตรวจสอบผลกระทบต่าง ๆ อันเกิดจากกระบวนการ มาตรการ และหรือวิธีการในการพัฒนาชุมชนที่มีต่อวิถีชีวิตแบบเดิมของชาวชุมชน
- 5) เพื่อสร้างและส่งเสริมความรู้ความเข้าใจใหม่ ๆ เกี่ยวกับคนยากจน หรือกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมือง
- 6) เพื่อเสนอแนะข้อสรุปจากผลการศึกษาวิจัยให้แก่หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาให้กับกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมือง

กรอบแนวความคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากงานการศึกษาวิจัยหลายชิ้น ซึ่งเป็นงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับคนยากจน ทั้งในเมืองและชนบทของนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากงานศึกษาวิจัยเรื่อง "การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทโดยผ่านองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของประชาชน" ของ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2529) ซึ่งเป็นงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศักยภาพของคนยากจนในชนบทในการช่วยเหลือตนเอง และการรวมตัวกันเพื่อการจัดตั้งองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองโดยอยู่บนแนวคิดที่ว่า กลุ่มประชากรที่ยากจนในชนบทนั้นมีศักยภาพในการช่วยเหลือตนเองอยู่ แต่สิ่งที่ยังเป็นปัญหาของกลุ่มคนเหล่านี้ก็คือ ศักยภาพดังกล่าวยังถูกปิดกั้นมิให้แสดงออกมา ซึ่งผู้วิจัยมองว่าสิ่งที่เป็นเงื่อนไขปิดกั้นมิให้ศักยภาพดังกล่าวแสดงออกมานั้น มีทั้งเงื่อนไขภายในและเงื่อนไขภายนอก เงื่อนไขภายใน เช่น ความนึกคิดที่คนยากจนมีต่อตนเอง เป็นต้น และเงื่อนไขภายนอก เช่น ระบบการกีดกันที่คิดดอกเบี้ยในอัตราสูง เป็นต้น และเงื่อนไขทั้งสองประการนี้ทำงานประสานกันตลอดเวลา (กาญจนา และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2529 : 8) ผู้วิจัยยังมองด้วยว่า จากเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่กระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อจะกระตุ้นให้ศักยภาพในการช่วยเหลือตนเองของคนยากจนสามารถแสดงออกมานั้น จะต้องประกอบไปด้วยกระบวนการ 2 กระบวนการที่เสริมซึ่งกันและกัน คือ 1) ต้องปลดปล่อยทางด้านแนวคิดเก่า ๆ และนำเสนอแนวความคิดใหม่ที่สอดคล้องกับหลักการพึ่งตนเอง กล่าวอย่างย่อๆก็คือ คนยากจนจะต้องเปลี่ยนความคิดที่มีต่อ "ภาพพจน์ของตัวเอง" และ "ภาพพจน์ที่มีต่อคนอื่นด้วยตัวเอง" 2) ต้องปลดปล่อยเงื่อนไข วิธีการปฏิบัติและสถาบันแบบเก่าให้หมดไปและสร้างสรรค์เงื่อนไข วิธีการปฏิบัติและสถาบันแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาทดแทนและการที่จะทำให้กระบวนการทั้งสองนี้เกิดขึ้นได้ก็จะต้องผ่านการทำกิจกรรม และการพิจารณาไตร่ตรองจากกิจกรรมนั้น (action-reflection process)

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาวิจัยเรื่อง "ชุมชนเข้มแข็ง : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง" นี้มิได้อยู่บนแนวคิดที่ลึกซึ้งดังที่ได้นำมากล่าวไว้ข้างต้น ทั้งนี้เนื่องจากพิจารณาเห็นว่า ชุมชนเข้มแข็งนั้นเป็นชุมชนในเมืองที่ประกอบไปด้วยบุคคลและครอบครัวซึ่ง

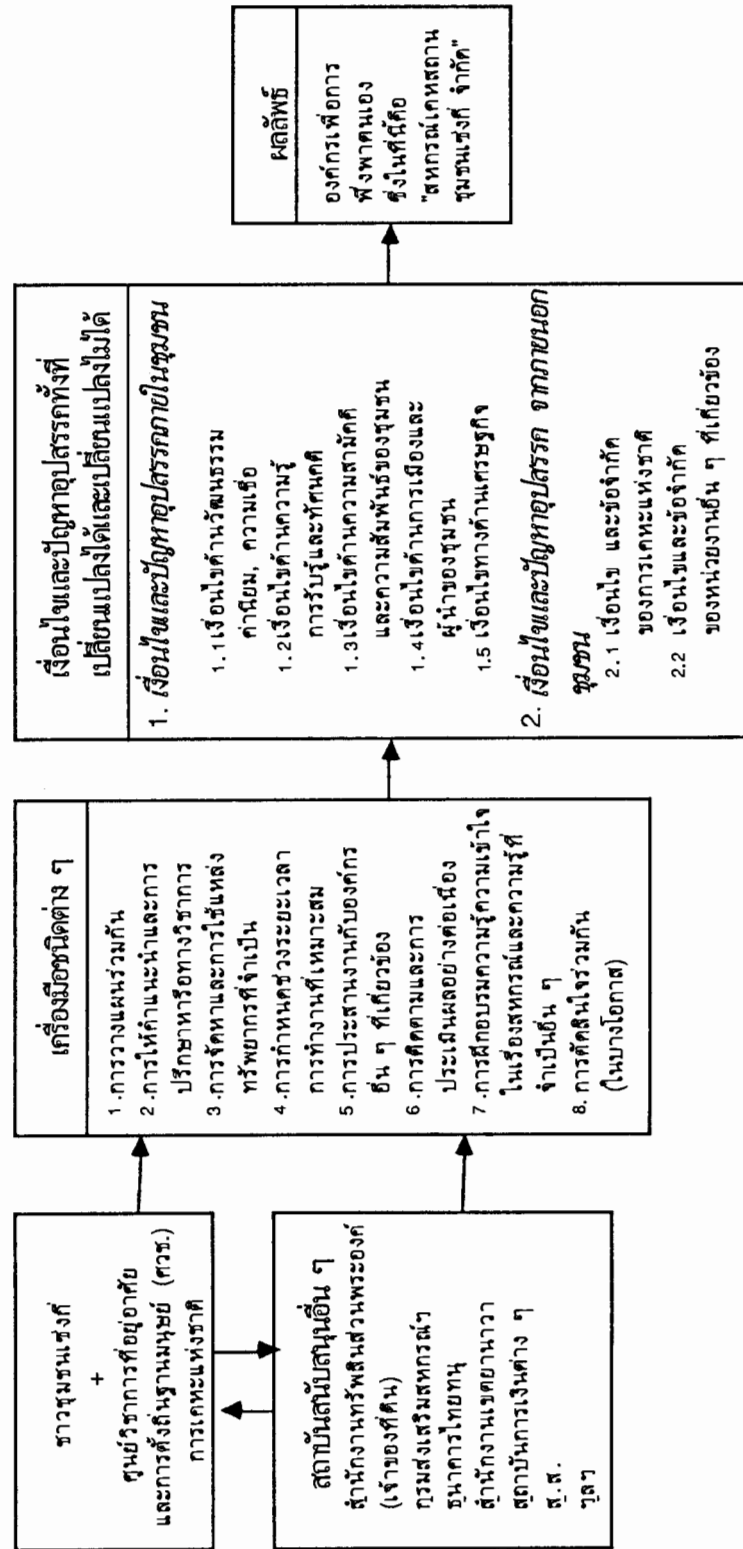
มีสถานะทางเศรษฐกิจและอาชีพที่แตกต่างกัน ปัญหาหนึ่งของชาวชุมชนแออัดก็คือ ปัญหาที่อยู่อาศัยหรือการขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย มิใช่ปัญหาความยากจนเหมือนในชุมชนชนบท กิจกรรมที่ชาวชุมชนแออัดก็ต้องกระทำร่วมกันในระยะเบื้องต้นก็คือ "กิจกรรมการสร้างที่อยู่อาศัย" มิใช่กิจกรรมหรือการดำเนินการด้านเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามปัญหาที่สำคัญรองลงมาของคนส่วนใหญ่ในชุมชนก็คือ ปัญหาความยากจนเนื่องจากชาวชุมชนแออัดก็ประมาณ 60% มีฐานะยากจน

การวิจัยในครั้งนี้จึงอยู่บนแนวคิดที่ว่า ชุมชนมีศักยภาพและขีดความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาด้านพื้นฐานของชุมชนร่วมกัน คือ ปัญหาที่อยู่อาศัย โดยชาวชุมชนจะต้องมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยผ่านการกระตุ้นและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกต่าง ๆ (ซึ่งในที่นี้องค์กรภายนอกหลัก ก็คือ ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ) ชาวชุมชนและองค์กรสนับสนุนหลักจะต้องมีการทำงานร่วมกันและการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ที่จำเป็นเพื่อผลักดันให้เกิดการจัดตั้งองค์กรของชุมชน เพื่อเป็นองค์กรกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวของชุมชนตามที่วางเป้าหมายไว้ ซึ่งก็หมายถึงว่าชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามในกระบวนการทำงานร่วมกันดังกล่าวจะต้องเผชิญกับตัวแปรและเงื่อนไขต่าง ๆ มากมาย ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากภายในชุมชนและเงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากภายนอกชุมชน เงื่อนไขภายในชุมชนได้แก่ เงื่อนไขด้านวัฒนธรรม ค่านิยม ความเคยชินและความเชื่อ เงื่อนไขด้านความรู้ การรับรู้และทัศนคติของชาวชุมชน เงื่อนไขด้านความสัมพันธ์ของชาวชุมชน เงื่อนไขด้านการเมืองและผู้นำของชุมชนและเงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น สำหรับเงื่อนไขจากภายนอกชุมชน ได้แก่ เงื่อนไขและข้อจำกัดต่าง ๆ ของศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ (เช่น จำนวนและความรู้ความสามารถของบุคลากร ทรัพยากร อื่น ๆ ที่จำเป็น ความสัมพันธ์ภายในทีมงาน) เงื่อนไขและข้อจำกัดต่าง ๆ ด้านนโยบาย กฎระเบียบ จำนวนและความรู้ความสามารถของบุคลากร ทัศนคติ ความรู้ความเข้าใจในปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมือง ฯลฯ ขององค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กรมส่งเสริมสหกรณ์ สถาบันการเงินต่าง ๆ สำนักงานเขตยานนาวา ฯลฯ เงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้มีทั้งเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงได้และเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ถึงแม้ชุมชนและองค์กรสนับสนุนจะต้องเผชิญกับเงื่อนไข และปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ดังกล่าวในกระบวนการทำงานก็ตาม แต่ในที่สุดก็จะสามารถแก้ไขปัญหาลดอุปสรรค

และยอมรับเงื่อนไขบางประการที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ และสามารถจัดตั้งองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมายของชุมชนในรูปแบบ "สหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งกี" ได้สำเร็จ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้สร้างระบบการศึกษากระบวนการและวิธีการทำงานของชาวชุมชนแข่งกี และศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติไว้ดังนี้คือ :-

แผนผังที่ 1 กรอบความคิดในการวิจัย

คำจำกัดความของแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

(Definitions of Key Concepts)

ในการวิจัยครั้งนี้มีแนวคิดที่สำคัญที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 แนวคิดใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ

- 1) แนวคิดเรื่อง "วิถีชีวิต" (way of life)
- 2) แนวคิดเรื่อง "คนยากจนหรือกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมือง"
- 3) แนวคิดเรื่อง "การพึ่งพาตนเอง" (Self-Reliance) หรือ "การช่วยเหลือตนเอง" (Self-Help)

ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา เริ่มมีกระแสความคิดอีกด้านหนึ่งในการมองหรือศึกษาสังคมเกิดขึ้น จากเดิมที่เคยมองกันว่า "สลัม" เป็นที่รวมของปัญหานานัปการและมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวมอย่างค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาวัยรุ่นและยาเสพติดและปัญหาอาชญากรรม ในอดีต "สลัม" เคยถูกเรียกว่า "แหล่งเสื่อมโทรม" แต่ปัจจุบันได้มีความพยายามเปลี่ยนเป็น "ชุมชนแออัด" สมชานามทั้งสองนำไปสู่การจัดทำโครงการต่าง ๆ มากมายมหาศาลทั้งที่เป็นของหน่วยงานราชการและเอกชนจำนวนกว่า 60 องค์กร แต่ละองค์กรเร่งระดมที่จะแปรโฉมหน้าของ "แหล่งเสื่อมโทรม" หรือ "ชุมชนแออัด" ทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชนแออัด หรือแหล่งเสื่อมโทรมให้เป็นปัญหาที่จะต้องได้รับการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงไปเสียทั้งหมด แต่ถึงกระนั้นก็คงจะไม่มีแนวคิดใดที่รุนแรงเท่ากับ "การรื้อล้างและทำลายสลัม" ให้หมดไป แต่เมื่อเวลาผ่านไป ปรากฏว่าจำนวนสลัมและผู้อยู่อาศัยในสลัมกลับทวีจำนวนมากขึ้นอีกหลายเท่าตัวแทนการล้มหายตายจาก หรือสูญสลายไปเหมือนดังที่คนบางกลุ่มต้องการและในที่สุดเราก็ต้องยอมรับกันว่า "สลัม" จะไม่มีวันหายไปไหน เพราะ "สลัม" คือที่อยู่อาศัยราคาถูกของผู้มีรายได้น้อยในเมืองหรือนักวิชาการ บางท่านเรียกรวม ๆ ว่า "กรรมกร"⁹⁾ มีงานศึกษาทั้งด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า "สลัม" นั้นความจริงก็คือ "บ้าน" และ "คนในสลัม" ก็คือ "คน" มีความผูกพันระหว่างคนกับบ้าน ในสลัมมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับงาน ซึ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นมา ซึ่งอาจจะมีลักษณะพิเศษหรือมีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างจากสังคมใหญ่อยู่บ้าง นักวิชาการบางท่านอาจจะเรียกว่า "วัฒนธรรมย่อย" (sub-culture) หรือวัฒนธรรมที่ไม่ผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมใหญ่ (counter-culture)¹⁰⁾ แต่

ความจริงแล้วก็ได้มีความแตกต่างกันอย่างสุดขั้วจากความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมของสังคมใหญ่

โจคาโน (Jocano: 1984) ซึ่งเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย และเป็นนักพัฒนาที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งของฟิลิปปินส์ได้ลงโดยใช้ชีวิตอยู่ในสลัม ที่เมืองมนิลาทั้งหมด 3 ปี เพื่อทำการศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสลัมที่นั่น ในที่สุดเขาก็สรุปว่า "สลัม คือ วิถีชีวิต" ของคนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีฐานะที่ยากจน นอกจากนี้เขายังชี้ให้เห็นด้วยว่าถ้าเราพยายามทำความเข้าใจความรู้สึกรักนึกคิดของชาวสลัมแล้วละก็ เราจะพบว่า ชาวสลัมนั้นแม้จะมีทุกข์มาก แต่ก็รู้จักกับความสุข ความสมหวัง ความหวัง ความผ่องใส ความประทับใจ ฯลฯ เหมือนกับปุถุชนคนอื่น ๆ งานศึกษาของโจคาโนชิ้นนี้ทำให้เรามองเห็นว่า "วิถีชีวิตของชาวสลัม" นั้นเป็นวิถีชีวิตที่เต็มไปด้วย "ประสบการณ์" ต่าง ๆ มากมายซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธได้ ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดต่าง ๆ ที่ผ่านมาหรือเคยมองกันว่า ชีวิตของชาวสลัมนั้นว่างเปล่าและไร้จุดหมาย "ประสบการณ์" ของชาวสลัมในฟิลิปปินส์คงจะมิได้แตกต่างอย่างมากมาจาก "ประสบการณ์" ของชาวสลัมในประเทศไทยมากนัก ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงใช้แนวคิดเรื่อง "สลัม คือ วิถีชีวิต" ของกลุ่มผู้มียาได้น้อยในเมืองของโจคาโนตามที่ได้เสนอมาเป็นแนวในการศึกษาวิถีชีวิตของชาวชุมชนเชิงกึ่งด้วย ซึ่งคิดว่าคงจะไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องให้คำจำกัดความคำว่า "วิถีชีวิต" อย่างจำเพาะเจาะจง ลงไป¹¹⁾

การศึกษา และทำความเข้าใจในวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ของชาวชุมชนเชิงกึ่งก็เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำให้เรามองเห็น "ประสบการณ์" ที่มีอยู่ในชีวิตของคนเหล่านี้ การเคารพใน "วิถีชีวิต" และ "ประสบการณ์" ของชาวชุมชนเชิงกึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตัวของกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรภายนอกกับชาวชุมชนเชิงกึ่ง ในอีกด้านหนึ่งก็คือเมื่อมีปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เกิดขึ้นในกระบวนการทำงานร่วมกัน ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะเกิดจากความความเคยชินในวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ก็จะทำให้เรายังคิด และไตร่ตรองหาทางออกให้กับปัญหาวัยวิธีการที่ดีที่สุด และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นได้ เหมือนดังที่โจคาโน (Jocano; 1984: VI) ได้กล่าวไว้ในหนังสือของเขาเช่นเดียวกันว่า "นักพัฒนาหรือคนทำงานชุมชนจะพบรายละเอียดหรือมิติต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวกับสลัมในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต ซึ่งจะช่วยทำให้พวกเขาสามารถพัฒนายุทธวิธีต่าง ๆ ที่ดีกว่าในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มี ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตดังกล่าว"

ในส่วนของแนวคิดที่ 2 คือแนวคิดที่เกี่ยวกับคนยากจนหรือผู้มีรายได้น้อย ในเมืองซึ่งมีแนวคิดที่ขัดแย้งกันสองกระแส คือแนวคิดหนึ่งมองว่าคนยากจนหรือผู้มีรายได้น้อยในเมืองนั้นไม่มีศักยภาพ และไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือปรับตัวในการใช้ "โอกาส" ต่าง ๆ ที่มีอยู่เพื่อปรับปรุงสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของตนเองได้ แต่อีกกระแสหนึ่งมองว่าคนยากจน หรือผู้มีรายได้น้อย หรือชนชั้นล่างสุดของสังคมเมืองนั้นมีศักยภาพ มีการปรับตัวมีความพยายามในการฉวยจังหวะและโอกาสในการหางานเพื่อให้ได้เงินมาเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดและยังมีพลังสร้างสรรค์ทั้งทางการเมืองและสังคมด้วย แนวคิดเกี่ยวกับคนยากจนในเมืองกระแสหลังนี้ยังมองด้วยว่า คนยากจนเหล่านี้มีความสามารถในการรวมตัวกันเป็นองค์กร เพื่อช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองหรือเพื่อการพึ่งพาตนเองนั่นเอง ทั้งสองแนวคิด มีความหมายครอบคลุมถึงคนยากจนหรือผู้มีรายได้น้อยในเมืองทั่ว ๆ ไป ตั้งแต่สังคมเมืองของลาตินอเมริกาจนถึงคนยากจนในสังคมเมืองแถบเอเชีย แต่ในที่นี้จะหมายถึงเฉพาะเจาะจงถึงคนยากจนหรือผู้มีรายได้น้อยในชุมชนแออัดเท่านั้น และอยู่บนแนวคิดที่สองคือ ชาวชุมชนแออัดที่มีศักยภาพและสามารถใช้ "โอกาส" ที่มีอยู่ได้ซึ่ง "โอกาส" ในที่นี้ก็คือ โครงการสร้างและพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อผู้มีรายได้น้อยในชุมชนแออัด นั่นเอง

แนวคิดที่สามคือ แนวคิดเรื่อง "การพึ่งพาตนเอง" (Self-reliance) หรือ "การช่วยเหลือตนเอง" (Self-help) การทำความเข้าใจในแนวคิดดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากในช่วงที่ผ่านมาได้มีการกล่าวถึง การถกเถียง อภิปราย ฯลฯ อย่างมากมายเกี่ยวกับ "การพึ่งพาตนเอง" หรือ "การช่วยเหลือตนเอง" ของประชาชนซึ่งล้วนแต่มีความกันไปต่าง ๆ นานาตามความคิด ความเข้าใจและจุดยืนของแต่ละคนแต่ละกลุ่มซึ่งเป็นเรื่องหรือประเด็นที่ถกเถียงกันตั้งแต่ระดับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักการเมือง นักวิชาการ นักพัฒนา นักศึกษา ลงไปจนถึงประชาชนและผู้นำประชาชนภาคต่าง ๆ นักวิชาการและนักพัฒนาในต่างประเทศที่สนใจเรื่อง "การพึ่งพาตนเอง" ก็มีจำนวนไม่น้อยและมีส่วนหนึ่งที่มีชื่อเสียงมาก อาทิ โยฮัน กาลตุง (Johan Galtung) และคาร์ล ออสเนอร์ (Karl Osner) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้คำว่า "การพึ่งพาตนเอง" จะถูกตีความไว้อย่างหลากหลาย เราก็คงพอจะสรุปได้ว่า แต่ละกลุ่มตีความหรือมีความเข้าใจต่อคำว่า "การพึ่งพาตนเอง" ดังนี้คือ กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางส่วนมองว่าในปัจจุบันประชาชนขาดการพึ่งพาหรือช่วยเหลือตนเอง แต่มักจะรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐ ประชาชนไม่

พยายามกระตือรือร้นชวนขาย แต่มักจะทำตัวเป็นภาระแก่รัฐ ซึ่งก็หมายถึงว่ายังต้องพึ่งพารัฐอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่ประชาชนโดยทั่วไปรวมทั้งนักวิชาการและนักพัฒนาบางส่วนมองว่า ระบบเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นอยู่เป็นตัวกำหนดการพึ่งพาตนเองของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งของกลุ่มชาวนา และหรือเกษตรกรซึ่งเคยสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจด้วย "ระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ" (subsistence production) แต่ระบบเศรษฐกิจปัจจุบันหรือ "ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาต่างประเทศ" ทำให้ "ระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ" พังทลายลง ซึ่งก็หมายถึงว่า "การพึ่งพาตนเอง" ต้องพังทลายตามไปด้วยอย่างไม่ต้องสงสัย นอกจากนี้ก็มีการกล่าวถึงการพึ่งพาทางเทคโนโลยีซึ่งหมายถึงการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยมากเพียงใด การพึ่งพิงเทคโนโลยีจากต่างประเทศก็มีมากขึ้นเพียงนั้น เนื่องจากประเทศของเราไม่สามารถที่จะผลิตเทคโนโลยีต่าง ๆ ได้เอง ซึ่งก็หมายถึงว่า เราขาดการพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยีหรือไม่สามารถพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยีได้นั่นเอง

การที่ "ระบบเศรษฐกิจและหรือระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ" ของชาวนา และหรือกลุ่มเกษตรกร ซึ่งเป็นประชาชนกลุ่มใหญ่ที่สุดของประเทศพังทลายลงไปในัน ทำให้ประชาชนกลุ่มนี้ยากจนลง ยิ่งผลิตเพื่อขายก็ยิ่งยากจนลงเนื่องจากมีภาระหนี้สินเพิ่มมากขึ้น และส่วนหนึ่งถึงกับต้องล้มละลาย สูญเสียที่ดินไปหมดและต้องอพยพเข้าเมืองกันเป็นจำนวนมาก¹²⁾ ทางออกประการหนึ่งต่อปัญหาดังกล่าวข้างต้นที่มีการเสนอแนะกันก็คือ "การช่วยเหลือตนเองหรือการพึ่งพาตนเอง" หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการรื้อฟื้นระบบการผลิตแบบเดิมขึ้นมาใช้ ซึ่งก็คือการผลิตเพื่อการยังชีพนั่นเอง การที่จะรื้อฟื้นระบบการผลิตแบบยังชีพขึ้นมาได้ก็จะต้องผ่านขั้นตอนและกระบวนการต่าง ๆ จะต้องมีการระดมกำลังเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่ม เพื่อการช่วยเหลือตนเองของประชาชนหรือชาวนาและหรือเกษตรกรในแต่ละหมู่บ้านขึ้นมา แต่ทั้งนี้ก็มีเกษตรกรรวมทั้งผู้นำท้องถิ่นที่ใช้วิธีการช่วยเหลือตนเองระดับปัจเจกบุคคล และสามารถเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตได้สำเร็จและสามารถเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านอื่น ๆ หรือนำไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกันได้แก่ กรณีของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ลุงชาลี มาระแสง มหาอยู่ สุนทรชัย ฯลฯ¹³⁾ อย่างไรก็ตาม ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวนาและหรือเกษตรกรนั้นไม่อาจประสบความสำเร็จด้วยการใช้ยุทธวิธีการพัฒนา "วิธีการช่วยเหลือตนเอง" (Self-help Strategy) เพียงประการเดียวเท่านั้นแต่จะต้องได้รับความสนับสนุนทางการเงิน จากองค์กรที่สนับสนุนการช่วยเหลือตนเองด้วย และองค์กรนี้จะมิบทบาทในการร่วมมือกับองค์กรของประชาชนที่จัด

ตั้งขึ้นซึ่งคาร์ล ออสเนอร์ เรียกยุทธวิธีแบบหลังนี้ว่า "การใช้เงินทุนสนับสนุนกลุ่มที่ได้รับเลือกเป็นกลุ่มเป้าหมาย" (target-group-oriented financing) (Osner, 1984 อ้างใน กาญจนา และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2529 : 12)

อย่างไรก็ตาม "การพึ่งพาตนเอง" มิได้จำกัดวงแคบอยู่เฉพาะในหมู่บ้านและหรือเกษตรกร หรือหมายถึงการกลับมาใช้ระบบการผลิตเพื่อการยังชีพเท่านั้น แต่ประชาชนกลุ่มอื่นๆ ที่ตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกันหรือเป็นกลุ่มประชากรที่เสียเปรียบในสังคมก็สามารถที่จะนำหลักการ และวิธีการช่วยเหลือตนเองมาใช้เพื่อไปสู่เป้าหมายร่วมกันบางอย่างได้เช่นกัน ดังที่กัลตุงได้ให้คำจำกัดความคำว่า "การพึ่งตนเอง" (Self-Reliance) ไว้ว่า "หมายถึงกลุ่มหรือสังคมที่มีการจัดระบบ เพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน" (Galtung ใน Johan Galtung et al. (eds.), 1980 : 23)

ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ "กลุ่มช่วยเหลือตนเองหรือกลุ่มเพื่อการพึ่งพาตนเอง" จึงมีความหมายเจาะจงถึง "สหกรณ์เคหสถานชุมชนเชิงกิจ" ซึ่งเป็นองค์กรหรือกลุ่มที่ปัจเจกชนมารวมกัน มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันบางประการเพื่อที่จะสามารถให้หลักประกันการดำรงชีพแก่สมาชิกของสหกรณ์ฯ ได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่อยู่อาศัยและจะขยายไปสู่กิจกรรมอื่นๆ เช่น การออมทรัพย์, การศึกษา, ร้านค้า เป็นต้น

การได้มาซึ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

(Methods of Data Collection)

ในการวิจัยครั้งนี้สามารถแบ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกได้เป็น 3 ช่วงตอน คือ

- 1) ในช่วงตอนแรกระหว่างเดือนมกราคม - พฤษภาคม 2529 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อผู้มีรายได้น้อยในชุมชนเชิงกึ่ง ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า "ผู้สนับสนุนให้ชุมชนร่วมกันจัดตั้งองค์กรของตนเอง" (Community Organizer) ซึ่งเป็นการเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการนี้โดยตรง และอย่างเป็นทางการ และเกี่ยวข้องในฐานะนักปฏิบัติมากกว่านักวิจัย ในช่วงนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) การบันทึกประจำวัน (diary or memo) การพูดคุยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การทำกรณีศึกษา (case study) ซึ่งเป็นการศึกษากระบวนการการชุดเคมที่มีอยู่รวมทั้งทัศนคติ และความคิดเห็นของชาวชุมชนที่มีต่อคณะกรรมการชุดนี้ด้วย นอกจากนี้ก็ใช้วิธีการเข้าร่วมประชุมทั้งที่เป็นการประชุมในระดับคณะกรรมการ และการประชุมใหญ่ที่มีชาวชุมชนเข้าร่วมทั้งหมด เป็นวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง
- 2) ต่อมาในช่วงระหว่างเดือนมิถุนายน 2529 - มกราคม 2530 เป็นช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเข้ามาเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการ ในฐานะผู้สังเกตการณ์อย่างไม่เป็นทางการ มิใช่ "Community Organizer" แต่วิธีการที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในช่วงนี้ก็ยังคงเป็นวิธีการเดิม แต่ใช้วิธีการเข้าร่วมการประชุมน้อยลง โดยเพิ่มวิธีการใช้ผู้รายงาน (key informant) ขึ้นมารวมทั้งการอ่านและอ้างอิงรายงานการประชุมในวาระต่าง ๆ ในช่วงดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปเยี่ยมเยียนชุมชนอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง การเข้าไปเยี่ยมชุมชนในแต่ละครั้งก็ได้ใช้โอกาสนั้น ๆ สนทนาพูดคุยกับชาวชุมชน และคณะกรรมการฯ เพื่อทราบความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนทนาและการติดตามความเคลื่อนไหวของชุมชนจาก key informant
- 3) คือช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - กันยายน 2530 เป็นระยะเวลาทั้งหมด 7 เดือน เป็นช่วงที่ใช้ผู้ช่วยนักวิจัย (research assistant) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้ช่วยนักวิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วในช่วงตอนที่ 1 และ 2 ทั้งหมดยกเว้นการทำกรณีศึกษา (case study) แต่ได้เพิ่มวิธีการอื่น ๆ ได้แก่ การศึกษาประวัติชีวิตบุคคล (life history) ซึ่งได้ใช้เป็นวิธีการศึกษาประวัติชีวิตบุคคลที่เข้าร่วมในคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ของชุมชนจนกระทั่งก่อตั้งเป็นคณะกรรมการของสหกรณ์เคหสถานชุมชนเชิงกึ่งในที่สุด

นอกจากนี้ ผู้ช่วยนักวิจัยยังใช้วิธีการศึกษาครอบครัวอย่างละเอียด หรือที่เรียกว่า Intensive family study ในการศึกษาครอบครัวที่ยากจนหรือมีรายได้น้อยในชุมชน ซึ่งทำให้ทราบถึงความเป็นมา ความพยายามดิ้นรนต่อสู้กับสภาพความบีบคั้นต่าง ๆ การปรับตัวของคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง (from generation to generation) ที่สะท้อนให้เห็นจากการศึกษา ฯลฯ นอกเหนือจากนี้ก็ใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการเก็บรวบรวมข้อมูลบางประเภท เช่น ความคิดเห็นและทัศนคติที่มีต่อสหกรณ์ฯ และคณะกรรมการสหกรณ์ฯ เป็นต้น อย่างไรก็ตามในช่วงสุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าก็ยังคงเข้าไปเยี่ยมเยียนชุมชน แต่ความถี่ของการเข้าไปเยี่ยมเยียนนั้นน้อยลงและไม่ค่อยสม่ำเสมอเหมือนช่วงที่สอง แต่ในแต่ละครั้งก็ได้สังเกตเห็นและรับทราบถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นข้อมูลเสริมที่มีคุณค่าต่อการวิเคราะห์เป็นอย่างยิ่ง

ชุมชนเซ่งกีก่อนการพัฒนา

(Sengki Slum Before Intervention)

1) ประวัติความเป็นมาของซอยเซ่งกี้

เมื่อประมาณเกือบ 100 ปีมาแล้ว ซอยเซ่งกี้ซึ่งมีชื่อเดิมว่า "ซอยห้างกลาง" มีโรงสีเซ่งกี้ตั้งอยู่ตรงบริเวณที่เป็นโกดังเก็บสินค้าของธนาคารไทยทุนในปัจจุบัน นอกจากจะเป็นโรงสีแล้วยังใช้เป็นลานตากข้าวด้วย (ทางโรงสีนำข้าวเปลือกที่แช่น้ำแล้วเอามาตากและหลังจากนั้นจะนำไปสี) คนงานในโรงสีส่วนใหญ่เป็นชาวจีนและอยู่กันเป็นครอบครัว ส่วนบริเวณใกล้เคียงเป็นสวนกล้วยและอ้อย และมีคนไทยเป็นเจ้าของ ในช่วงแรก ๆ มีประชาชนอยู่อาศัยในบริเวณนี้ประมาณ 100 กว่าคน ผู้เป็นเจ้าของที่ดิน คือพระคลังข้างที่ (หรือในปัจจุบันเรียกว่า สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) ประชาชนในบริเวณนี้เช่าที่ดินจากพระคลังข้างที่ ทำกิจการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงสี ลานตากข้าว สวนกล้วย-อ้อย และสำหรับอยู่อาศัย การเปลี่ยนชื่อซอยจาก "ห้างกลาง" เป็น "เซ่งกี้" นั้นได้เกิดขึ้นมาแล้วประมาณ 70 กว่าปีทั้งนี้ (ตามคำบอกเล่าของผู้สูงอายุที่สุดในชุมชน) เนื่องจากเกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้นในหมู่คนจีนและมีการจับคนโยนเข้ากองไฟ ซึ่งคนโบราณถือว่าชื่อ "ห้างกลาง" ไม่เป็นมงคล จึงเปลี่ยนมาใช้ชื่อ "เซ่งกี้" ซึ่งเป็นชื่อของโรงสีนั่นเอง

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2472 - 2473 ได้เกิดไฟไหม้ขึ้นตรงบริเวณที่เป็นโรงสีเซ่งกี้ และหลังจากนั้นโรงฟอกหนัง "กวางซุนเม้า" ได้มาขอเช่าที่ดินดำเนินการโรงฟอกหนัง จนกระทั่งถึงสมัยการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีคำสั่งให้โรงฟอกหนังย้ายออกไปอยู่ที่สำโรง ตรงบริเวณเดิมได้กลายมาเป็นโรงงานทำแซลลิก และต่อมาเปลี่ยนเป็นโรงทำหม้ออลูมิเนียม และเป็นโรงทำกระสอบปอ ในที่สุดก็เกิดไฟไหม้ โรงกระสอบปออีกครั้งหนึ่ง เมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้ว ที่ดินบริเวณนี้ว่างอยู่ประมาณ 5 ปี หลังจากนั้นธนาคารไทยทุนก็เข้ามาเช่าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และสร้างเป็นโกดังเก็บสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ "ข้าว"

สำหรับการคมนาคมในสมัยนั้นก่อนปี พ.ศ. 2483 ปรากฏว่า ถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นถนนปูสายแรกของกรุงเทพนั้นสุดสิ้นแค่ตรอกจันทร์ สำหรับช่วงจากตรอกจันทร์จนถึง

ถนนตถนนยังเป็นดิน ซึ่งในช่วงฤดูฝนรถไม่สามารถจะวิ่งเข้าไปได้ จะมีก็แต่เฉพาะรถรางเท่านั้น สำหรับการคมนาคมทางน้ำก็ใช้เรือจ้างกันเป็นส่วนใหญ่ โดยสุดซอยเซ่งกี่ซึ่งเดิมอยู่ติดกับลำน้ำเจ้าพระยา (ปัจจุบันถูกปิดกั้นโดยสิ่งก่อสร้างของเจ้าของที่ดินคนใหม่ ซึ่งซื้อที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองค์) เป็นท่าเรือจ้างแห่งหนึ่งในย่านนั้นด้วย ต่อมาในราว ๆ ปี พ.ศ. 2483 จึงได้มีการก่อสร้างถนนเจริญกรุงช่วงตรอกจันทร์-ถนนตกเป็น ถนนปูน โดยการสร้างถนนในครั้งนี้ได้มีการขนปูนทรายและวัสดุต่าง ๆ มาขึ้นที่ท่าเรือจ้างซอยเซ่งกี่นี้เอง และในระหว่างนี้ก็มิมีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยในซอยเซ่งกี่มากขึ้นเรื่อย ๆ¹⁴⁾ การเข้ามาอยู่อาศัยในซอยเซ่งกี่ของประชาชนในช่วงหลัง ๆ นี้มีทั้งที่เช่าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองค์และปลูกบ้านของตนเอง และเข้ามาเช่าห้องแถวไม้ซึ่งปลูกไว้ให้เช่า โดยสำนักงานทรัพย์สินฯ ทางด้านหน้าซอยและติดกับถนนเจริญกรุง ผู้เช่าที่ดินและปลูกบ้านเป็นหลัง ๆ นั้น ส่วนใหญ่เป็นคนไทย แต่ผู้เช่าห้องแถวไม้ส่วนใหญ่จะเป็นคนไทยเชื้อสายจีน

ต่อมาวันที่ 16 เมษายน 2521 ได้เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ขึ้นในซอยเซ่งกี่ ซึ่งตามคำบอกเล่าของชาวบ้านนั้นเป็นการวางเพลิง ชาวบ้านทราบถึงพฤติการณ์ของมือเพลิงรับจ้างแต่ไม่สามารถจะจับได้ทัน โดยต้นเพลิงอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นที่ดินของเศรษฐีผู้หนึ่ง ซึ่งอยู่ติดกับซอยเซ่งกี่และเป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยเช่นกัน และเพลิงไหม้เผาผลาญชุมชนหรือที่อยู่อาศัยของประชาชนในเขตที่ดินของวัดลาดบัวขาวด้วย เพลิงลุกไหม้อยู่ประมาณ 4 ชม. เผาผลาญบ้านเรือนไปประมาณ 400-500 หลังคาเรือน ส่วนที่มิได้ถูกเพลิงไหม้ คือ ห้องแถวเรือนไม้ซึ่งอยู่ปากซอยเซ่งกี่และบ้านอีกเพียง 2-3 หลัง รวมทั้งโกดังสินค้าไทยท努

หลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ได้หนึ่งวัน ชาวบ้านซึ่งเคยอยู่อาศัยในที่นั้นส่วนหนึ่งก็กลับเข้ามาสร้างบ้านหรืออาจจะเรียกว่าเพิงพักชั่วคราวอยู่ในที่เดิม และอีกส่วนหนึ่งก็เข้ามาสมทบในเวลาหลังจากนั้นไม่นาน นอกจากนี้ก็มีผู้ที่ไม่เคยอยู่อาศัยในที่นั้นมาก่อนไฟไหม้ได้เข้ามาปลูกที่พักอาศัยอยู่ด้วย รวมทั้งมีผู้ที่เข้ามาเช่าห้องพักอาศัยในลักษณะเช่าช่วงด้วย สำหรับตรังบริเวณที่ดินของเศรษฐีผู้นั้น ต่อมาได้มีการสร้างอาคารพาณิชย์โดยบริษัทมหาสิน ซึ่งเป็นบริษัทที่ซื้อที่ดินจากเศรษฐีคนดังกล่าว ประชาชนซึ่งอยู่บนที่ดินผืนนี้มาก่อนได้เข้าร้องเรียนต่อการเคหะแห่งชาติและผู้บัญชาการทหารบกและทหารสูงสุดในสมัยนั้น ให้เข้ามาช่วยเหลือเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินรายใหม่นี้ ให้จัดที่ดินส่วนหนึ่งให้เป็นที่อยู่อาศัยของ

คน จนในที่สุดก็สามารถเจรจาต่อรองกันได้ และจัดที่ดินด้านหลังให้เป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัวผู้มรยาได้น้อยเหล่านี ซึ่งในปัจจุบันมีชื่อเรียกว่า "ชุมชนวัดลาดบัวขาว"¹⁵⁾

สำหรับในส่วนของการขอเช่าที่ดินนั้น ปรากฏว่าทางเจ้าของที่ดินคือ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้เลิกเก็บค่าเช่า ยกเว้นเฉพาะส่วนที่เป็นห้องแถวไม้ยังคงเก็บค่าเช่าต่อมาจนกระทั่งการเจรจาซื้อขายที่ดินระหว่างสำนักงานฯ กับชาวบ้านได้เกิดขึ้นในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม ทางสำนักงานฯ มิได้เข้ามาดูแลที่ดินจนกระทั่งมีการสร้างบ้านขึ้นอย่างแออัดยัดเยียด ขาดระเบียบและกลายสภาพเป็นสลัมในที่สุด

2) ลักษณะทางกายภาพ

ซอยเซ่งก็ตั้งอยู่ที่แขวงบางคอกแหลม เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร หลังจากเพลิงไหม้เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2521 แล้ว ทางเขตยานนาวาและกรมที่ดินได้เข้าไปทำการรังวัดเขตที่ดินในซอยเซ่งก็ ซึ่งมีเนื้อที่รวมทั้งหมด 5,990 ตารางวา (หรือประมาณ 15 ไร่) และมีแนวเขตดังนี้คือ ทิศเหนือติดกับโรงงานไม้ขีดไฟและโกดังไทยทนุ ทิศใต้ติดที่ดินของ บริษัทมหาสิน ทิศตะวันออกติดถนนเจริญกรุง และทิศตะวันตกติดแม่น้ำเจ้าพระยา

ลักษณะที่พิกอาศัย ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านหลังเล็ก ๆ ชั้นเดียวและเพิงพักชั่วคราว โดยปลูกติดกับพื้นดิน มีบางส่วนเป็นบ้าน 2 ชั้น วัสดุที่ใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือนนั้นประกอบด้วย เศษวัสดุต่าง ๆ สังกะสี ไม้ และบางส่วนเป็นคอนกรีต ทางเดินในชุมชนส่วนใหญ่เป็นทางเดินไม้ มีสภาพชำรุดทรุดโทรม มีถนนใหญ่ผ่ากลางชุมชน ซึ่งก็คือ ถนนซอยเซ่งก็นั่นเอง ซึ่งมีสภาพทรุดโทรมมากเช่นกันเนื่องจากไฟไหม้และมีอายุการใช้งานนานมาก ประกอบกับเป็นถนนซอยที่โกดังสินค้าไทยทนุใช้เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าต่าง ๆ ด้วยรถบรรทุกทุกสัปดาห์

ลักษณะของที่ดินนั้นเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ เป็นพื้นที่ ๆ มีความสะดวกในการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ เป็นที่ดินที่ดี คือไม่ต้องมีการปรับระดับสามารถปลูกสร้างอาคารหรือที่อยู่อาศัยได้เลย น้ำไม่ท่วมนอกจากกรณีฝนตกหนักมาก ๆ จะมีน้ำขังอยู่ช่วงสั้นเท่านั้น ลักษณะการใช้ที่ดิน แต่เดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรมส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ทำการค้าพาณิชยและอุตสาหกรรม และพื้นที่ ๆ เหลือชาวบ้านเช่าที่ดินปลูกเป็นที่อยู่-

อาศัย ต่อมาพื้นที่เกษตรกรรมค่อย ๆ หายไป ส่วนที่เหลืออยู่คือโรงงานอุตสาหกรรม คลังสินค้าและพื้นที่อยู่อาศัยรวมทั้งอาคารพาณิชย์ (ห้องแถวไม้) ด้านหน้าก่อนเพลิงไหม้ครั้งสุดท้าย ธนาคารไทยทนเช่าที่ดินบริเวณทิศตะวันตกทางฝั่งขวามืออยู่ประมาณ 1,600 ตารางวา และเป็นโกดังสินค้า (ส่วนนี้ยังอยู่เนื่องจากมิได้ถูกเพลิงไหม้) ส่วนทางด้านทิศตะวันตก (ซึ่งส่วนนี้เป็นส่วนที่ถูกเพลิงไหม้ด้วย) และพื้นที่ ๆ เหลือชาวบ้านเช่าปลูกเป็นที่อยู่อาศัย โดยมีสัญญาเช่าโดยตรงกับสำนักงานทรัพย์สินฯ 85 ราย และขนาดพื้นที่ ๆ เช่าแตกต่างกัน ไปตั้งแต่ใหญ่ที่สุดคือ 200 ตารางวา และเล็กที่สุดคือ 8 ตารางวา สำหรับอัตราค่าเช่าที่ดินในแปลงที่อยู่ติดกับถนนซอยที่ผ่ากลางชุมชนนั้นราคาตารางวาละ 3 บาท/เดือน และสำหรับที่ดินที่อยู่ลึกเข้าไปตามซอยย่อยต่าง ๆ นั้น ราคาตารางวาละ 2 บาท/เดือน ลักษณะการทำสัญญาเช่าระหว่างสำนักงานทรัพย์สินฯ กับผู้เช่านั้นเป็นสัญญารายปี แต่ผู้ให้เช่าสามารถบอกเลิกการเช่าได้ภายใน 30 วัน อย่างไรก็ตามการเก็บค่าเช่าได้ยุติไปภายหลังจากเพลิงไหม้ ยกเว้นบางส่วนคงได้กล่าวแล้ว

โดยสรุป พื้นที่ที่ชาวบ้านอยู่อาศัยนั้นมีอาณาบริเวณทั้งหมดประมาณ 2,000 ตารางวา หลังเหตุการณ์ไฟไหม้ โกดังสินค้าของธนาคารไทยทนยังคงเปิดดำเนินการต่อไป เพราะมิได้ถูกไฟไหม้ และยังมีสัญญาเหลืออีกประมาณ 10 ปี (เนื้อที่เช่าเท่ากับ 1,600 ตารางวา ดังกล่าวแล้ว) สำหรับโรงเลื่อยซึ่งถูกเพลิงไหม้ด้วยนั้น ทางเจ้าของที่ดิน คือ สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ต่อสัญญาเช่าให้ผู้เช่ารายเดิม แต่ปรากฏว่าผู้เช่ามิได้เข้ามาทำการก่อสร้างใด ๆ เพียงแต่ล้อมรั้วลวดหนามเท่านั้น แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นรั้วคอนกรีตเสริมเหล็ก (สร้างเสร็จประมาณเดือนธันวาคม 2530) นอกจากนี้ก็มีที่ว่างประมาณ 530 ตารางวา ซึ่งอยู่ติดกับบริเวณโรงเลื่อย ต่อมาทางโรงเลื่อยซื้อที่ดินผืนนี้รวมทั้งพื้นที่ที่เคยเช่าอยู่ด้วยจากสำนักงานทรัพย์สินฯ

สำหรับระบบสาธารณูปโภคนั้น จากการสำรวจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรการบริหารงานพัฒนาที่อยู่อาศัย รุ่นที่ 11 จัดโดยการเคหะแห่งชาติ พบว่า 67.48% มีไฟฟ้าใช้และมีมิเตอร์เป็นของตนเอง ที่เหลือใช้ไฟฟ้าอาศัยต่อจากเพื่อนบ้าน สำหรับน้ำประปานั้น 39.34% มีน้ำประปาและมีมิเตอร์ของตนเอง 47.54% ต่อจากเพื่อนบ้าน และที่เหลือยังต้องซื้อน้ำใช้เป็นรายวัน

ในด้านสาธารณสุขการนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้บริการสาธารณสุขและการแพทย์ จากศูนย์สาธารณสุขต่าง ๆ เช่นศูนย์สาธารณสุขบางคองแหลม ส่วนหนึ่งใช้บริการจากคลินิกใกล้เคียง เนื่องจากสะดวกสบายและไม่ต้องรอนาน สำหรับการศึกษา ปรากฏว่าเด็กในวัยประถมศึกษาจะเข้าโรงเรียนชุมชนวัดลาดบัวขาว ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ใกล้ชุมชนมากที่สุด นอกจากนี้ก็มีโรงเรียนวัดราชสิงขร ซึ่งไม่ห่างจากชุมชนมากนัก

3) ประชากร อาชีพและรายได้

ชุมชนแห่งนี้มีทั้งหมด 132 หลังคาเรือน จำนวน 216 ครอบครัวและจำนวนประชากร 928 คน แต่จำนวนประชากรมักจะไม่นับแน่นอน เนื่องจากมีการอพยพเคลื่อนย้าย ทั้งย้ายออกและย้ายเข้าอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นลักษณะที่ปกติของสลัม การอพยพเข้ามามีจะเป็นกรณีของผู้เช่ารายใหม่ ซึ่งอาจจะย้ายมาจากชุมชนใกล้เคียงหรือมาจากต่างจังหวัด หรือกรณีของการแต่งงานมีครอบครัว หรือญาติพี่น้องเข้ามาอาศัยอยู่ด้วย สำหรับการอพยพหรือการเคลื่อนย้ายออกนั้น มักจะเป็นกรณีของการเปลี่ยนแปลงหรือแสวงหาที่ทำมาหากินใหม่ ๆ ได้ อาชีพใหม่ที่ใกล้จากชุมชนมากหรืออยู่ต่างจังหวัด นอกจากนี้ก็มีกรณีของการกระทำความผิดตามกฎหมาย ทะเลาะหรือแตกแยกกับสามีหรือภรรยาหรือเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง เป็นต้น

จากการสำรวจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมการบริหารงานพัฒนาที่อยู่อาศัย รุ่นที่ 11 เมื่อ พ.ศ. 2527 พบว่า ชาวชุมชนแห่งนี้ร้อยละ 54.17 ประกอบอาชีพรับจ้างกับบริษัทร้านค้าของเอกชน ร้อยละ 20.83 ประกอบอาชีพค้าขายส่วนตัวและร้อยละ 16.20 มีอาชีพรับราชการและเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ สำหรับส่วนที่เหลือร้อยละ 8.8 นั้นส่วนหนึ่งเป็นบุคคลที่มีอาชีพไม่แน่นอน และอีกส่วนหนึ่งไม่ระบุอาชีพ ซึ่งคาดว่าเป็นผู้ที่ไม่มีอาชีพหรือว่างงาน นอกจากนี้ก็มีรายได้ของสตรีหรือแม่บ้านและเด็กซึ่งรับจ้างทำงานอยู่ที่บ้านเป็นช่วง ๆ ตามฤดูกาลและเทศกาลต่าง ๆ เช่น ช่วงระยะเวลาก่อนเทศกาลลอยกระทง ก็จะได้รับจ้างทำกระทงกระดาษ โฟม ฯลฯ ช่วงก่อนปีใหม่จะรับทำหมวก โบว์ ของชำร่วยต่าง ๆ นอกจากนี้ก็มีรับจ้างติดกระดุมเสื้อ ทำหลอดกาแฟ ปักเสื้อ เข้าซอดอกไม้ เย็บผ้าโหล ฯลฯ ซึ่งอาชีพและรายได้ในส่วนนี้ไม่แน่นอน ชาวบ้านไม่สามารถจำได้ว่าทำนานเท่าใด และได้

รายได้เท่าใด ช่วยกันทำทั้งบ้านทั้งเด็กและสตรีและไม่ได้ถูกผนวกหรือได้รับการประเมินไว้ในการสำรวจ

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระหว่างวันที่ 17-20 พฤษภาคม 2529 การเคหะแห่งชาติได้ทำการสำรวจข้อมูลด้านรายได้และสภาพทางการเงินของชุมชนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังแสดงในตาราง ต่อไปนี้ :-

รายได้ต่อเดือน/ครัวเรือน	คิดเป็นร้อยละ
0 - 4,000	59.15
4,100 - 8,000	21.83
8,100 - 12,000	9.85
12,000 - 16,000	2.82
16,001 - 20,000	2.82
20,001 - 30,000	2.82
30,001 - 40,000	-
มากกว่า 40,000	0.71
	100.00

รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนของทั้งชุมชนเท่ากับ 5,393 บาท ซึ่งไม่แตกต่างจากการสำรวจในปี 2527 โดยผู้เข้ารับการฝึกอบรมฯ รุ่นที่ 11 มากนัก (ซึ่งเท่ากับ 5,362.45 บาท/เดือน) (เขาวลัษณ์ เขียวเขาวน และคณะ, 2527, หน้า 12-13) เมื่อดูจากรายได้ เราสามารถกล่าวได้ว่าชุมชนแห่งนี้ยังไม่ใช้ชุมชนที่ยากจนจนติดดินเหมือนกับอีกหลาย ๆ ชุมชนในกรุงเทพมหานครหรือยกตัวอย่างง่าย ๆ เมื่อเทียบกับชุมชนตรอกใต้ ในการศึกษาของ ดร. อकिन รพีพัฒน์ ในปี 2522 เป็นต้น¹⁶⁾

4) กลุ่มผู้นำและความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน

ชุมชนแข่งก็เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน การที่บุคคลกลายเป็นผู้นำตามธรรมชาติของแต่ละชุมชนนั้นก็มิใช่เหตุผลหลายอย่างประกอบกัน สำหรับชุมชนแข่งก็นั้น ผู้นำที่ได้รับการยอมรับและเคารพยกย่องนับถือจากชาวชุมชนมากมักเป็นผู้นำที่มีฐานะค่อนข้างดีและเป็นคนดี โอบอ้อมอารี ช่วยเหลือเพื่อนบ้านของตน¹⁷⁾ นอกจากนี้ก็มีคุณสมบัติอื่น ๆ ที่สำคัญประกอบด้วย เช่น เป็นคนกว้างขวาง รู้ช่องทางติดต่อกับภายนอก สำหรับบุคคลที่มีฐานะดี มีความรู้ แต่เห็นแก่ตัวไม่ยอมเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนนั้น ปรากฏว่าจะได้รับการยอมรับนับถือจากชาวชุมชนเพียงในระยะแรก ๆ อย่างไรก็ตาม ผู้นำในลักษณะนี้ก็พยายามที่จะหาชาวชุมชนส่วนหนึ่งเพื่อเป็นพวกพ้องสนับสนุน การกระทำของตนโดยการใช้เล่ห์เหลี่ยมและวิธีการต่าง ๆ

ในระยะเริ่มแรกที่เข้าไปทำความรู้จักกับชาวชุมชนแข่งก็นั้น พบว่า ชุมชนแข่งก็มีผู้นำตามธรรมชาติอยู่ประมาณ 4 ท่าน คือ นายชม นายท่อม นายสมควร และนางบารมี* แต่ละท่านมีบุคลิกและคุณสมบัติที่แตกต่างกัน นายชมเป็นที่เคารพนับถือและชอบพอของชาวบ้านมากที่สุด ในบรรดาผู้นำทั้ง 4 ท่าน เนื่องจากมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กล่าวแล้ว คือ ฐานะดี เป็นคนดี และเสียสละ นอกจากนี้นายชมยังเป็นผู้มีบุญคุณต่อชาวบ้านในเรื่องการหางานให้ชาวบ้านทำด้วย จะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีลักษณะของการเป็นผู้อุปถัมภ์ เนื่องจากนายชมมีหุ้นส่วนในกิจการของบริษัทรับเหมายกถ่ายสินค้าที่ทำเรือคลองเตย ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงทำงานเป็นลูกน้องของนายชม ซึ่งในส่วนนี้มีอยู่จำนวนหนึ่งเป็นญาติพี่น้องของนายชมเอง จะว่าไปแล้วตระกูลของนายชมเป็นตระกูลที่ใหญ่ที่สุดในชุมชน นับเฉพาะผู้ที่ใช้นามสกุลเดียวกันกับนายชมนั้นมีถึงประมาณ 60 กว่าคน นอกจากนี้มีเครือญาติที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเนื่องจากการแต่งงานกับตระกูลอื่น ๆ อีกไม่ต่ำกว่า 40-50 คน

สำหรับนายท่อมนั้น กลายเป็นผู้นำเพราะนอกจากจะมีฐานะที่พอใช้ได้แล้ว ยังเป็นคนคล่องแคล่วว่องไว มีความรู้ และเป็นคนที่รู้ช่องทางติดต่อกับหน่วยงานภายนอก และเข้าหาผู้มีอิทธิพลนอกชุมชนได้สะดวกและเป็นคนพูดเก่ง นายชมกับนายท่อมสนิทสนมชอบพอกันมาก สำหรับนายสมควรนั้นมีฐานะดีมีความรู้เป็นคนกว้างขวาง เป็นคนมีตระกูล

* ทั้งหมดเป็นนามสมมติ

(บิดาของนายสมควรมีตำแหน่งเป็นอธิบดีสรรพสามิตจังหวัด ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) นางบารมีเป็นหญิงอาวุโสที่สนใจความเป็นไปของชุมชนพอสมควร ฐานะปานกลาง อดีตเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจแห่งหนึ่ง ปัจจุบันปลดเกษียณแล้ว และจากการเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสำนักปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่ง ทำให้นางบารมีเป็นห่วงใยอนาคตเยาวชนของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนที่คิดยาเสพติดในชุมชน อนึ่ง นางบารมีมีศักดิ์เป็นอาของนายชม แต่นางบารมีกลับสนิทสนมและชอบพอกับนายสมควรมากกว่า เมื่อมีปัญหาใด ๆ เกิดขึ้น นางบารมีมักจะหารือกับนายสมควร การที่นางบารมีให้การเคารพยกย่องและเชื่อฟังนายสมควร ซึ่งความจริงก็มีอายุรุ่นราวคราวหลานนั้นเนื่องจากนางบารมีพิจารณาเห็นว่านายสมควรเป็นลูกของผู้มีสกุล¹⁸⁾

สำหรับความสัมพันธ์ในระหว่างผู้นำทั้ง 4 นี้อาจกล่าวได้ว่า นายท้วมให้การเคารพนับถือนายชมเหมือนพี่ชายและสนิทสนมกันมาก แต่นายท้วมกับนายสมควรก็เป็นเพื่อนรักกันอยู่พอสมควรและมีความเกี่ยวข้องเป็นคอกันด้วย เนื่องจากน้องสาวนายสมควรแต่งงานกับญาติของนายท้วม สำหรับนายท้วมและนางบารมีนั้นก็มีความช่วยเหลือกันอยู่มาก และโดยส่วนใหญ่ นายท้วมจะเป็นฝ่ายช่วยเหลือนางบารมีในเรื่องความยุ่งเหยิงบางประการในครอบครัวของนางบารมี แต่ผลปรากฏว่านางบารมีกลับไม่ชอบพอนายท้วมเท่าใด ทั้งนี้เนื่องจากนางบารมีมองว่านายท้วมมีอิทธิพลทางความคิดต่อนายชม ซึ่งเป็นหลานของตนเองมากเกินไป ซึ่งที่จริงนายชมควรจะรับฟังความคิดเห็นของตนซึ่งมีฐานะเป็นอาของนายชมมากกว่า

อย่างไรก็ตาม นายชมเป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จักของประชาชนในชุมชนมากที่สุด อาจจะกล่าวได้ว่านายชมเป็นผู้นำที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักในหมู่ประชาชนเกือบทั้งชุมชน แม้แต่เด็กเล็กก็ยังรู้จักยกเว้นในหมู่ผู้เช่าที่เข้ามาอยู่ใหม่ในชุมชนหรือไม่ก็เป็นผู้ที่ไม่สนใจความเป็นไปของชุมชนและไม่มีความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในชุมชน สำหรับนายท้วม นายสมควร และนางบารมีนั้นเป็นผู้นำและเป็นที่รู้จักในบางกลุ่มบางส่วนของชุมชนเท่านั้น กล่าวคือ นายท้วมจะเป็นที่รู้จักกันในหมู่คนไทยที่มีเชื้อสายจีนมากกว่า โดยเฉพาะพวกที่อยู่ด้านหน้า ทั้งนี้เนื่องจากนายท้วมมีเชื้อสายจีนนั่นเอง นอกจากนี้นายท้วมก็จะเป็นที่รู้จักในระหว่างพวกที่เล่นแร่ด้วยกัน รวมทั้งชาวชุมชนที่ซื้อหวยใต้ดินและหรือกู้ยืมเงินนายท้วมใช้ ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ตรงกลางซอยแถวละแวกบ้านนายชม

นายสมควรจะเป็นที่รู้จักกันในหมู่ลูกค้าของนายสมควร* นอกจากนี้นายสมควรยังปล่อยเงินให้ชาวชุมชนส่วนหนึ่งกู้ด้วย สำหรับนางบารมีนั้นเป็นที่รู้จักของชาวชุมชนในชุมชนมากพอ ๆ กับนายชม (แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่มากเท่านายชม)

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนด้วยกันเองนั้น ก็สามารถแบ่งออกได้เป็นหลายรูปแบบและเหลื่อมซ้อนกันอยู่ โดยปกติก็จะมีแบ่งแยกกลุ่มกันระหว่างกลุ่มประชาชนที่มีฐานะดี ปานกลาง และยากจน กลุ่มประชาชนที่มีฐานะดีมักจะไม่อยากคบหาสมาคมกับกลุ่มคนจน และมักจะกล่าวว่าคนจนเหล่านั้นเพราะขี้เกียจไม่ยอมทำมาหากิน ชอบเล่นการพนัน และชอบทะเลาะเบาะแว้งกัน แต่สำหรับคนจนกลับมองว่าตนเองจนไม่มีใครชอบ มีแต่คนดูถูก ไม่อยากคบค้ากับคนรวย เพราะเกรงว่าเขาจะคิดว่าการไปพึ่งพาเขา ขอบขี้ยืมยืมเขา ประชาชนที่ยากจนส่วนใหญ่จะพูดว่า ... "เราจนแล้วต้องเจียม ก็อยู่ไปตามประสาจน" ดังนั้นคนจนจึงสนิทสนมกับกลุ่มคนจนด้วยกันมากกว่า แต่ถึงกระนั้นก็มีจำนวนมาก ที่บอกว่าพอใจกับการอยู่โดยลำพังภายในครอบครัวของตน ไม่ต้องการยุ่งสืงกับใครเพราะสนิทสนมหรือยุ่งสืงมากไปก็มีเรื่องจุกจิกกวนใจมาก ดังที่ชาวชุมชนคนหนึ่งพูดว่า "ฉันเบื่อ ค่ะคุณ เคี้ยวคนโน้นก็ว่ายังจี เคี้ยวคนนี้ก็ว่ายังโง่ อยู่ในบ้านของเราไม่ยุ่งเกี่ยวกับใคร ดีกว่าสบายใจดี"

อย่างไรก็ตาม ในชุมชนนี้ก็ยังมีความสัมพันธ์แบบครอบครัวแบบญาติมิตรและแบบเพื่อนบ้านหลงเหลืออยู่ ถึงแม้ชาวสลัมเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ยากจนจะมีปัญหาต่าง ๆ ในครอบครัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางเศรษฐกิจและที่อยู่อาศัยคับแคบและไม่มั่นคงเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันบ่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวหญิงหม้ายที่เล็กกับสามี มีบุตรหลายคนและต้องรับภาระเลี้ยงดูลูกๆ ของตนคนเดียว ยกตัวอย่างเช่น มีอยู่ครอบครัวหนึ่งซึ่งมีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้หญิงอายุ 60 กว่าปี เล็กกับสามีมานานหลายปีแล้ว มีฐานะยากจนมากและอพยพเคลื่อนย้ายมาหลายจังหวัดเพื่อดิ้นรนต่อสู้กับชีวิต ถูกกดขี่บีบคั้นมาก ทำให้ต้องหันเข้าหาสุรา คราวใดที่มีเรื่องกลัดกลุ้มมากก็จะดื่มสุรา เมื่อดื่มสุราก็จะเมาและคำอาละวาดกับลูก ๆ ครอบครัวนี้จะทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นประจำเกือบทุกวัน เมื่อสอบถามดูแต่ละคนก็บอกว่าเบื่อสภาพในครอบครัวแต่ก็สงสารแม่ของตนมาก

* นายสมควรมีร้านค้าขายของในชุมชนโดยให้ภรรยาและพ่อแม่ของภรรยาดูแลร้าน สำหรับนายสมควรนั้นมีงานประจำของตนโดยเป็นลูกจ้างของบริษัท

ครอบครัวจึงยังไม่ถึงกับแตกสลาย... "ก็อยู่กันไปแบบสุขบ้างทุกข์บ้าง" ตามคำบอกเล่าของสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว แต่โดยภาพรวมแล้วชุมชนนี้ก็ยังมีความผูกพันที่สามารพพึ่งพาอาศัยกันได้และปรกติสุขพอสมควร ถึงแม้เงินและวัตถุจะเข้ามามีอำนาจและบทบาทมากขึ้นก็ตาม แต่ภาพที่ยังเห็นในระหว่างครอบครัวบรรดาญาติมิตรและเพื่อนบ้านก็คือ การช่วยเหลือพึ่งพากันได้พอสมควรในเรื่องการยืมเงิน ยืมสิ่งของ ดูแลหรือเยี่ยมเยียนคนเจ็บป่วย ให้อาหารกันในเรื่องต่าง ๆ เช่น ดูแลบ้าน เก็บเสื้อผ้า การแลกเปลี่ยนอาหารซึ่งกันและกัน การฝากดูแลลูกหลาน ฯลฯ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้หรือความสัมพันธ์เหล่านี้ หรือความสัมพันธ์ในรูปแบบดังกล่าวนี้ไม่มี หรือมีแต่น้อยมากเมื่อครั้งที่ชุมชนยังไม่ถูกไฟไหม้ เนื่องจากก่อนหน้าไฟไหม้ บ้านในซอยซึ่งก็ส่วนใหญ่เป็นบ้านหลัง ๆ ค่อนข้างใหญ่ บางบ้านมีรั้วรอบขอบชิด ชาวบ้านต่างคนต่างอยู่ในบ้านใครบ้านมันไม่มีความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านใกล้เคียงแต่อย่างใด การช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่มองเห็นได้ชัดเจนอีกรูปแบบหนึ่งหลังจากกลายเป็นสภาพเป็นสลัมของชุมชนแห่งนี้ ก็คือ การเก็บรวบรวมเงินกันเพื่อช่วยเหลือเวลามีคนตายในชุมชนหรือที่เรียกว่า "เงินฉาปนกิจ" โดยจะมีคนเดินเก็บตามบ้านและมีการลงชื่อและจำนวนเงินที่ให้ และหลังจากนั้นผู้นำของชุมชนก็จะนำไปมอบให้ครอบครัวหรือญาติของผู้ตาย เป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่การกลายเป็นสลัมของชุมชนแห่งนี้

นอกจากนี้กลุ่มคนจีน หรือคนไทยเชื้อสายจีนซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ด้านหน้าชุมชนก็มักจะมีความสัมพันธ์กันในกลุ่มตน มีการไปมาหาสู่กันในละแวกบ้านและการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันตามสมควร คนจีนส่วนหนึ่งเป็นญาติพี่น้องกันด้วย ส่วนหนึ่งมีกิจการค้าใหญ่โตอยู่ภายนอกชุมชน แต่ก็ยังพอใจที่จะอยู่อาศัยในชุมชน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องจากความเคยชินและความสัมพันธ์ทางสังคมกับชุมชน หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าการเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคมของชุมชน¹⁹⁾ นอกจากนี้ความสัมพันธ์กันตามฐานะทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์กันแบบครอบครัว ญาติมิตรและเพื่อนบ้าน และความสัมพันธ์กันทางด้านเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ (ethnic) แล้วก็ยังมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ (kinship) โดยเฉพาะในระหว่างสองตระกูลใหญ่ดังกล่าวแล้ว แต่ก็มิได้หมายความว่าคนเหล่านี้จะสมัครสมานสามัคคีปรองดองและช่วยเหลือกันเสมอไป ที่เป็นญาติพี่น้องกันแต่ไม่มองหน้ากันเลยก็มี ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ปรกติธรรมดาเหมือนในสังคมใหญ่ นอกจากนี้ก็ยังมีความสัมพันธ์เชิงอาชีพ หรือความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในชุมชนจะมีคนที่มีความรู้และเป็นนายหน้างาน คือ รับงานมาจากภายนอกเช่นงานประดิษฐ์และงานฝีมือต่าง ๆ แล้วมาให้ประชาชนในชุมชนทำอีก

ต่อหนึ่ง ซึ่งส่วนมากมักจะเป็นสตรีและเด็ก โดยนายหน้าเหล่านี้มักจะให้ค่าจ้างแรงงานราคาถูก สตรีและเด็กเหล่านี้ก็จะทำงานกันเป็นกลุ่ม ๆ ซึ่งอาจจะเป็นคนในครอบครัวเดียวกันหรือเป็นเพื่อนบ้านกัน ซึ่งเราสามารถเรียกได้ว่าเป็นการทำงานร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกัน ในระหว่างการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ ก็จะมีการพูดคุยกันถึงเรื่องราวต่าง ๆ นานา เมื่องานชิ้นเก่าเสร็จ ก็จะรับงานชิ้นใหม่มาอีกซึ่งอาจจะเป็นงานคนละประเภทแต่กลุ่มที่ทำงานด้วยกันก็ยังเป็นกลุ่มเดิม หรืออาจจะมีคนใหม่มาเพิ่มหรือเปลี่ยนแปลงคนและจำนวนคนบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเข้าซอคอกไม้ งานทำหมวกกระดาษปีใหม่ งานปักเสื้อ ฯลฯ มักจะเป็นงานที่ทำกันเป็นกลุ่มหรือแม้ว่างานบางอย่างไม่จำเป็นต้องทำเป็นกลุ่ม แต่ชาวชุมชนที่รับงานมาก็มักจะมานั่งล้อมวงกันเป็นกลุ่ม แต่ต่างคนต่างทำของตน แล้วก็สนทนากันหยอกล้อกันในระหว่างการทำงาน ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้ผ่อนคลายไปในเวลาเดียวกันด้วย

ความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ชัดเจนอีกรูปแบบหนึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ นอกจากเจ้าหนี้หรือผู้ปล่อยเงินกู้แก่ประชาชนในชุมชนแล้ว ก็ยังมีผู้ปล่อยเงินกู้จากนอกชุมชนเข้ามาในชุมชนทุกวันด้วย ซึ่งความจริงแล้วเป็นบุคคลที่เคยอยู่ในชุมชน แต่หลังจากไฟไหม้แล้วก็ย้ายไปอยู่ที่อื่นซึ่งจากการสอบถามชาวบ้าน และจากการสังเกตการติดต่อสัมพันธ์กับลูกหนี้ประกอบกับได้มีโอกาสพูดคุยกับผู้กู้ยืม (ลูกหนี้) ทำให้ทราบว่า เป็นผู้ปล่อยกู้รายใหญ่ที่สุด เจ้าหนี้รายนี้จะมาที่ชุมชนทุกวันเพื่อเก็บดอกเบี้ยและปล่อยกู้ ส่วนใหญ่จะมีที่นั่งประจำในบ้านใดบ้านหนึ่ง (ผลัดเปลี่ยนกันไปใน 2-3 บ้าน) และจะนั่งอยู่ที่นั่นโดยลูกหนี้จะนำดอกเบี้ยมาจ่ายหรือมาขอกู้ยืมเงินด้วยตนเองบ้าง ฝากให้เพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันนำมาส่งให้บ้าง โดยเพื่อนบ้านนั้นจะบอกว่าเป็นเงินของใคร หลังจากนั้นก็จะทำเครื่องหมายในบัญชีรายชื่อตามช่องรายวันที่เตรียมไว้แล้ว เท่าที่สอบถามชาวบ้านที่เป็นลูกหนี้ดูบางส่วนก็บอกว่าคิดที่มีคนปล่อยกู้ ไม่อย่างนั้นก็ไม่รู้ว่าจะหันหน้าไปหาใคร แต่ส่วนใหญ่พูดว่า ... "เป็นผู้ปล่อยกู้ที่ฉลาด หากินกับคนยากจน" "หน้าเลือด คิดดอกเบี้ยแพงมาก" "ชาวบ้านไม่มีทางเลือก ถ้าไม่กู้ก็ไม่รู้ว่าจะเอาจากไหนมากินมาใช้" ฯลฯ

สำหรับในหมู่เด็ก ๆ หรือลูกหลานของชุมชนแห่งนี้ ก็มีการรวมกลุ่มกันโดยเฉพาะในหมู่วัยรุ่น วัยรุ่นเหล่านั้นนอกจากการรวมกลุ่มพูดคุยกันตามปกติแล้ว ก็มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันด้วย เช่น กีฬา ไปเที่ยวนอกชุมชน และบางส่วนก็รวมกลุ่มกันกระทำ

การบางอย่างที่เรามักเรียกกันว่าเป็น "พฤติกรรมเบี่ยงเบน" เช่น คมทินเนอร์ หรือการเสพติดยาบางประเภทที่มีผลเสียต่อร่างกายและจิตใจ นอกจากการรวมกลุ่มกันระหว่างวัยรุ่นในชุมชนแล้วยังมีกลุ่มวัยรุ่นจากชุมชนใกล้เคียงมาสมทบด้วย และบางคนเป็นเพื่อนที่เรียนอยู่โรงเรียนเดียวกัน กลุ่มวัยรุ่นเหล่านี้รวมกันโดยมิได้คำนึงถึงฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละคน ซึ่งไม่เหมือนกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในระหว่างกลุ่มผู้ใหญ่หรือบิดามารดา หรือผู้ปกครองของพวกเขา หัวข้อที่วัยรุ่นสนทนาพูดคุยกันในช่วงการรวมกลุ่มกันนั้นมีมากมาย ตั้งแต่เรื่องตารา นักร้อง ภาพยนตร์ รายการโทรทัศน์ต่าง ๆ การแต่งกาย การเรียน ความรัก และกามารมณ์ การไปเที่ยว กีฬา ไปจนถึงเรื่องการทำงานอาชีพและความใฝ่ฝันความต้องการของแต่ละคน อย่างไรก็ตามมีวัยรุ่นบางส่วนที่ไม่ได้เข้ามารวมกลุ่มด้วย วัยรุ่นส่วนนี้มักจะไม่สูงลิ้งกับใครเลย

สำหรับเด็กซึ่งมีอายุระหว่าง 6-12 ปีนั้นก็จะมีการไปมาหาสู่กัน มีการเล่นต่าง ๆ ด้วยกัน เด็กเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเรียนหนังสืออยู่โรงเรียนเดียวกันคือ โรงเรียนวัดลาดบัวขาว ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนวัดลาดบัวขาวและอยู่ติดกับชุมชนแข่งที่ดังกล่าวแล้ว เด็กเหล่านี้บางครั้งจับกลุ่มกันเล่นไฟ้เลียนแบบผู้ใหญ่และก็เช่นเดียวกันกับกลุ่มวัยรุ่น มีเด็กส่วนหนึ่งที่อยู่ในอายุรุ่นราวคราวเดียวกันแต่มาได้มาเข้ากลุ่มกับเด็กเหล่านี้ และส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเด็กที่อยู่ด้านหน้าซอย อย่างไรก็ตาม กลุ่มเด็กนี้มีอยู่หลายกลุ่มด้วยกัน มักจะจับกลุ่มกันตามละแวกที่อยู่อาศัย เด็กมักจะเปลี่ยนที่เล่นบ่อย ๆ คือ บางครั้งก็จับกลุ่มกันที่บ้านใครบ้านหนึ่ง บางครั้งก็วิ่งเล่นกันตามตรอกซอกซอย บางครั้งก็ลงมาเล่นกันในถนนซอยที่ผ่ากลางชุมชน แต่ก็มีสถานที่ซึ่งเด็กมักจะใช้พบปะกันบ่อยครั้งกว่าที่อื่น ๆ คือ บ้านของประธานชุมชน ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างขวางและเจ้าของบ้านใจดี นอกจากนี้บางครั้งทางเจ้าของบ้านยังอาศัยเด็กเหล่านี้ดูแลบ้านให้เลี้ยงหลานให้บ้างก็ยังมิ

นอกจากนี้ในชุมชนก็ยังมีกลุ่มบุคคลเล็ก ๆ ซึ่งมีพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการจะสร้างอิทธิพลให้กับตนเอง ความจริงแล้วยังไม่มีลักษณะที่เป็นกลุ่มเลยทีเดียว แต่เป็นลักษณะของปัจเจกบุคคลที่ต้องการมีอิทธิพลต่อคนอื่น ๆ ในชุมชนและพยายามสร้างการยอมรับให้กับตนเองโดยการหาสมัครพรรคพวกหรือบริวารของตนเองบ้าง บุคคลดังกล่าวพยายามใช้บารมีของบิดาตนเอง ซึ่งเป็นผู้นำของชุมชนในการกระทำกิจกรรมหรือแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เอาเปรียบบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน มีการดักบ่อนการพนัน โต๊ะปิลเลียด การ

ออกสลาก ม้าหมุน พนันมวย ฯลฯ ลูกค้าของกิจการดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นทั้งจากในชุมชนเองและมาจากข้างนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปิลเสียดและม้าหมุนทั้งวัยรุ่นและเด็กชอบกันมาก ส่วนความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมนั้น คนในชุมชนแข่งก็ส่วนใหญ่จะร่วมกันทำพิธีบวงสรวงและจัดงานฉลองให้กับเจ้าพ่อสถิตบรรณ ซึ่งเป็นศาลเจ้าพ่อเก่าแก่อยู่ทางด้านในชุมชนทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นศาลเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 100 ปี และชาวชุมชนเชื่อว่าเป็นศาลเจ้าที่คนจีนมาสร้างไว้ตั้งแต่ครั้งยังมีโรงสีข้าว การจัดงานฉลองก็จะมีการเล่นพระ และการละเล่นสนุกรื่นเริงต่าง ๆ เช่น การรำละครถวาย การฉายภาพยนตร์ ฯลฯ การเฉลิมฉลองนี้จัดขึ้นทุกปีในช่วงเทศกาลสงกรานต์ และชาวบ้านได้ถือเป็นการจัดงานสงกรานต์ไปด้วยในตัว โดยจะมีการเล่นสาดน้ำกันในชุมชนในตอนบ่ายของวันจัดงานด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่เด็ก ๆ นอกจากนี้ก็มีการเรียไรเพื่อทอดกฐินผ้าป่า การทอดกฐินผ้าป่าจะมีทั้งลักษณะเป็นผู้ถูกเรียไรเฉย ๆ โดยมิได้เกี่ยวข้องเป็นกรรมการและมีลักษณะการเป็นกรรมการหรือร่วมกันจัดขึ้นเพื่อไปทอดยังวัดใดวัดหนึ่งด้วย แต่ในลักษณะหลังมักจะเป็นการดำเนินการกันในช่วงแคว ในกลุ่มคนที่รู้จักกันสนิทสนมกันมากกว่า วัดที่ทางชุมชนนำไปทอดกฐินอาจจะเป็นวัดในต่างจังหวัดหรือวัดลาดบัวขาวซึ่งอยู่ใกล้ชุมชน นอกจากนี้ก็มีการจัดงานเพื่อหาเงินรายได้สนับสนุนโรงเรียนวัดลาดบัวขาว ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ท่านประธานและคนอื่น ๆ อีกจำนวนมากในชุมชนเคยเรียนมา การจัดงานจะมีประธานชุมชนเป็นประธานจัดงานและมีการขายบัตรทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมู่เพื่อนฝูงของคณะกรรมการจัดงานที่อยู่ภายนอกชุมชน แต่เคยเล่าเรียนในโรงเรียนวัดลาดบัวขาวมาก่อน

การดำเนินกิจกรรมร่วมกันระหว่างชาวชุมชนอีกประการหนึ่ง ก็คือ การลอกท่อระบายน้ำ อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้มีชาวชุมชนร่วมด้วยเพียงจำนวนน้อยและในช่วงหลัง ๆ มักจะจ้างให้เด็กซึ่งว่างงานในชุมชนทำ โดยค่าจ้างนั้นทางประธานหรือผู้นำมักจะเป็นคนจ่ายให้ และมีชาวชุมชนคนอื่น ๆ ให้สมทบบ้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

5) ความสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรจากภายนอกชุมชน

เหมือนดังที่ใครบางคนเคยกล่าวว่า ... "สมัยก่อนสลัมไม่ได้แสดงศักยภาพไม่มีใครมาสนใจก็อยู่กันไป แต่เดี๋ยวนี้สลัมเริ่มมีที่ประชุม มีประธาน มีกลุ่มขึ้นมา คนภายนอกชุมชนก็เริ่มเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีอำนาจหรือนักการเมือง" คำกล่าวนี้คงจะเป็นความจริงที่

เกิดขึ้นกับสลัมโดยทั่วไป และไม่มีข้อยกเว้นสำหรับชุมชนช่งก็แต่อย่างใดจะต่างกันก็แต่เพียงว่ากลุ่มใดหรือพรรคใดต่างหากที่ลงมา ผู้นำของชุมชนช่งก็จึงต้องเข้าไปฟังฟังผู้มีอำนาจ เหล่านี้อยู่ด้วยการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันหรือระหว่าง "คะแนนเสียง" กับ "คำสัญญาช่วยเหลือต่าง ๆ" โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวัตถุ เช่น ป้ายชุมชน ถนน เสื้อผ้า ฯลฯ ปัญหาที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจภายนอก ก็คือ ความขัดแย้งกันเองในระหว่างผู้นำของชุมชนที่อยู่คนละสายอำนาจกัน ซึ่งในชุมชนแห่งนี้มีอยู่ 2 สายใหญ่ ๆ ด้วยกัน และอาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านได้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจภายนอกชุมชนดังกล่าวนี้ เป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ทั้งสิ้น

เนื่องจากชุมชนช่งก็เป็นชุมชนขนาดเล็กจึงมิได้อยู่ในอันดับแรก ๆ ของการพัฒนา หรือเป็นชุมชนเป้าหมายของหน่วยงานภายนอกทั้งของราชการและเอกชน นอกจากการเคหะแห่งชาติแล้ว ก็ไม่มีหน่วยงานอื่นใดอีกที่เข้าไปสัมพันธ์หรือมีการจัดทำโครงการ ต่าง ๆ ทั้งในระยะสั้นระยะยาว จะมีก็แต่การเข้าไปสาธิตการทำอาหาร เช่น ทองม้วน เป็นครั้งคราวและบางครั้งก็มีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว โดยมีหน่วยเคลื่อนที่เข้ามาเผยแพร่เป็นครั้งคราวเช่นกัน ตำรวจก็เป็นข้าราชการอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้า ๆ ออก ๆ ในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเข้ามารับสินบนจากกลุ่มอิทธิพลซึ่งมีกิจการต่าง ๆ ในแง่ที่ผิดกฎหมายอยู่ในชุมชน นอกจากนี้ก็เข้ามากวาดจับผู้ติดยาเสพติดในชุมชนหรือกวาดจับนักฉกชิงวิ่งราวจากชุมชนอื่นที่เข้ามาหลบซ่อนอยู่ในชุมชน นักสังคมสงเคราะห์จากหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคลินิครักษาผู้ป่วยยาเสพติดก็มาเยี่ยมคนไข้ของตนเป็นระยะ ๆ เนื่องจากชุมชนช่งก็อยู่ติดกับถนนใหญ่และมีทางคมนาคมสะดวก ทำให้ชุมชนพลุกพล่านไปด้วยพ่อค้าทั้งหาบเร่ รถเข็นและรถกระบะที่เข้ามาขายของมากมายหลายประเภท และรวมทั้งพ่อค้า "อาบัง" ที่มีความอดทนที่สุดในโลกโดยใช้วิธีการเข้ามาเก็บเงินค่าผ่อนสินค้าวันละบาทถึงห้าบาททุกวัน นอกจากนายทุนเงินกู้ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

คนในชุมชนช่งก็ โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่ยากจนจะออกไปรับแจกข้าวสารจากมูลนิธิหรือสมาคมต่าง ๆ ทางด้านการกุศลอยู่เป็นระยะ ๆ เช่นกัน การไปรับแจกของและหรือข้าวสารมักจะนิยมส่งเด็กไปเป็นตัวแทนของแต่ละครอบครัว และเด็กจะต้องนำทะเบียนบ้านไปด้วย โดยมูลนิธิหรือสมาคมเหล่านั้นจะป่าวประกาศด้วยเครื่องขยายเสียง ไปตาม

ถนนสายใหญ่ (เจริญกรุง) และจะตั้งโต๊ะแจกตรงสถานที่ใดสถานที่หนึ่งระหว่างช่วงดึกแต่จะไม่เข้ามาในชุมชน เพราะจะมีชาวบ้านจากชุมชนอื่น ๆ ในแถบนั้นไปรับของแจกด้วยในเวลาเดียวกัน การรับแจกของนั้นบางครั้งครอบครัวพอมีฐานะปานกลางก็ส่งเด็กของตนไปร่วมเข้าแถวรอรับด้วย

คนในชุมชนแข่งก็มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนอื่น ๆ ในย่านเดียวกันพอสมควร โดยความสัมพันธ์จะออกมาในรูปของการประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ บ้างเป็นบางครั้ง แต่ถ้าเป็นการประชุมหรือพบปะกันในลักษณะนี้มักจะเป็นแบบทางการและจัดเตรียมการโดยสำนักงานเขตยานนาวา นอกจากนี้ก็มีการฝึกอบรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การต่อต้านยาเสพติด การป้องกันอัคคีภัย ฯลฯ ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้มักจะจำกัดอยู่เฉพาะในระดับผู้นำหรือคณะกรรมการของชุมชนเท่านั้น โดยมีเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเขตยานนาวาเป็นตัวกลางหรือเป็นผู้ประสานงาน นอกจากนี้ก็มีการช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ บ้าง เช่น เมื่อชุมชนใดจัดหารายได้ก็จะขอร้องให้กรรมการของชุมชนอื่น ๆ ช่วยขายบัตรให้หรือให้ช่วยซื้อบัตร เป็นต้น อย่างไรก็ตามบางชุมชนก็มีผู้นำที่เป็นเพื่อนหรือญาติกับผู้นำในชุมชนอื่น ๆ อย่างเช่น ผู้นำของชุมชนแข่งก็เป็นเพื่อนกับผู้นำของชุมชนหนึ่งในย่านนั้น ถ้าเป็นลักษณะนี้ก็จะทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนทั้งสองมีมากขึ้นตามไปด้วย เช่น อาจจะมีการแข่งกีฬากันระหว่างชุมชนทั้งสอง เยาวชนในชุมชนแข่งก็จำนวนหนึ่งมีความสามารถด้านกีฬา เช่น ฟุตบอล และมักจะเข้าร่วมการแข่งขันในโอกาสต่าง ๆ เสมอ หรือได้รับการคัดเลือกให้เป็นทีมนักกีฬาตัวแทนจากเขตนี้ เป็นต้น ซึ่งก็ส่งผลดีในแง่ที่ทำให้เยาวชนเหล่านี้รวมกันเป็นกลุ่มและมีความสนิทสนมรักใคร่กันมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากผลดีต่อด้านความเจริญเติบโตทางร่างกายตามที่เรารวบรวมกันคืออยู่แล้ว

6) จาก "ชอยแข่งกี" สู่ "ชุมชนแข่งกี" : วิวัฒนาการของการเกิดกลุ่มพัฒนาและข้อถกเถียงเกี่ยวกับคำว่า "ชุมชน" (Community)

6.1) วิวัฒนาการของการเกิดกลุ่มพัฒนา

การรวมตัวกันของประชาชนในชอยแข่งกี มีขึ้นหลังจากการเกิดเพลิงไหม้ในปี 2521 ทั้งนี้เนื่องจากชาวชุมชนขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย รวมทั้งในขณะนั้นมีการปล่อยข่าวการไล่ที่เป็นระยะ ๆ ชาวชุมชนจึงมีความหวาดวิตกมาก จึงได้ปรึกษาร่วมกับประชาชนใน

ชุมชนวัดลาดบัวขาว ซึ่งเป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ในการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ในที่สุดประชาชนในซอยเซ่งก็จึงมีการรวมตัวกันโดยได้มีการคัดเลือกกลุ่มผู้นำขึ้นมาจำนวนหนึ่ง โดยเป็นการตกลงกันอย่างไม่เป็นทางการ ผู้นำกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติที่มีอยู่แล้วทั้ง 4 คน และอีกส่วนหนึ่งคือกลุ่มคนที่ทางผู้นำธรรมชาติและชาวชุมชนบางส่วนมองเห็นว่าเป็นคนที่มีฐานะดี มีความรู้ความสามารถและเป็นคนกว้างขวางรู้ช่องทางการติดต่อและอยู่อาศัยในชุมชนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน โดยมีจำนวนทั้งหมด 5 คน รวมเป็น 9 คน หลังจากการรวมตัวกันแล้วก็ร่วมกันทำการเคลื่อนไหวร่วมกับชาวชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย โดยครั้งแรกผู้นำและชาวชุมชนเดินทางไปขอคำชี้แจงเรื่องการใช้ที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งผลปรากฏว่าทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ไม่ได้ให้คำชี้แจงที่กระจ่างแต่อย่างใด หลังจากนั้นทั้งผู้นำและชาวชุมชนได้เข้าถวายฎีกาต่อสมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงมหาดไทยและในครั้งสุดท้าย ทั้งตัวแทนและชาวชุมชนส่วนใหญ่ได้แห่มาขอและรีบเดินทางไปถวายฎีกาต่อสมเด็จพระบรมราชชนนี กรมหลวงลัดดาฯ หลังจากการดำเนินการเคลื่อนไหวในสองครั้งแรกไม่ได้ผล

ต่อมาประมาณปี 2527 ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จึงเสนอความจำนงผ่านการเคหะแห่งชาติ ที่จะแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยให้กับผู้อยู่อาศัยเดิมบนที่ดินของสำนักงานฯ โดยการเสนอขายที่ดินจำนวน 1,000 ตารางวา ให้กับประชาชนที่อยู่ในซอยเซ่งก็ในราคาตารางวาละ 2,500 บาท และชาวบ้านที่มีสิทธิซื้อที่ดินดังกล่าวมีทั้งหมด 85 ราย (ทั้งส่วนที่ไฟไหม้และผู้เช่าเรือนแถวไม้ด้านหน้าที่ไม่ถูกไฟไหม้) การตอบสนองของสำนักงานทรัพย์สินฯ ในครั้งนี้ถือว่าเป็นผลมาจากความพยายามและการรวมตัวของชาวชุมชนในการเคลื่อนไหวด้วยรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสำเร็จในขั้นหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่อยู่อาศัยเป็นเรื่องที่ซับซ้อนเกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ มากมายทั้งเรื่องที่ดิน สาธารณูปโภคและตัวบ้าน รวมทั้งเป็นเรื่องที่มีกฎหมายและระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องมากมายด้วย เช่น กฎหมายจัดสรรที่ดิน เทศบัญญัติต่าง ๆ ฯลฯ

ด้วยเหตุนี้การเคหะแห่งชาติ โดยศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ ซึ่งมีบทบาทเป็นเพียงตัวกลาง ผู้กระตุ้น และให้คำปรึกษาหารือในครั้งนีจึงเสนอให้ประชาชนในซอยเซ่งก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นอย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นตัวหลักในการดำเนิน

การต่าง ๆ ต่อไป ดังนั้นประมาณต้นปี 2528 จึงมีคณะกรรมการชุมชนแข่งก็เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยกรรมการตามตำแหน่งและหน้าที่ต่าง ๆ จำนวนทั้งหมด 16 คน คณะกรรมการชุดใหม่มีจำนวน 8 คนที่เคยอยู่ในกลุ่มตัวแทนหรือผู้นำของชาวชุมชนชุดก่อน และอีก 8 คน เป็นคนใหม่ที่ได้รับการชาวเสียงให้เข้ามา สำหรับผู้นำจากชุดก่อนจำนวน 1 คน ได้หมดภาระหน้าที่ไปด้วยการลาออก คณะกรรมการชุมชนชุด 16 คนนี้ ได้รับการชาวเสียงจากชาวชุมชนส่วนหนึ่ง และส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่ผู้นำชุดเดิมเสนอชื่อเข้ามา ต่อมาวันที่ 5 พฤษภาคม 2528 ได้มีการประกาศรับรองคณะกรรมการชุดนี้อย่างเป็นทางการ โดยสำนักสวัสดิการสังคมและเขตนานาวา กรุงเทพมหานครและตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ก็มีการขึ้นป้าย "ชุมชนแข่งก็" ซึ่งหมายถึงว่า "ซอยแข่งก็" ได้กลายเป็น "ชุมชนแข่งก็" อย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

แต่ถึงแม้จะมีการประกาศอย่างเป็นทางการถึงสถานะของ "ซอยแข่งก็" หรือ "ชุมชนแข่งก็" รวมทั้งมีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนฯ อย่างเป็นทางการแล้วก็ตาม ผลปรากฏว่ายังมีชาวชุมชนอีกจำนวนมากที่ยังไม่ทราบความเคลื่อนไหว และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งชี้ให้เห็นว่า คนที่อยู่อาศัยในชุมชนแข่งก็มีสถานภาพการอยู่อาศัยที่แตกต่างกันและ ชุมชนขาดเครือข่ายที่จะเชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน ชุมชนยังมีคนกลุ่มย่อยต่าง ๆ (sub-group) อีกมากมาย ซึ่งจะแบ่งตามฐานะทางเศรษฐกิจก็สามารถแบ่งออกได้เป็น กลุ่มคนรวย กลุ่มฐานะปานกลาง และกลุ่มคนยากจนดังได้กล่าวแล้ว แต่ถ้าจะแบ่งตามสถานภาพการอยู่อาศัยก็สามารถแบ่งออกได้เป็น กลุ่มผู้เป็นเจ้าของบ้านเองและมีสัญญาเช่าที่ดิน กลุ่มผู้เช่าบ้านโดยตรง กลุ่มผู้เช่าช่วง กลุ่มผู้ขออาศัย กลุ่มบุกรุก ฯลฯ

6.2) ข้อถกเถียงเกี่ยวกับคำว่า "ชุมชน" (Community)

อนุสนธิจากข้อ 6.1) ในส่วนที่เกี่ยวกับการกลายสภาพจาก "ซอยแข่งก็" เป็น "ชุมชนแข่งก็" นั้น ผู้วิจัยใคร่ที่จะนำข้อถกเถียงบางประการเกี่ยวกับคำว่า "ชุมชน" มาพิจารณาในที่นี้ด้วย

แต่ก่อนเรามักจะเรียก "เขตที่อยู่อาศัยในเมืองที่มีความแออัดยัดเยียดเสื่อมโทรม ไร้ระเบียบแบบแผน ขาดสาธารณูปโภคและขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย" กันว่า "สลัม" (slum) ซึ่งเราทราบกันดีแล้วว่าเป็นคำทับศัพท์ในภาษาอังกฤษ ต่อมามีความพยายามที่จะบัญญัติ

ศัพท์ภาษาไทยสำหรับคำว่า "สลัม" โดยในตอนแรกมีการใช้คำว่า "แหล่งเสื่อมโทรม" กันอยู่พักหนึ่ง แต่เป็นคำที่มีความหมายในเชิงที่เป็นปฏิกิริยาทั้งต่อความรู้สึกที่ดีของผู้อยู่อาศัยและประชาชนคนอื่น ๆ และยังนำไปสู่การปฏิบัติการต่าง ๆ เพื่อทำลายล้างความเสื่อมโทรมนั้นด้วย ต่อมาจึงมีการบัญญัติศัพท์ใหม่คือ คำว่า "ชุมชนแออัด" มาใช้กันและดูเหมือนจะเป็นที่ยอมรับกันมากกว่าคำแรก การเปลี่ยนมาใช้คำว่า "ชุมชนแออัด" นั้นความจริงแล้วมิได้มีการคำนึงถึงหลักทางวิชาการแต่อย่างใด เพียงแต่ต้องการให้เกิดความระคายหูและความสะเทือนใจต่อผู้ฟังมากเกินไปเท่านั้น แต่ถ้าเราจะพิจารณากันด้วยหลักวิชาทั้งด้านสังคมวิทยาที่ดี มานุษยวิทยาก็เราจะพบว่า การใช้คำว่า "ชุมชน" สำหรับเรียกเขตที่อยู่อาศัยที่เป็นสลัมนั้นไม่ค่อยมีความถูกต้องตามสภาพความเป็นจริงนัก เพราะโดยปรกติเมื่อเราใช้คำว่า "ชุมชน" นั้นเราหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีฐานะและอาชีพที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน (homogeneous) มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้ที่อาศัยอยู่ใน "ชุมชน" มีความรู้สึกว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ก็ยังมี การดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดต่อไปยังลูกหลานด้วย²⁰⁾ เช่นชุมชนหรือหมู่บ้านในชนบท เป็นต้น กล่าวโดยสรุปก็คือ คนในชุมชนควรจะมีความสัมพันธ์แบบประสานสอดคล้องกลมกลืนกัน (harmonious) ถือความเป็นหนึ่งเดียวกัน (unity) ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่เครือญาติและหมู่บ้าน นักวิชาการท่านหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งกับการใช้ คำว่า "ชุมชน" แทนคำว่า "สลัม" ก็คือ Rüdiger Korf²¹⁾ เขามองว่า "สลัม" เป็นที่อยู่อาศัยของคนที่มีฐานะและอาชีพที่แตกต่างกันนอกจากนี้คนในสลัมก็มิได้มีความสัมพันธ์แบบประสานสอดคล้องกลมกลืนกัน หรือช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันเสมอไป ในสลัมมีความหลากหลายแตกต่างและซับซ้อน ในขณะที่กาญจนา แก้วเทพ มองว่าสลัมที่มีคนอพยพจากชนบทเข้ามาอยู่จำนวนมากนั้น มิได้เป็น "หมู่บ้านชนบทในเมือง" ตามที่หลายคนเรียกขานอีกต่อไป เพราะคนเหล่านี้ได้รับเอาวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้ามาแทนที่ "วัฒนธรรม" ของตนที่หอบติดตัวมาจากชนบทจนหมดสิ้น และกาญจนา แก้วเทพ (2530 : 162) ยังกล่าวอีกด้วยว่าในสลัมนั้น "ความเป็นชุมชน" ได้หมดไปแล้ว

เหตุผลประการหนึ่งที่ Rüdiger Korf หวาดวิตกหรือไม่ต้องการเห็นการใช้คำว่า "ชุมชน" ในการเรียกเขตที่อยู่อาศัยที่เป็นสลัมนอกเหนือจากเหตุผลด้านความถูกต้อง ตามหลักวิชาการแล้วก็คือ เขาเกรงว่าจะเป็นการใช้เพื่อปกปิดฐานะความเป็นอยู่ที่แท้จริง ของ

คนในสลัม ซึ่ง Korff มองว่าความจริงแล้วคนในสลัมมีสภาพที่ไม่แตกต่างจากมวลชนที่
 ล่องลอยไปมาและไร้หลักประกันในระบบของเมือง แต่ประเด็นนี้ผู้วิจัยคิดว่าเราคงไม่ต้อง
 เป็นห่วงมากนัก เพราะเราทราบกันดีแล้วว่าการใช้คำว่า "ชุมชน" หรือ "ชุมชนแออัด"
 แทนคำว่า "สลัม" และ "แหล่งเสื่อมโทรม" นั้นก็เพื่อที่จะทำให้ฟังดูดีขึ้นโดยมิได้มีเจตนาอื่น
 เคลือบแฝงหรือเป็นการเรียกที่อยู่บนหลักทางวิชาการแต่อย่างใด ประกอบกับในความเป็น
 จริงไม่ว่าจะเป็นในการบรรยาย ในการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสลัม ใน
 สื่อมวลชน ในผลงานทางวิชาการ เช่น บทความต่าง ๆ ฯลฯ ก็ยังมีความหลากหลายในการ
 เรียกกันอยู่ ซึ่งมีทั้ง "ชุมชน" "ชุมชนแออัด" "สลัม" "ชุมชนบุกรุก" "ชุมชนบุกรุกริมคลอง"
 "สลัมริมคลอง" ฯลฯ แตกต่างกันไปตามความเคยชิน ระดับการรับรู้ ลักษณะทางกายภาพ
 และการถือครองที่ดินของแต่ละแห่ง ฯลฯ เพราะฉะนั้นประเด็นที่ Korff วิตกสงสัยก็ควรจะ
 ตกไป แต่ผู้วิจัยเห็นด้วยกับ Korff ในประเด็นความถูกต้องตามหลักวิชา ซึ่งเราควรจะเอา
 ใจใส่ให้มากขึ้นในการบัญญัติศัพท์ใด ๆ ก็ตามไม่เฉพาะแต่ ในเรื่อง "สลัม" กับ "ชุมชนแออัด"
 เท่านั้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมีความเห็นสอดคล้องกับ Korff ที่มองว่าสลัมมีความหลากหลาย
 แตกต่างและซับซ้อน ซึ่งความหลากหลาย ความแตกต่างและความซับซ้อนนี้มิได้อยู่ภายใน
 สลัมหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่สลัมที่มีอยู่ทั้งหมดทั้งในกรุงเทพมหานคร และเมืองใหญ่อื่น ๆ
 ประมาณ 1,000 กว่าแห่งนั้น ก็มีความแตกต่างและความหลากหลายในแง่ของประวัติความ
 เป็นมา การกลายสภาพเป็นสลัม ลักษณะของประชากร สถานะการอยู่อาศัยและการถือ
 ครองที่ดิน ระดับความสัมพันธ์ของผู้อยู่อาศัย ฯลฯ โดยเราสามารถที่จะจัดแบ่งสลัมทั้งหมด
 เหล่านี้ออกมาได้เป็นกลุ่มย่อย ๆ อีกหลายประเภทขึ้นอยู่กับว่าเราจะใช้หลักเกณฑ์อะไรใน
 การแบ่ง

การด่วนสรุปว่า "สลัม" ทั้งหมดมิได้มีสภาพของการเป็น "หมู่บ้านชนบทในเมือง"
 นั้นก็อาจจะผิดพลาดได้หรือการสรุปว่า "ความเป็นชุมชน" ในสลัมได้หมดไปแล้วก็อาจจะไม่
 ถูกต้องหรือเป็นความจริงกับทุกสลัมก็ได้ ดังเช่นชุมชนเซ่งกีนั่น ถ้าเราจะใช้เกณฑ์ด้านความ
 สัมพันธ์และฐานะที่ใกล้เคียงกันเป็นตัววัดว่า ยังมีสภาพความเป็น "ชุมชน"หลงเหลืออยู่
 หรือไม่ ถ้าประชาชนหรือผู้อยู่อาศัยในสลัมแห่งนี้ยังมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ ที่
 เป็นการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันในระดับหนึ่งซึ่งอาจจะไม่ใช่ทั้งชุมชน นอกจากนั้นความ

สัมพันธ์แบบครอบครัว เครือญาติและเพื่อนบ้านก็ยังอยู่ดังที่ได้เสนอไปแล้วในข้อ 4) และ ถ้ามองในค่านฐานะทางเศรษฐกิจ คนส่วนใหญ่ยากจนและทุกคนในสลัมแห่งนี้ขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย เพราะฉะนั้นเราจะสามารถสรุปได้หรือไม่ว่า "เซงกี" ยังมีความเป็น "ชุมชน" หลงเหลืออยู่จากการพิจารณาดังกล่าว? แต่ถ้าเรายังยืนยันว่าสภาพความเป็นชุมชน หรือ การที่จะได้รับการขนานนามว่าเป็น "ชุมชน" นั้นจะต้องมีความสัมพันธ์และความเหมือนกัน (homogeneous) ทั้งหมดมิใช่การพิจารณาเฉพาะคนส่วนใหญ่หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ผู้วิจัยก็ยอมรับได้ถ้าเรายังยืนยันว่าคำจำกัดความของคำว่า "ชุมชน" ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ถูกต้อง ถ้าเช่นนั้นมีความจำเป็นหรือมีความถูกต้องมากน้อยเพียงใดในการที่เราจะมาตัดสินว่า สลัมแต่ละแห่งยังมี "ความเป็นชุมชน" ตามนัยดังกล่าวอยู่หรือไม่? ในเมื่อเราทราบ กันคืออยู่แล้วว่า "สลัม" จะมีสภาพที่เป็น "ชุมชน" เช่นนั้นไปไม่ได้ถึงแม้คนที่อยู่อาศัยในสลัม ส่วนใหญ่ (ประมาณ 70%) จะเป็นคนที่มาจากชนบทและเคยมีชีวิตแบบชุมชนมาก่อนก็ตาม แต่ "สลัม" ก็เกิดขึ้นในเมือง และผูกติดอยู่กับระบบของเมือง คนที่เข้ามาอยู่ในสลัมก็จำเป็น ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบของเมืองด้วย เพราะฉะนั้นการใช้เกณฑ์การ พิจารณา "ชุมชน" มาเป็นเกณฑ์พิจารณา "สลัม" ว่าเป็นชุมชนหรือไม่? จึงไม่ถูกต้องและไม่ เป็นธรรมต่อคนสลัมเป็นอย่างยิ่ง แต่การพิจารณา "สลัม" ควรจะออกมาในรูปของการมอง ข้อดีข้อเสียของความเป็นสลัมและคนสลัมจากความเป็นจริงและหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นซึ่งน่าจะทำให้เราเข้าใจ "สลัม" ได้ถูกต้องยิ่งขึ้นหรือไม่?

อย่างไรก็ตามในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า "ชุมชนเซงกี" แทนการใช้คำว่า "สลัมเซงกี" (ในภาษาไทย) ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลประการเดียวคือ ให้เป็นไปตามที่ชาวบ้าน ในชุมชนแห่งนี้เรียกชุมชนของตัวเองว่า "ชุมชนเซงกี" มิใช่ "สลัมเซงกี" ดังนั้น คำว่า "ชุมชน" ในที่นี้จึงมิได้มีความหมายตามนัยที่ควรจะเป็นแต่อย่างใด และมิได้มีความประสงค์ที่จะทำ ให้เกิดความสับสนหรือเกิดข้อโต้แย้งกับนักวิชาการท่านอื่น ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้คำว่า "ชุมชน" แทนคำว่า "สลัม" แต่อย่างไร เพราะโดยส่วนตัวแล้วผู้วิจัยเห็นด้วยกับนักวิชาการ เหล่านั้น เพียงแต่ยังไม่สามารถสรรหาคำอื่นที่เหมาะสมกว่าและถูกต้องกว่ามาใช้แทนคำว่า "ชุมชน" ได้ ประกอบกับคำว่า "สลัม" เองก็มิได้รับการยอมรับจากทั้งสังคมภายนอกและคน ภายในชุมชนด้วย นอกจากนี้ก็มีการใช้คำว่า "ชุมชน" หรือ "ชุมชนแออัด" กันอย่างแพร่หลาย มากแล้วด้วย แต่ทั้งนี้สำหรับภาษาอังกฤษ ผู้วิจัยก็ใช้คำว่า "Slum" มิได้ใช้คำว่า

"Cummunity" เมื่อต้องการให้มีความหมายถึง "สลัม" ดังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนอยู่แล้ว
ในรายงานวิจัยฉบับนี้

มองชุมชนเชิงที่ผ่านกระบวนการพัฒนา : บทวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคและการเปลี่ยนแปลงสู่ความสำเร็จ

(Looking at Sengki Slum Through Development Process :
Analysis of Impediments and Changes towards Achievement)

1) การวิเคราะห์การปฏิบัติการด้านกิจกรรมที่อยู่อาศัยและกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Analysis of Operational Variables)

เนื่องจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยและการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ของชุมชนแออัด หรือสลัม เป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน และมีขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย ประกอบกับโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนเชิงที่นี้เป็นโครงการที่เน้นการพัฒนาที่อยู่อาศัยจากชุมชนเป็นหลัก (Community-based housing) โดยให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ของโครงการ เป็นลักษณะการพัฒนาจากองค์กรของชุมชนมากกว่าการวางแผนสำเร็จรูปจากหน่วยงาน หรือจากการเคหะแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม การเคหะแห่งชาติก็ได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำทางวิชาการ การร่วมกันจัดหาและการใช้แหล่งทรัพยากรที่จำเป็น การวางแผนร่วมกัน การเข้าร่วมในการตัดสินใจในบางเรื่อง การประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การฝึกอบรมความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ เช่น การทำงานแบบรวมกลุ่ม การร่วมกันคิดตามและประเมินผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ นับว่าเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งต่อการทำงานร่วมกันระหว่าง การเคหะแห่งชาติและชาวชุมชนเชิงที่ นอกจากนี้โครงการนี้ยังเน้นที่เป้าหมายการพึ่งพาตนเองของชาวชุมชนในเรื่องอื่นๆ ได้ต่อไปอย่างครบวงจร มีใช้ความสำเร็จในกิจกรรมการพัฒนาที่อยู่อาศัยเท่านั้น กิจกรรมอื่น ๆ ที่คาดหวังว่าองค์กรของชุมชนจะสามารถดำเนินการร่วมกัน เช่น กิจกรรมออมทรัพย์ กองทุนการศึกษา เป็นต้น

ในที่นี้จะทำการวิเคราะห์กระบวนการ และวิธีการทำงานร่วมกันระหว่าง การเคหะ-แห่งชาติ หรือศูนย์วิชาการอยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์กับประชาชนในชุมชนเชิงที่ เพื่อที่จะชี้ให้เห็นด้วยว่าการจัดรูปแบบความสัมพันธ์แบบการมีส่วนร่วม ระหว่างหน่วยงาน ที่สนับสนุนให้มีการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยกับองค์กรของชุมชนนั้น จะปรากฏออกมาในรูปใด

และมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด? ตลอดจนมีปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้างที่เกิดขึ้นในกระบวนการ ขั้นตอนและการใช้วิธีการต่าง ๆ เหล่านั้น

1.1) เนื่องจากตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาประชาชนโดยทั่ว ๆ ไปมีความเคยชินกับการพัฒนาแบบบนลงสู่ล่าง (top-down development) แต่โครงการนี้ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของตนเอง รวมทั้งการพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ เช่น การพึ่งพาตนเองของชุมชนในที่สุด ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยฯ (ศวช.) จึงมีความจำเป็นต้องชี้แจง และตกลงกับชาวชุมชนเพื่อให้ชาวชุมชนซึ่งก็เข้าใจผิดคิดว่าทางการเคหะแห่งชาติจะเข้ามาสร้างบ้านและดำเนินการทุกอย่างให้สำเร็จรูป แต่จะเป็นการทำงานร่วมกันแทน โดย ศวช. ได้เชิญคณะกรรมการชุมชนซึ่งที่มีอยู่ทั้งหมด 16 ท่าน มาเข้าร่วมประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนซึ่งร่วมกันเมื่อประมาณเดือนตุลาคม 2528 ในโอกาสเดียวกันนี้คณะกรรมการของชุมชนได้ชมสไลด์เกี่ยวกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเคยดำเนินการมาแล้วที่สลัมหลังบ้านมนังคศิลาและสลัมวัดลาดบัวขาว โดยได้เปิดโอกาสให้คณะกรรมการเหล่านี้แลกเปลี่ยนทัศนะและอภิปรายประเด็นต่าง ๆ อย่างกว้างขวางจนในที่สุดคณะกรรมการฯ ก็ยอมรับหลักการการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบมีส่วนร่วมโดยวิธีการแบ่งปันที่ดิน (Land Sharing) ระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัย โดยผู้อยู่อาศัยจะยอมรื้อย้ายและปรับปรุงชุมชนใหม่ ด้วยการซื้อที่ดินในบริเวณและขนาดที่ตกลงกันได้จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์ เพื่อให้สำนักงานทรัพย์สินฯ สามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินที่เหลืออยู่ได้

1.2) ได้มีการตกลงกันว่าทางคณะกรรมการ ควรจะต้องแจ้งเรื่องข้อตกลงดังกล่าวให้กับประชาชนในชุมชนได้ทราบ เพื่อเข้าร่วมดำเนินการตามกระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ต่อไป

1.3) ในระหว่างนั้นทางการเคหะแห่งชาติหรือ ศวช. ก็ได้ส่งผู้ปฏิบัติงานชุมชนลงไปทำการศึกษาความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในชุมชนอย่างใกล้ชิด โดยในขั้นแรกได้ทำการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของคณะกรรมการชุดปัจจุบันในขณะนั้น (มกราคม 2529) เพื่อทราบถึงสถานการณ์และการได้รับการยอมรับจากชาวชุมชน ความเป็น

ตัวแทนของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนและประสิทธิภาพการทำงานของคณะกรรมการชุดดังกล่าวด้วย จากการศึกษาได้พบว่า คณะกรรมการยังไม่ได้รับการยอมรับจากชาวชุมชนทั้งหมดและมีชาวชุมชนเพียง 60% เท่านั้นที่ทราบว่าชุมชนมีคณะกรรมการ และในด้านความเป็นตัวแทนนั้น พบว่ายังไม่สามารถเป็นตัวแทนของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนได้เนื่องจากคณะกรรมการส่วนใหญ่ (ประมาณ 95%) เป็นคนที่มีฐานะดีในชุมชน มีเพียง 2 คนเท่านั้นที่จัดว่าเป็นตัวแทนจากกลุ่มคนที่มีฐานะปานกลาง และสำหรับกลุ่มคนที่มีฐานะยากจนในชุมชนนั้นปรากฏว่าไม่ทราบเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำเนินงานของคณะกรรมการมากนัก และพบว่าบางส่วนไม่ทราบเรื่องราวเลย นอกจากนี้ในตอนแรกกลุ่มคนยากจนยังปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการเสนอตัวเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ โดยพวกเขาพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า... "ควรจะให้คนรวยเขาจัดการกันไปดีกว่า พวกเราคนจนไม่มีความสามารถ" หรือพูดว่า ... "พวกเราคนจนไม่อยากจะเข้าไปยุ่ง กลัวถูกเขม่น" และบางคนกล่าวว่า ... "พวกเราคนจนไม่มีปากมีเสียง ยังไงก็ได้ค่ะ" โดยสรุปคือ คนยากจนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีปฏิกิริยาที่คล้ายคลึงกันต่อการคัดเลือกระบบกรรมการ คือ ประเมินค่าของตนเองต่ำ เนื่องจากไม่มีเงินและมองว่าเป็นไปไม่ได้ที่ตนเองจะได้รับการยอมรับจากกลุ่มคนที่มีฐานะดีกว่าในชุมชน ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงจำเป็นต้องยอมรับและแสวงหาแหล่งประกันความมั่นใจจากคนที่มีฐานะดีกว่า (Vertical Solidarity)²² ซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ประการหนึ่งของผู้ปฏิบัติงานชุมชน ที่จะต้องเปลี่ยนความคิดของคนจนที่มีต่อ "ภาพพจน์ของตนเอง" และ "ภาพพจน์ที่มีต่อคนจนด้วยกันเอง" ด้วย เพราะถ้าไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความคิดเช่นนี้ของคนจนได้ก็จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา และปรับปรุงสภาพชีวิตด้วยวิธีการพึ่งตนเองของพวกเขา

เพราะฉะนั้น ในขั้นนี้คงจะไม่ผิดพลาดถ้าจะสรุปว่า "ความสมดุลงานด้านอำนาจ" ที่มีอยู่ในกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน ยังไม่เกิดขึ้นและถ้าจะก้าวจากจุดนี้ไปโดยละเลยความเป็นจริงข้อนี้ ก็เท่ากับว่าเกิดการละเลยกลุ่มคนจน ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของชุมชน (ประมาณ 59%) ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องมีผลกระทบต่อนประสิทธิภาพของการรวมกลุ่มในอนาคต

1.4) สำหรับทัศนคติของกลุ่มคนที่มีฐานะดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่อยู่ในคณะกรรมการหลายท่านนั้น ส่วนหนึ่งมองว่าคนจนเหล่านั้นคงจะไม่มีปัญหาที่จะผ่อนส่งค่าที่ดินและค่าบ้านได้ คงจะมีสถานะเป็นได้แค่เพียงผู้เช่า ผู้เช่าช่วง และผู้บุกรุกเท่านั้น แต่สำหรับบางส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมาก มองว่า คนจนเหล่านั้นควรจะได้รับสิทธิจากโครงการและมีหน้าที่เข้าร่วมดำเนินการต่าง ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนจนที่อยู่มาก่อนไฟไหม้ และควรจะเป็นพวกที่มีทะเบียนบ้านด้วย

1.5) ผู้ปฏิบัติงานชุมชนต้องพยายามทำงานทางความคิดกับทั้งกลุ่มคนจน และกลุ่มคนรวยหรือกลุ่มที่มีฐานะดี การทำงานกับกลุ่มคนจนก็ต้องพยายามที่จะปลดปล่อยความคิดที่คนจนมีต่อภาพพจน์ของตนเองให้เห็นความสำคัญและศักยภาพของตนเอง ในขณะที่การทำงานทางความคิดกับกลุ่มคนที่มีฐานะดี ก็คือ ความพยายามเปลี่ยนแปลงแนวคิดและทัศนคติที่ไม่ถูกต้องที่มีต่อคนยากจน และเป็นการเอาแต่ผลประโยชน์ของกลุ่มตนแต่ฝ่ายเดียว การทำงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทั้งสองฝ่ายนี้พบว่าใช้ระยะเวลาานานมาก แต่ในที่สุดก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในระดับหนึ่ง

1.6) ในการทำงานร่วมกับชาวชุมชนในแต่ละขั้นตอนนั้น ทางการเคหะแห่งชาติหรือ ศวช. มองเห็นว่าควรจะผ่านการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างคณะทำงานโครงการ ของ ศวช. กับคณะกรรมการเฉพาะกิจชุดต่าง ๆ ของชาวชุมชน จึงได้เสนอรูปแบบดังกล่าวต่อประชาชนในชุมชน ซึ่งชาวชุมชนและคณะกรรมการชุดเดิมก็เห็นดีด้วย การเสนอให้มีคณะกรรมการเฉพาะกิจชุดต่าง ๆ นั้นส่วนหนึ่งเนื่องจาก ศวช. มองเห็นว่าคณะกรรมการชุดเดิมที่มีอยู่ (16 คน) นั้นใหญ่เกินไปประกอบกับยังมีข้อขัดแย้งที่แท้จริงของชุมชน ศวช. จึงคิดว่าจำเป็นต้องจัดรูปคณะกรรมการใหม่เพื่อให้เกิดความสมดุลย์ และเปิดโอกาสให้กลุ่มคนจนและคนอื่น ๆ ที่มิได้มีส่วนรับรู้ในการจัดตั้งคณะกรรมการชุดก่อนได้มีสิทธิ มีเสียงในคณะกรรมการชุดใหม่ ๆ บ้าง และการมีคณะกรรมการเฉพาะกิจผลัดเปลี่ยนกันไป จะไม่ทำให้ผู้ใดมีอำนาจมากเกินไป ซึ่งนับว่าเป็นผลดีที่ประชาชนในชุมชนรับข้อเสนอ และไม่มีเสียงคัดค้านใด ๆ จากคณะกรรมการชุดเดิมเลย

1.7) แต่ปัญหาที่สำคัญมากประการหนึ่งในเวลาต่อมา ก็คือ วิธีการที่จะให้ได้มาซึ่ง คณะกรรมการเฉพาะกิจชุดต่าง ๆ นั้นวิธีการใดจึงจะเหมาะสมและดีที่สุด เพราะจากการ ประเมินของผู้ปฏิบัติงานชุมชน ทำให้ทราบว่าชาวชุมชนยังรู้จักกันไม่หมด แต่เมื่อลองชาว เสี่ยงชาวชุมชนทั้งหมดแล้วก็พบว่า ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับวิธีการเลือกตั้งจากคนที่ได้รับการ เสนอชื่อเข้ามาโดยทุกคนทุกกลุ่มมีสิทธิ์เสนอชื่อเข้ามา หรือจะเสนอชื่อตนเองก็ได้ การที่ชาว ชุมชนเห็นด้วยกับวิธีการนี้ ส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นว่า ชาวชุมชนทุกคน (หมายถึงหัวหน้า ครอบครัว หรือตัวแทน) ต้องการใช้สิทธิ์ของตนเอง และต้องการเข้ามามีบทบาทในการ ดำเนินกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นด้วยว่ามีการเปลี่ยนแปลงในหมู่ คนยากจนซึ่งเดิมไม่ต้องการเข้าร่วมและคนที่มีฐานะดี ซึ่งเดิมไม่ยอมรับคนยากจน การใช้ วิธีการเลือกตั้งในครั้งนี้ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธต่อวิธีการอื่น ๆ ที่เคยใช้กันมา เช่น การแต่งตั้งกันในวงแคบอย่างไม่เป็นทางการ การแต่งตั้งและรับรองจากทางการ การ ยอมรับผู้นำตามธรรมชาติโดยปริยาย เป็นต้น ซึ่งถ้าจะเปรียบเทียบกับสังคมชนบทโดย ห้วน ๆ ไปแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งในถิ่นที่ห่างไกลเราจะพบว่าการยอมรับผู้นำตามธรรมชาติ หรือการตกลงกันอย่างไม่เป็นทางการนั้นยังคงมีอยู่สูงมาก²³⁾ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสมานฉันท์ ของชุมชนชนบท

1.8) ในที่สุดก็ได้คณะกรรมการเฉพาะกิจชุดแรก โดยการเลือกตั้งทั่วไปทั้งชุมชนและ เรียกคณะกรรมการชุดนี้ว่า "คณะกรรมการพิจารณาสีทธิ์ของชุมชน" ซึ่งประกอบไปด้วยคณะ กรรมการ 3 ท่านด้วยกัน บุคคลที่ได้รับเลือกตั้งคือ นายชม นายท้วม และนายสมควร ซึ่ง เป็นผู้นำตามธรรมชาติและเข้าร่วมในคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ของชุมชนมาก่อนแล้ว การที่ ผู้นำตามธรรมชาติทั้ง 3 ท่านได้รับเลือกตั้งครั้งนี้ (ยกเว้นนางบารมี) แสดงให้เห็นว่าถึงแม้ ชาวชุมชนจะเห็นด้วย กับการใช้วิธีการแบบสมัยใหม่ในการได้มาซึ่งคณะกรรมการพิจารณา สิทธิ์ในครั้งนี้ แต่ในขณะเดียวกันชาวชุมชนก็ยังนิยมในตัวผู้นำตามธรรมชาติมากกว่าผู้นำ หน้าใหม่อื่น ๆ ที่ตนเองยังไม่รู้จักมากนัก "คณะกรรมการพิจารณาสีทธิ์ของชุมชน" ชุดนี้ต้อง ทำงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ การเคหะแห่งชาติ สำนักงานทรัพย์สินส่วน พระองค์และสำนักงานเขตยานนาวา โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาสีทธิ์ร่วม กันและร่วมกันตัดสินใจว่าใครบ้างที่สมควรจะได้รับสิทธิ์ในการอยู่อาศัยในชุมชนเชิงที่ต่อไป

1.9) ในขณะที่กระบวนการและขั้นตอนอื่น ๆ กำลังดำเนินไปนั้น การเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับ "สหกรณ์" และการจัดตั้งสหกรณ์ในชุมชนเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป้าหมายของการพัฒนาครั้งนี้คือ การพึ่งพาตนเองของชาวชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งก็หมายถึงการมีองค์กรที่ชาวชุมชนสามารถตัดสินใจร่วมกันได้ สามารถจัดการด้วยตนเองได้และมีโอกาสใช้เครื่องมือต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ การเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับ "สหกรณ์" เริ่มต้นขึ้นครั้งแรกประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ 2529 โดยเริ่มการพูดคุยกับผู้นำบางท่านของชุมชน ผู้นำเหล่านี้ได้แก่ นายชมและนายท้วม และหลังจากนั้นก็ขยายมายังผู้นำท่านอื่น ๆ เช่น นายสมควร นางบารมี และกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนด้านหน้าชุมชน ปฏิกริยาโต้ตอบจากฝ่ายผู้นำต่อความคิดเรื่องการจัดตั้ง "สหกรณ์" นั้นสามารถสรุปได้ว่าเป็นเชิงลบ แต่ละคนพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า "คงจะทำได้" อย่างไรก็ตาม ในท่ามกลางผู้นำเหล่านี้ส่วนหนึ่งรู้จัก "สหกรณ์" ในแง่ที่ว่า เป็น "ร้านค้าสหกรณ์" บางส่วนรู้จักว่าเป็น "สหกรณ์ออมทรัพย์" แต่ในส่วนหนึ่งไม่รู้จักคำว่า "สหกรณ์" เลยซึ่งในส่วนนี้สิ่งที่เคยได้ยินแต่ไม่เข้าใจความหมายและมีทั้งส่วนที่ไม่เคยได้ยิน และไม่เข้าใจความหมายว่าคืออะไร ผู้นำที่รู้จักและเข้าใจความหมายของคำว่า "สหกรณ์" เหล่านี้มักจะเป็นบุคคลที่ติดต่อกับสังคมภายนอกชุมชนสำหรับประชาชนทั่ว ๆ ไปนั้นพบว่าส่วนใหญ่ไม่เคยได้ยินคำว่า "สหกรณ์" มาก่อนและไม่เข้าใจว่าหมายถึงอะไร แต่มีส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ในสถานประกอบการหรือที่ทำงานของตนซึ่งส่วนใหญ่เป็นรัฐวิสาหกิจ เช่น องค์การขนส่งมวลชน การบินไทย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ชาวชุมชนกลุ่มนี้ยังมีความเข้าใจ "สหกรณ์" ในความหมายที่แคบและมองว่า คงจะไม่สามารถจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นในชุมชนได้เพราะเป็นสถานที่อยู่อาศัยของคนหลายอาชีพและหลายประเภทมิใช่สถานที่ประกอบการหรือที่ทำงานซึ่งคนมีอาชีพ และรายได้ไม่แตกต่างกันมากนัก อย่างไรก็ตาม สำหรับในกลุ่มประชาชนและผู้นำบางท่านที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ "สหกรณ์" มาก่อนเลยนั้นมีความสนใจและต้องการทราบว่าคืออะไร มีผลดีผลเสียอย่างไรและถ้าจะจัดตั้งขึ้นนั้นจะต้องทำอย่างไรบ้าง ในขณะเดียวกันก็มีบางส่วนค่อนข้างต่อต้านโดยมองว่าคงทำได้ไม่สำเร็จและจะนำความยุ่งยากเดือดร้อนมาให้

อย่างไรก็ตาม การสนทนาพูดคุยเรื่อง "สหกรณ์" ค่อย ๆ กระจายไปตามกลุ่มต่าง ๆ และมากขึ้น ๆ ภายในระยะเวลา 2 เดือน และมีบางส่วนเริ่มมองเห็น "การจัดตั้งสหกรณ์" นั้นน่าจะเป็นผลดีถ้าประชาชนสามารถรวมตัวกันได้

1.10) การพิจารณาสิทธิดำเนินไปตลอดช่วงเดือนมีนาคม 2529 และในที่สุดวันที่สำคัญยิ่งสำหรับชุมชนก็มาถึง ซึ่งอยู่ในช่วงต้นเดือนเมษายน 2529 ซึ่งวันนั้นก็คือวันประกาศรายชื่อผู้มีสิทธิอยู่อาศัยในชุมชนแข่งกันไป ในทางปฏิบัติการพิจารณาสิทธิดำเนินการโดยคณะกรรมการพิจารณาสิทธิของชุมชนร่วมกับตัวแทนจากการเคหะแห่งชาติเท่านั้น โดยที่สำนักงานเขตยานนาวาและสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์มิได้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การพิจารณาสิทธิในครั้งนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงธาตุแท้ของผู้นำแต่ละคน ที่อยู่ในคณะกรรมการพิจารณาสิทธิโดยเฉพาะในแง่ที่เกี่ยวกับการคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ส่วนรวม ข้อค้นพบก็คือ นายชมยังคงยืนหยัดในผลประโยชน์ของชาวชุมชนและเห็นด้วยกับหลักการของการเคหะแห่งชาติ คือ ต้องการให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนได้อยู่ในชุมชนต่อไป คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนที่ไม่ได้อยู่อาศัย โดยเฉพาะกลุ่มคนยากจนที่มีสถานะเป็นผู้อาศัยและพวกที่บุกรุกเข้ามาปลูกบ้าน ในขณะที่นายท้วมก็มีทัศนคติต่อคนยากจนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมนายท้วมเคยมองว่าคนเหล่านี้ไม่มีความสามารถในการจ่าย และไม่ควรถูกได้รับสิทธิเพราะบางส่วนเพิ่งเข้ามาอยู่ในชุมชนหลังไฟไหม้ แต่เมื่อนายท้วมได้รับความไว้วางใจจากชาวชุมชนให้เข้ามาพิจารณาในเรื่องนี้ นายท้วมก็เห็นด้วยกับหลักการที่ต้องการให้คนส่วนใหญ่ได้อยู่อาศัยในชุมชนต่อไป บุคคลที่ไม่ควรถูกได้รับสิทธิในทัศนะของนายท้วมก็คือ คนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนได้ไม่นานและเป็นบุคคลที่ไม่มีความสัมพันธ์ติดต่อกับชุมชนเลย แต่สำหรับนายสมควรนั้นปรากฏว่ายังต่อต้านกลุ่มคนจนและกลุ่มผู้เช่าอยู่นอกจากนี้ นายสมควรยังไม่เห็นด้วยกับหลักการที่จะให้คนส่วนใหญ่ได้อยู่อาศัยในชุมชนต่อไป เนื่องจากนายสมควรเกรงว่าจะทำให้ตนหรือกลุ่มผู้มีสัญญาเช่ากับสำนักงานทรัพย์สินว นั้นต้องได้รับสิทธิที่ลดน้อยลงไป ซึ่งแต่เดิมนายท้วมกำหนดกันว่าแต่ละครอบครัวจะได้รับสิทธิในการซื้อที่ดินราคาถูกครั้งนี้ ครอบครัวละ 12 ตารางวา นอกจากนี้นายสมควรยังใช้อำนาจหน้าที่ของการเป็นคณะกรรมการพิจารณาสิทธิไปในทางที่เอื้ออำนวยต่อผลประโยชน์ของตนเอง และญาติพี่น้อง และละเมิดหลักเกณฑ์การพิจารณาสิทธิที่ตนเองก็มีส่วนในการจัดตั้งหรือกำหนดขึ้นมาด้วย ซึ่งนำความไม่พอใจมาสู่นายชมและนายท้วม แต่ทั้งนายชมและนายท้วมก็พยายามที่จะไกล่เกลี่ยและขอให้นายสมควรคำนึงถึงประโยชน์ของชาวชุมชนโดยส่วนรวมด้วย และไม่ต้องการให้การทำงานของคณะกรรมการชุดนี้มีข้อต่างพร้อยที่นำไปดิฉิน และวิพากษ์วิจารณ์ได้ ในที่สุดจากการเจรจาต่าง ๆ ทำให้นายสมควรยอมลดสิทธิที่ตนเองต้องการลงมาเหลือแค่ 2.5 สิทธิ(หนึ่งสิทธิเท่ากับ 12 ตารางวา) อย่างไม่ค่อยเต็มใจนัก

อย่างไรก็ตามหลังจากการประกาศรายชื่อผู้มีสิทธิ และจำนวนของสิทธิของแต่ละครอบครัวได้รับแล้ว ทางคณะกรรมการร่วมในการพิจารณาสหสิทธิก็ได้เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนยื่นข้อเรียกร้องต่าง ๆ อันเป็นผลเกี่ยวโยงจากการพิจารณาสหสิทธิได้ ซึ่งปรากฏว่ามีผู้มายื่นข้อเรียกร้องต่าง ๆ มากพอสมควร ซึ่งผู้มาเรียกร้องส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยอยู่อาศัยในชุมชนมาก่อน แต่โดยย้ายออกไปหลังไฟไหม้ คนกลุ่มนี้จะได้รับสิทธิเพียงครั้งเดียว ซึ่งทำให้ไม่พอใจ และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มผู้อยู่อาศัยในชุมชนและเป็นกลุ่มที่มีฐานะดีและค่อนข้างดี กลุ่มนี้เป็นผู้ที่ไม่พอใจต่อการพิจารณาสหสิทธิที่ให้สิทธิของตนเองน้อยกว่าที่ตนคาดหวังไว้ ในกรณีที่มีเหตุผลก็จะได้รับการพิจารณาใหม่ แต่ส่วนใหญ่ต้องการสิทธิของตนเองเพิ่มขึ้นโดยไม่ฟังคำชี้แจงใด ๆ และไม่พยายามที่จะเข้าใจถึงการร่วมกันสร้างชุมชนขึ้นใหม่โดยให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและแบ่งปันกัน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ถือคติและไม่ยอมมาลงนามรับสิทธิของตน ซึ่งสองคนในกลุ่มนี้เคยอยู่ในคณะกรรมการชุด 16 คนด้วย

ความไม่พอใจ การไม่รับฟังเหตุผลใด ๆ และการไม่ยอมรับสิทธิตามการพิจารณาของคณะกรรมการ และการถือคติและโต้ตอบการชี้แจงของคณะกรรมการนั้น ในที่สุดก็นำไปสู่การปะทะอารมณ์และการโต้ตอบซึ่งกันและกันด้วยวาจาอย่างรุนแรง ความขัดแย้งกันครั้งนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคณะกรรมการ ชาวชุมชนกับกลุ่มคนกลุ่มนี้สิ้นสุดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลทั้งสองที่เคยอยู่ในคณะกรรมการชุด 16 คนนั้น ประชาชนในชุมชนหมดความเชื่อถือและประณามการกระทำของคนทั้งสองอย่างรุนแรงด้วย อย่างไรก็ตามการเกิดเหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่สามารถรวมตัวกันได้ เพื่อที่จะต่อสู้กับบุคคลที่ชาวชุมชนบอกว่า "รวบแล้วยังเห็นแก่ตัวอีก" แต่ถึงกระนั้นก็มีความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความไม่พอใจการพิจารณาสหสิทธิในระหว่างพ่อกับลูก สามีกับภรรยา ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านกันด้วยพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากบางครัวเรือนมีครอบครัวอยู่หลายครอบครัวและไม่สามารถตกลงกันได้ว่าใครควรจะได้เท่าใด และบางคนก็อิจฉาเพื่อนบ้านของตน มองว่าไม่สมควรได้สิทธิหรือไม่ควรได้มากเป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อวันเวลาผ่านไปความขัดแย้งต่าง ๆ ก็คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น ส่วนใหญ่สามารถตกลงกันได้และสามารถหาทางออกให้กับปัญหาต่าง ๆ ได้ดีพอสมควร

1.11) หลังจากการประกาศรายชื่อผู้มีสิทธิและเหตุการณ์ความขัดแย้งต่าง ๆ ได้ผ่านพ้นไประยะหนึ่งแล้ว ต่อมาก็มาถึงขั้นตอนการพิจารณาผังและราคาที่ดินในแต่ละแปลง ซึ่ง

เดิมทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้บอกขายให้ชาวชุมชนในราคาตารางวาละ 2,500 บาท แต่ต่อมาขอขึ้นเป็นตารางวาละ 2,900 บาท (ราคาเฉลี่ยของที่ดินทั้งผืน) แต่การคิดราคาที่ดินก็ต้องแตกต่างกันไปตามระบบการคิดราคาของกรมที่ดิน คือ คิดตามความใกล้เคียงจากถนนใหญ่ลึกเข้าไปไม่เกิน 40 เมตร ความใกล้เคียงจากถนนซอย ฯลฯ เพราะฉะนั้นราคาของที่ดินผืนนี้ที่ชาวชุมชนแข่งก็จะซื้อจากสำนักงานทรัพย์สินฯ ก็จะมีราคาที่แตกต่างกันไปในแต่ละแปลง ซึ่งจะต้องมาพิจารณากันว่าแปลงใดควรจะมีความเท่าใด และใครควรจะมียสิทธิ์ได้อยู่ในแปลงใดบ้าง ซึ่งในกรณีหลังนี้มีข้อเสนอสองประการด้วยกัน ข้อเสนอประการแรกเกี่ยวข้องกับทัศนคติของกลุ่มคนรวยที่มีต่อกลุ่มคนจน คนรวยไม่ต้องการที่จะสร้างบ้านอยู่ในละแวกเดียวกับกลุ่มคนจน ต้องการผลักดันให้คนจนออกไปอยู่ด้านหลังหรือแปลงที่อยู่ที่สุด (housing segregation) โดยกลุ่มคนรวยมองว่ากลุ่มคนจนคงจะไม่สามารถสร้างบ้านที่ดีหรือมีสภาพแตกต่างกว่าที่เป็นอยู่ได้ ซึ่งก็ไม่ได้แตกต่างจากสภาพสลัมเท่าใดนัก ถ้ากลุ่มคนจนมาอยู่ด้านหน้าก็จะทำให้ชุมชนขาดความสวยงาม ดังนั้นกลุ่มคนรวยจึงเสนอว่าควรมีการจัดผังใหม่ไม่ใช่แบบแผนการตั้งถิ่นฐานที่เป็นอยู่ ในขณะที่ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งเสนอว่าควรจะใช้แบบแผนการตั้งถิ่นฐานที่เป็นอยู่ กล่าวคือใครอยู่ที่ใดก็ให้มีสิทธิ์อยู่ในที่นั้นต่อไป คือด้านหน้า ตอนกลาง ด้านหลัง หรือฝั่งซ้าย ฝั่งขวา ก็ควรจะมียสิทธิ์ในการอยู่อาศัยต่อไปตามนั้น ไม่ควร แบ่งแยกว่าเป็นแปลงของกลุ่มคนรวย คนจน ข้อเสนอที่แตกต่างกันทั้งสองประการนำมาซึ่ง ความขัดแย้งต่าง ๆ พอสมควร แต่ผลปรากฏว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับข้อเสนอประการที่สอง ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสมานสามัคคีของชุมชนในระดับหนึ่ง กล่าวคือ ชาวชุมชนส่วนใหญ่ต้องการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น ซึ่งคนเหล่านี้มองว่าเป็นความขัดแย้งที่ไม่จำเป็นที่จะต้องสร้างขึ้นหรือทำให้เกิดขึ้นเลย เพราะถ้าไม่สามารถตกลงกันในเรื่องนี้ได้ก็จะทำให้โครงการนี้ยืดเยื้อออกไปอีกและไม่เป็นผลดีแต่อย่างใด

1.12) อย่างไรก็ตาม ในที่สุดความขัดแย้งรุนแรงก็เกิดขึ้นอีกเมื่อมีการพิจารณาราคาของที่ดินในแต่ละแปลง ซึ่งสาเหตุมาจากนายสมควรไม่ยอมรับราคาที่ดินซึ่งร่วมกันกำหนดโดยคณะกรรมการร่วม ซึ่งเป็นตัวแทนจากการเคหะแห่งชาติและตัวแทนจากชาวชุมชนซึ่งมีนายสมควรร่วมอยู่ในคณะกรรมการด้วย ทั้งนี้เนื่องจากนายสมควรมองว่าราคาที่ดินตรงแปลงที่นายสมควรจะได้รับสิทธิ์นั้นควรจะมีความต่ำกว่านั้น นายสมควรเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการลดราคาที่ดินนั้นลงมาเหลือตารางวาละ 2,500 บาทเหมือนเดิม (ที่ดินผืนที่อยู่ตรงกลางของชุมชน) โดยนายสมควรใช้เล่ห์เหลี่ยมโดยการปลุกระดมชาวชุมชนในส่วนที่ยากจนให้เรียก

ร้องให้มีการลดราคาลงมาเหลือ 2,500 โดยนายสมควรจะผลักราคาที่เหลือซึ่งจะต้องจ่ายให้กับสำนักงานทรัพย์สินฯ ให้กับกลุ่มผู้อาศัยซึ่งอยู่ด้านหน้าชุมชน ซึ่งความจริงกลุ่มนี้ก็ต้องซื้อที่ดินราคาแพงกว่าด้านตอนกลาง หรือตอนในอยู่แล้วตามระบบการคิดราคาที่ดินของกรมที่ดิน นายสมควรอ้างว่าการที่ดินตรงบริเวณนั้นมีราคามากกว่า 2,500 ทำให้คนจนเดือดร้อน นายสมควรมีพวกพ้องหรือลูกน้องอยู่กลุ่มหนึ่ง ซึ่งนายสมควรมีบุญคุณต่อคนกลุ่มนี้อยู่ด้วยการให้ยืมเงินไปขายมาหาซื้อ นายสมควรใช้มือของลูกน้องในการปลุกระดมประชาชนกลุ่มที่ยากจนให้เข้าซื้อกันร้องเรียนเรื่องราคาที่ดิน ซึ่งนำความไม่พอใจมาสู่นายชมซึ่งเป็นประธานของชุมชนอย่างมาก นายชมมองว่านายสมควรเห็นแก่ตัวไม่ยอมรับภาระราคาเฉลี่ยที่ดินราคาใหม่ (คือ 2,900 บาท) ตามข้อตกลงกับสำนักงานทรัพย์สินฯ และทำให้กลุ่มคนจนเกิดความเข้าใจผิด เนื่องจากนายสมควรโกหกมดเท็จกับกลุ่มคนยากจนซึ่งอยู่ด้านในว่าที่พวกเขาต้องซื้อที่ดินแพงขึ้นอีกตารางวาละ 400 บาทนั้น เนื่องจากพวกเขาต้องเข้าไปแบกภาระของพวกที่อยู่ด้านหน้าชุมชน การกระทำของนายสมควรทำให้ชาวชุมชนเกิดความแตกแยกออกเป็นหลายส่วนระหว่างกลุ่มคนรวยและกลุ่มคนจน ระหว่างผู้อยู่อาศัยด้านในและผู้อยู่อาศัยด้านนอก ฯลฯ ความขัดแย้งรุนแรงถึงขั้นที่จะแบ่งแยกออกจากกันเด็ดขาดจะไม่รวมเป็นชุมชนเดียวกัน นายชมซึ่งเป็นประธานของชุมชนพยายามเข้าไกล่เกลี่ยและขอให้นายสมควรให้หยุดการกระทำต่าง ๆ ที่นำมาซึ่งการแบ่งแยกออกเป็นหมู่เป็นเหล่า และขอให้นายสมควรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม แต่นายสมควรก็ไม่ยอมฟังเสียงแต่อย่างใด ซึ่งนับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่แปลกมาก เพราะโดยปกติแล้วนายชมเป็นบุคคลที่สามารถคลี่คลายความขัดแย้งต่าง ๆ ในชุมชนได้เสมอมา รวมทั้งนายสมควรเองก็เคยรับฟังนายชมและเกรงใจนายชมมาตลอด แต่เหตุการณ์ครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าผลประโยชน์และความเห็นแก่ตัวของนายสมควรนั้นอยู่เหนือสิ่งอื่นใด นายสมควรได้แสดงธาตุแท้ของตนให้ชาวชุมชนเชิงก็ได้ประจักษ์แล้ว เมื่อขอให้นายสมควรไม่สำเร็จ นายชมก็เกิดการปะทะทางอารมณ์ใส่นายสมควรอย่างรุนแรง และนับว่าเป็นการสิ้นสุดความสัมพันธ์ระหว่างนายชมและนายสมควรตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (เหตุการณ์ครั้งนี้เกิดขึ้นประมาณกลางเดือนพฤษภาคม 2529) และปรากฏว่า นางบารมีซึ่งเป็นผู้นำที่สำคัญอีกคนหนึ่งของชุมชนนั้นกลับเข้าข้างนายสมควรและหนุนหลังนายสมควรให้กระทำการต่าง ๆ ต่อไป ซึ่งนำความไม่พอใจมาสู่นายชมมากในที่สุดก็เกิดความขัดแย้งระหว่างนายชมกับนางบารมีขึ้นอีก และแน่นอนว่านายท้วมยอมอยู่ข้างนายชมจึงทำให้มีการแตกแยกออกเป็นสองฝ่ายอย่างเห็นได้ชัดเจน นอกจากนี้นาย-

สมควรก็ยังไม่ละความพยายามของตนเอง ที่จะก่อการกระทำอันเป็นปฏิกิริยาต่อนายชมและนายท่อมและต่อการทำงานของชุมชน นอกจากนี้นายสมควรพยายามหาพวกพ้องเพื่อสนับสนุนการทำงานของตนเองและต่อต้านการทำงานร่วมกันของชุมชนด้วย

1.13) การชี้แจงข้อเท็จจริงทั้งหมดให้กับชาวชุมชนได้ทราบ โดยเฉพาะในกลุ่มคน-จนที่เข้าใจผิดเป็นหน้าที่ของผู้ปฏิบัติงานชุมชน รวมทั้งความพยายามในการประสานรอยร้าวระหว่างผู้นำด้วยกัน วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้นับว่าเป็นเรื่องที่ปรกติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำงานเรื่องที่อยู่อาศัยในสลัมซึ่งเป็นเรื่องของผลประโยชน์โดยตรง การกระทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยเรื่องราวของผู้ปฏิบัติงานชุมชนนั้น ประสบความสำเร็จในบางเรื่องเท่านั้นคือ การระงับเรื่องราวการกระทำบางอย่างที่ไม่เป็นผลดีต่อการพัฒนาชุมชนของนายสมควร แต่ผู้ปฏิบัติงานชุมชนก็ไม่สามารถที่จะทำให้ความสัมพันธ์ที่แตกแยกระหว่างนายชมกับนายสมควรนั้นกลับคืนมาได้เหมือนเดิม ประกอบกับชาวชุมชนส่วนใหญ่ก็ไม่ต้องการให้นายสมควรกลับมามีบทบาทในฐานะผู้นำอีกด้วย

1.14) เมื่อผ่านช่วงวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ไปแล้วและชาวชุมชนสามารถตกลงกันได้แล้วว่าใครจะอยู่ตรงไหนแปลงใด ต่อไปก็เป็นขั้นตอนของการเก็บออมเงินและการจ่ายเงินในช่วงนี้การรณรงค์เรื่องสหกรณ์เป็นสิ่งที่จำเป็น ชาวชุมชนเริ่มถกเถียงและสนทนากันถึงวิธีการที่ดีที่สุดในการที่จะรวบรวมเงินจากทุกคน กำหนดระยะเวลาการจ่ายเงินค่างาน คนส่วนใหญ่มองว่าควรจะทำแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยการให้โอกาสกับทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยได้มีเวลาในการสะสมเงินจำนวนหนึ่ง การจ่ายเงินค่างานก็ควรจะกำหนดจากความเป็นจริงโดยฐานะทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนเป็นหลัก วิธีการแบบสหกรณ์ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ชาวชุมชนนำมาพิจารณาถกเถียงกันมากขึ้น ทางการเคหะแห่งชาติจึงเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดประชุมชี้แจง และระดมความคิดเห็นที่มีต่อ "สหกรณ์" ในที่สุดก็จัดให้มีการประชุมใหญ่ชาวชุมชนแข่งก็ขึ้นโดยมีตัวแทนจากกรมส่งเสริมสหกรณ์มาเป็นผู้ชี้แจงและให้ความรู้ขั้นต้นกับชาวชุมชน การประชุมใหญ่ครั้งนี้ จัดขึ้นในราวกลางเดือนมิถุนายน 2529 โดยมีประชาชนมาเข้าร่วมประชุมเกือบทั้งหมดขาดเฉพาะบุคคลที่มีที่อยู่อาศัยในชุมชนแต่บางส่วนก็ส่งตัวแทนมาเข้าร่วมประชุม หลังจากการประชุมยิ่งทำให้ชาวชุมชนสงสัยว่า "สหกรณ์" คืออะไร? และมีการพูดกันไปต่าง ๆ นานาตามความเข้าใจของแต่ละคน จากการติดตามผลของผู้ปฏิบัติงานชุมชนและคณะทำงานของการเคหะ-

แห่งชาติ ทำให้ทราบว่าคนส่วนใหญ่ยังไม่มีความเข้าใจใด ๆ เกี่ยวกับเรื่องสหกรณ์เลย บางส่วนเข้าใจผิดจากความเป็นจริงด้วย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการประชุมชี้แจงครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จในแง่ที่จะทำให้ชาวชุมชนมีความรู้ความเข้าใจต่อ "สหกรณ์" มากขึ้นแต่อย่างไร ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมสหกรณ์ที่ไม่สามารถอธิบาย หรือ วิธีการนำเสนอเรื่องนี้ให้ชาวชุมชนซึ่งไม่มีพื้นความรู้ในเรื่องนี้อยู่เลยเข้าใจได้ การใช้ศัพท์ทางวิชาการต่าง ๆ มากเกินไป ซึ่งล้วนแต่เป็นศัพท์ที่จะต้องมีการตีความอีกครั้งหนึ่งจึงจะสามารถเข้าใจได้ ทำให้เกิดความสับสนต่อผู้ฟังเป็นอย่างมาก และในอีกด้านหนึ่งก็มีสาเหตุจากข้อจำกัดของชาวชุมชนในด้านการรับรู้เพราะคนส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย (โดยเฉลี่ยจบการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4) และบางส่วนไม่สามารถที่จะอ่านเขียนได้เลยและคนในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นสตรีหรือภรรยาของหัวหน้าครัวเรือน (ชาวชุมชนที่เข้าประชุม ส่วนใหญ่เป็นสตรีหรือภรรยาของหัวหน้าครัวเรือนเนื่องจากสามีต้องออกไปทำงานนอกชุมชน) เพราะฉะนั้น สตรีจึงมีบทบาทที่สำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง จากการสอบถามทำให้ทราบว่านอกเหนือจากเหตุผลที่สามีต้องออกไปทำงานนอกชุมชน และไม่มีเวลาพอที่จะมาเข้าร่วมพัฒนาหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนแล้ว ปรากฏว่ามีเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ทั้งสามีและภรรยามองว่ากิจกรรมของชุมชนเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นที่บ้าน กิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ที่เกิดขึ้นที่บ้านหรือเป็นเรื่องภายในบ้านก็ควรจะเป็นภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของ สตรีหรือภรรยามากกว่า²⁴⁾

จากข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้น การให้เวลากับชาวชุมชนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง การที่คนส่วนใหญ่มาเข้าร่วมประชุมนั้นแสดงให้เห็นว่ามีความสนใจ และแสดงให้เห็นด้วยว่า การรวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งสหกรณ์นั้นมีความเป็นไปได้สูง ปัญหาที่สำคัญคือวิธีการและยุทธวิธีในการทำงานร่วมกันระหว่างชาวชุมชน กรมส่งเสริมสหกรณ์ และการเคหะแห่งชาติ

1.15) หลังจากนั้นก็มี การติดตามผล และการประเมินความรู้ความเข้าใจของชาวชุมชนที่มีต่อสหกรณ์อันเนื่องมาจากการประชุมชี้แจงของเจ้าหน้าที่กรมส่งเสริมสหกรณ์ โดยใช้วิธีการสอบถามเป็นรายบุคคลและรายกลุ่มแล้ว คณะทำงานของการเคหะแห่งชาติก็นำข้อวิพากษ์วิจารณ์ ข้อเสนอแนะและปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวชุมชนประสบมาวางแนวทางการรณรงค์เรื่องนี้กันต่อไป การใช้สื่อต่าง ๆ ที่เข้าใจได้ง่ายเป็นสิ่งจำเป็น แผ่นพับที่มีรูปภาพ

และคำอธิบายสั้น ๆ ซึ่งรัดกุมชัดเจนและไม่ซับซ้อน กลายเป็นสื่อทางความรู้ความคิดที่ดี และมีประโยชน์ต่อชาวชุมชนมากกว่าการบรรยายเพียงประการเดียว

1.16) การพูดคุย การบรรยาย การอภิปราย การสนทนา การฉายสไลด์ การประชุมใหญ่ การประชุมกลุ่มย่อย การอ่านแผ่นพับ ฯลฯ ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการดำเนินไปหลายครั้งหลายคราตลอดช่วงระยะเวลา 3 เดือน (มิถุนายน - สิงหาคม 2529) ซึ่งผลปรากฏว่าชาวชุมชนส่วนใหญ่มีความรู้และความเข้าใจ "สหกรณ์" มากขึ้น ชาวชุมชนส่วนใหญ่มองเห็นด้วยว่า "สหกรณ์" จะเป็นประโยชน์ต่อพวกตนอย่างมากมาย ถ้าสามารถจัดตั้งและดำเนินการได้สำเร็จ อย่างไรก็ตามยังมีชาวชุมชนบางส่วนที่ไม่พยายามทำความเข้าใจใด ๆ ทั้งสิ้น ชาวชุมชนส่วนนี้มองว่า "สหกรณ์" จะนำมาซึ่งความยุ่งยากต่าง ๆ นานาประการ พวกเขามีทัศนคติเชิงลบต่อ "สหกรณ์" และมองว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้ง "สหกรณ์" ในชุมชนแข่งก็และมองด้วยว่าถ้ามีการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นมา ... "ก็แสดงว่าเป็นการบีบบังคับหรือมัดมือชาวบ้านทุกทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านไม่เต็มใจ" กลุ่มนี้จะไม่มาเข้าประชุมเมื่อมีการประชุมในโอกาสต่าง ๆ และบอกด้วยว่าจะไม่เข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์

ในการรณรงค์และก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และการสะสมความรู้ความเข้าใจในเรื่อง "สหกรณ์" ตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้น ทำให้ชาวชุมชนส่วนหนึ่งซึ่งมีความสนใจเป็นพิเศษในกิจกรรมของชุมชน มีความกระตือรือร้นและสามารถเข้าใจในเรื่อง "สหกรณ์" ได้รวดเร็วกว่าชาวชุมชนคนอื่น ๆ ปรากฏตัวออกมา คนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งจะพยายามพูดคุยและสนทนากับกลุ่มผู้เป็นปฏิปักษ์ต่อการจัดตั้ง "สหกรณ์" อย่างสม่ำเสมอและในที่สุดก็สามารถทำให้คนเหล่านั้นเกิดการยอมรับและพยายามทำความเข้าใจในความสำคัญ และประโยชน์ของสหกรณ์และเลิกล้มความตั้งใจที่จะขัดขวางการทำงาน หรือการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การจัดตั้งสหกรณ์

ในที่สุดเมื่อชาวชุมชนเกือบทั้งหมดมีความสุกงอมทางความคิดในเรื่องสหกรณ์แล้ว ก็ออกความคิดเห็นกันว่าควรจะมีการประชุมใหญ่เรื่อง "สหกรณ์" อีกครั้งหนึ่งเพื่อคัดเลือกตัวแทนของชุมชนในการยื่นเรื่องขอจัดตั้งสหกรณ์หรือเรียกกันว่า "คณะผู้ก่อการ" การประชุมใหญ่ครั้งนี้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 5 กันยายน 2529 โดยมีชาวชุมชนมาเข้าร่วมประชุมทั้งหมด (หัวหน้าครัวเรือนและหรือภรรยาหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทน) การประชุมครั้งนี้มีการเลือกตั้งตัวแทน

ชาวชุมชนขึ้นมาทั้งหมด 17 คน ทั้ง 17 คนนี้ทำหน้าที่เป็นตัวแทน และเตรียมงานด้านการขอจัดตั้งสหกรณ์ ทั้งนี้เป็นไปตามระเบียบและข้อบังคับเรื่องการขอจัดตั้งสหกรณ์ของกรมส่งเสริมสหกรณ์

1.17) การคัดเลือกตัวแทนทั้ง 17 คน ครั้งนี้มีข้อที่นำสังเกตหลายประการด้วยกัน ประการแรก ปรากฏว่านายสมควรและนางบารมีไม่ได้รับการคัดเลือก ประการที่สอง เมื่อเปรียบเทียบรายชื่อคณะตัวแทนครั้งนี้กับคณะกรรมการชุมชนชุด 16 คนนั้น จะพบว่ามีคนเก่าจากคณะกรรมการชุดก่อนได้รับการคัดเลือกเข้ามาเพียง 6 คนเท่านั้น และคนใหม่ 11 คน ที่ได้รับการคัดเลือกในครั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มิบทบาทในการรณรงค์เรื่องสหกรณ์ มีความกระตือรือร้นต่อการจัดตั้งสหกรณ์ เป็นบุคคลที่มีข้อสงสัยและมีการตั้งคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดตั้งสหกรณ์ การดำเนินงานสหกรณ์ ฯลฯ ในระหว่างการประชุมและการบรรยายในโอกาสต่าง ๆ มากและยังแสดงให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่ได้เห็นว่ามีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องสหกรณ์มากขึ้นและอย่างรวดเร็วขึ้นด้วย แต่ก็มีคนหนึ่งที่ได้รับการเสนอชื่อเข้ามาโดยกลุ่มพรรคพวกของนายสมควร และเป็นคนสนิทของนายสมควรด้วย ประการที่สาม เมื่อพิจารณาฐานะทางเศรษฐกิจของคณะตัวแทนทั้ง 17 คนแล้วจะพบว่าประกอบไปด้วยตัวแทนจากชาวชุมชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันดังนี้คือ ตัวแทนที่มีฐานะดีจำนวน 5 คน ฐานะปานกลาง 5 คน และฐานะยากจนจำนวน 7 คน ซึ่งนับว่าเป็นสัดส่วนที่พอเหมาะ กับจำนวนประชากรในแต่ละกลุ่มอย่างไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งเราสามารถที่จะกล่าวได้ว่า ความสมดุลย์ด้านอำนาจระหว่างกลุ่มคนฐานะต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว อีกด้านหนึ่งได้ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนจนมีความกระตือรือร้นมากขึ้น และเข้าร่วมในการกำหนดชะตากรรมและความเคลื่อนไหวของชุมชนมากขึ้น คนจนเห็นความสำคัญของตนเองมากขึ้นและพร้อมที่จะใช้โอกาสต่าง ๆ ที่มีอยู่หรือที่เปิดให้เพื่อพัฒนาเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น ประการสุดท้าย การคัดเลือกคณะตัวแทนครั้งนี้ใช้วิธีการให้ชาวชุมชนแต่ละคน เสนอชื่อตัวแทนขึ้นมาและหลังจากนั้นให้ชาวชุมชนออกเสียงสนับสนุนอย่างเปิดเผยโดยการยกมือ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ใช้วิธีการเปิดเผยและเป็นกันเองตลอดระยะเวลาที่มีการคัดเลือก หรือเลือกตั้งคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นปี 2529 เป็นต้นมา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสามัคคี และความเป็นกันเองในกลุ่มประชาชนนั้นมีมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน

1.18) วันรุ่งขึ้นคือวันที่ 6 กันยายน 2529 ได้เปิดรับสมัครสมาชิกสหกรณ์ ปรากฏว่ามีผู้มาสมัครเป็นสมาชิกและแสดงความจำนงขอซื้อหุ้นทั้งหมด 81 ราย หลังจากนั้นทางคณะตัวแทนและชาวชุมชนคนอื่น ๆ ได้ชักชวนชาวชุมชนที่เหลือให้มาเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น จนถึงสิ้นเดือนกันยายน 2529 ได้สมาชิกทั้งสิ้น 123 ราย ซึ่งก็หมายถึงว่ายังขาดอีก 9 ราย (มีผู้ได้รับสิทธิ์ทั้งหมด 132 ราย) ซึ่งทั้ง 9 รายนี้ เป็นผู้ที่ไม่ยอมมาลงนามรับสิทธิ์ตามที่ประกาศเนื่องจากไม่พอใจในสิทธิ์ที่ได้น้อยเกินไป จำนวน 7 ราย ส่วนอีก 2 ราย เป็นผู้ที่ไม่เต็มใจรับสิทธิ์ แต่ยังไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งสหกรณ์ และในจำนวนที่มาสมัครเป็นสมาชิกทั้ง 123 รายนั้นปรากฏว่า มีผู้แสดงความจำนงซื้อหุ้นมากกว่า 1 หุ้น 9 ราย (ราคาหุ้น ๆ ละ 100 บาท และธรรมเนียมสมาชิก 50 บาท)

1.19) สำหรับการออมเงินของชาวชุมชนเพื่อซื้อที่ดินนั้น ได้มีการตกลงร่วมกันระหว่างสำนักงานทรัพย์สินฯ การเคหะแห่งชาติและคณะตัวแทนของชุมชนว่าจะให้มีการจ่ายเงินค่างวด 3 งวด โดยให้ชาวชุมชนผู้มีสิทธิ์ซื้อที่ดินแต่ละคนนำเงินไปฝากไว้กับธนาคารไทยทนุก่อน ซึ่งจำนวนของเงินค่างววนั้นขึ้นอยู่กับที่ตั้งและขนาดของที่ดินปรากฏว่า ชาวชุมชนเริ่มนำเงินไปฝากตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2529 (ก่อนการประชุมคัดเลือกคณะตัวแทนจัดตั้งสหกรณ์) ทั้งนี้แต่ละคนต้องฝากเงินเพิ่มจากเงินค่างวดอีก 100 บาท เพื่อให้มีเงินคงเหลือในบัญชีหลังจากการโอนเงินแต่ละงวดเข้าบัญชีของชุมชนแล้ว การที่ต้องดำเนินการตามขั้นตอนที่ค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อนดังกล่าวนี้ เนื่องจากยังมิได้มีการจัดตั้งและจดทะเบียนสหกรณ์อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ตลอดทั้งยังมิได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารสหกรณ์ด้วยการขอให้มีการจัดตั้งสหกรณ์เรียบร้อยแล้วทำให้ล่าช้า และทำให้ชาวชุมชนไม่สามารถออมเงินไว้ได้ครบตามจำนวนที่จะต้องจ่ายให้สำนักงานทรัพย์สินฯ เมื่อถึงเวลาที่จะต้องเซ็นสัญญาซื้อขายกับสำนักงานทรัพย์สินฯ จากการตรวจสอบเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2529 เราสามารถสรุปผลการออมเงินของชาวชุมชนได้ดังนี้ คือ

- ก) ผู้ที่จ่ายเงินค่างวดครบ 3 งวด จำนวน 89 รายหรือเท่ากับ 64%
- ข) ผู้ที่จ่ายเงินค่างวดเพียง 2 งวด จำนวน 18 ราย หรือเท่ากับ 13%
- ค) ผู้ที่จ่ายเงินค่างวดเพียง 1 งวด จำนวน 19 ราย หรือเท่ากับ 14%
- ง) ผู้ที่เปิดบัญชีแต่ยังไม่ชำระเงินค่างวด จำนวน 5 ราย หรือเท่ากับ 3%

จ) ผู้ที่ยังไม่เปิดบัญชี จำนวน 9 ราย หรือเท่ากับ 6% (สำหรับผู้ที่ยังไม่เปิดบัญชื่อนั้นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีปัญหาเกี่ยวกับสิทธิในแปลงที่ดิน)

หมายเหตุ : มีผู้ได้รับสิทธิ์เพิ่มจากการพิจารณาสิทธิ์ครั้งที่ 2 อีกจำนวน 7 ราย รวมเป็นทั้งหมด 140 ราย

ตามกำหนดเดิมนั้น ชาวชุมชนจะต้องจ่ายเงินค่าน้ำทั้งหมดให้กับสำนักงานทรัพยากร-สินฯ ประมาณกลางเดือนตุลาคม 2529 แต่เนื่องจากมีบางรายที่มีปัญหาด้านการเงิน ทางผู้นำจึงผ่อนผันให้ชาวชุมชนที่มีปัญหาดังกล่าว และเลื่อนการจ่ายเงินค่าน้ำออกไปจนถึงสิ้นเดือนตุลาคม 2529 จากข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้นเราจะเห็นได้ว่าชาวชุมชนพยายามอย่างมาก ที่จะให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยอันถาวรของตน กลุ่มคนยากจนที่มีเงินน้อยหรือไม่มีเงินเลยก็ยิ่งอุตสาหะไปเปิดบัญชีเอาไว้ถึงแม้จะยังไม่มีเงินค่าน้ำก็ตาม จากการสอบถามและพูดคุยกับกลุ่มที่ยากจน พบว่าหลายรายต้องขอยืมจากญาติพี่น้องที่อยู่นอกชุมชน บางคนกู้ยืมมาโดยเสียดอกเบี้ยต่ำ บางรายต้องกลับไปขายที่ดินที่บ้านเดิมของตน การให้เวลาและการผ่อนผันให้กับคนเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งถ้าไม่มีการให้โอกาสดังกล่าว คนจนเหล่านี้ก็คงจะไม่สามารถมีโอกาสเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยในใจกลางเมืองได้ ถึงแม้กลุ่มคนยากจนบางส่วนมีฐานะที่ยากจนมาก และไม่สามารถเก็บออมได้ทันตามกำหนด และทำให้กระบวนการทำงานของชุมชนต้องล่าช้าออกไป แต่ก็มีผลดีในแง่ที่ทำให้คนส่วนใหญ่มีความเข้าอกเข้าใจและเห็นใจกลุ่มคนเหล่านี้มากขึ้น แต่แน่นอนว่ามีบางส่วนที่ไม่พอใจและมองว่าคนเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มีฐานะดี

1.20) ในที่สุดคณะผู้ริเริ่มหรือคณะผู้ก่อการจัดตั้งสหกรณ์ก็ได้รวบรวมเอกสาร และหลักฐานที่ใช้ในการยื่นเรื่องขอความเห็นชอบในการจัดตั้งสหกรณ์ได้ดังนี้คือ

- ก) บัญชีรายชื่อผู้ซึ่งจะเป็นสมาชิกสหกรณ์เคหสถาน
- ข) โครงการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถาน
- ค) ภาพถ่ายโฉนดที่ดินที่จะดำเนินการ
- ง) หนังสือยินยอมของเจ้าของที่ดิน

โดยในขั้นต้นสามารถรวบรวมรายชื่อผู้ที่สนใจเข้าเป็นสมาชิกได้ทั้งสิ้น จำนวน 129 ราย กำหนดมูลค่าหุ้นไว้หุ้นละ 100 ขอลือหุ้นครั้งแรก จำนวน 179 หุ้น เป็นเงิน 17,900 บาท เรียกเก็บค่าธรรมเนียมแรกเข้าคนละ 50 บาท ได้เงินจำนวน 6,450 บาท รวมทุนจ

ทะเบียนชั้นแรกเป็นเงิน 24,350 บาท คณะผู้ริเริ่มได้ยื่นเรื่องขอจัดตั้งสหกรณ์ต่อกรมส่งเสริมสหกรณ์ เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2529

1.21) เมื่อกรมส่งเสริมสหกรณ์ได้รับเรื่องขอจัดตั้งสหกรณ์จากชุมชนแข่งก๊แล้ว ก็ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปช่วยเหลือให้คำแนะนำในการเตรียมการขอจดทะเบียนสหกรณ์ รวมทั้งชี้แจงรายละเอียดในข้อบังคับรวมทั้งหลักการสำคัญ ๆ ของสหกรณ์ให้คณะผู้ริเริ่มฯ เข้าใจก่อนจะมีการประชุมใหญ่ผู้ที่จะเป็นสมาชิกทั้งหมด และได้กำหนดให้มีการประชุมผู้ซึ่งจะเป็นสมาชิกสหกรณ์ทั้งหมดในวันที่ 30 พฤศจิกายน 2529

1.22) ก่อนที่จะมีการประชุมใหญ่ผู้ซึ่งจะเป็นสมาชิกสหกรณ์ ในวันที่ 30 พฤศจิกายน 2529 นั้น ทางทะเลแห่แห่งชาติหรือ ศวช. ก็ได้ปรึกษาหารือกับผู้นำและสำรวจความคิดเห็นของชาวชุมชนต่อการจัดการฝึกอบรมในเรื่องวิธีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม บทบาทผู้นำ เน้นผู้นำด้านสหกรณ์ ความรู้เรื่องการสหกรณ์และ समस्याปัญหาในชุมชนและแนวทางแก้ไข ผลปรากฏว่าชาวชุมชนเห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าวโดยเห็นว่า จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของชุมชนและสหกรณ์ต่อไป หลักการของการฝึกอบรมครั้งนี้คือต้องการให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนแข่งก๊ได้มีโอกาสรับรู้แนวความคิดในการทำงานร่วมกัน มีโอกาสได้ค้นเคยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งจะเป็นผลให้มีการพัฒนาทางด้านแนวความคิดที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นภายในกลุ่ม อันจะนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มเพื่อการพึ่งตนเองอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและปัญหาอื่น ๆ ของชุมชนต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมดังนี้คือ :-

- 1) เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้ ความเข้าใจในวิธีการและแนวทางการทำงานพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ
- 2) เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา และเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาาร่วมกัน
- 3) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความเข้าใจอันดีในการทำงานร่วมกัน ทั้งระหว่างผู้อยู่อาศัยในชุมชนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
- 4) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมตระหนักถึงปัญหาความเดือดร้อน และคิดหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

- 5) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรม สามารถนำความรู้ความเข้าใจที่ได้จากการฝึกอบรมไปเผยแพร่ให้กับผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่อไป
- 6) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรม ได้รับรู้ถึงประโยชน์ในการทำงานร่วมกันในรูปสหกรณ์ เพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยต่อไป
- 7) เพื่อเสริมสร้างความเป็นผู้นำในการทำงานพัฒนาด้านสหกรณ์⁽²⁵⁾

วิธีการที่ใช้ในการฝึกอบรมมีทั้งการบรรยาย ทักษะศึกษา และกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ มีชาวชุมชนเข้าร่วมในการฝึกอบรมครั้งนี้ทั้งหมด 30 คน และยังประกอบด้วยผู้ประสานงานโครงการจากเขตยานนาวา 2 คน เจ้าหน้าที่จากกรมส่งเสริมสหกรณ์ 3 คน และคณะทำงานโครงการเชิงทิศของการเคหะแห่งชาติอีก 10 คน ถ้าจะพิจารณาในแง่ของผลกระทบของการฝึกอบรมครั้งนี้ (Impact) จะพบว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมากขึ้นกว่าเดิม มีการยอมรับซึ่งกันและกันมากขึ้นระหว่างกลุ่มคนที่มีความคิดและกลุ่มคนยากจน ชาวชุมชนที่เข้ารับการอบรมมีความกระตือรือร้นและสนใจในปัญหาของชุมชนมากขึ้น และมีการนำความรู้ ความเข้าใจ ความประทับใจต่าง ๆ จากการฝึกอบรมมาเล่าให้เพื่อน ๆ และเพื่อนบ้านในชุมชนที่ไม่ได้ไปร่วมการฝึกอบรมฟัง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนคติและความคิดเห็นต่อเรื่องต่าง ๆ กันอย่างกว้างขวาง ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อเข้าไปเยี่ยมชุมชนในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความพร้อมและตระหนักถึงความจำเป็นในการเข้ามามีส่วนร่วมรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์ เพื่อการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและการพึ่งพาตนเองในด้านต่าง ๆ ต่อไป จากการสัมภาษณ์และสอบถามชาวชุมชนที่เข้าร่วมการฝึกอบรมบางส่วน แต่ละคนพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า... "ดีมาก อยากให้มีการจัดแบบนี้อีก" บางคนก็พูดว่า ... "ทั้งสนุกและได้ความรู้" แน่หน่อนว่าการจัดฝึกอบรมเพียงครั้งเดียวย่อมไม่เพียงพอ การก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการก้าวไปสู่การมีองค์กรที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการและการเรียกร้องของชาวชุมชน การเคหะแห่งชาติ จึงได้จัดให้มีการฝึกอบรมขึ้นอีกภายหลังจากการจัดตั้งสหกรณ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว และชาวชุมชนได้มีการทำงานร่วมกันในรูปสหกรณ์ไประยะหนึ่งแล้ว ชาวชุมชนจึงมีประสบการณ์และเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ของการทำงานร่วมกันในรูปสหกรณ์ดีพอสมควร การฝึกอบรมในครั้งที่สองนี้จึงเป็นการส่งเสริมให้ชาวชุมชนสามารถพัฒนาตนเองขึ้นมาได้ในอีกระดับหนึ่ง

1.23) ต่อมาวันที่ 30 พฤศจิกายน 2529 ได้มีการประชุมผู้ซึ่งจะเป็นสมาชิกสหกรณ์ เกษตรสถานชุมชนแข่งกี ซึ่งประกอบไปด้วยวาระที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ข้อบังคับสหกรณ์ การเลือกตั้งคณะกรรมการตั้งสหกรณ์ กำหนดการชำระเงินค่าหุ้นและค่าธรรมเนียมแรกเข้า การเลือกตั้งคณะกรรมการตั้งสหกรณ์ในครั้งนี้มีผู้ได้รับการเลือกตั้งทั้งหมด 10 คน (ทั้งนี้เป็นไปตามข้อบังคับของการขอจดทะเบียนสหกรณ์ประเภทสหกรณ์จำกัด) ผลปรากฏว่า 6 ใน 10 คน ที่ได้รับการเลือกตั้งครั้งนี้เป็นบุคคลที่เคยอยู่ในคณะผู้ริเริ่มเตรียมการจัดตั้งสหกรณ์ฯ ชุด 17 คน ส่วนคนใหม่ที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาทั้ง 4 คนนั้น เป็นบุคคลที่เติบโตมาจากการฝึกอบรมและได้แสดงให้เห็นว่าชาวชุมชนเห็นว่ามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสหกรณ์ดีขึ้นและมากขึ้น อย่างเห็นได้ชัดและสิ่งที่น่าสนใจเกิดอีกประการหนึ่งก็คือ นางบารมีได้กลับเข้ามาในการเลือกตั้งครั้งนี้ด้วย

(หมายเหตุ: ในการเลือกตั้ง, แต่งตั้ง, คัดเลือกคณะกรรมการหรือตัวแทนหรือผู้ริเริ่มจัดตั้งใด ๆ ก็ตาม ทุกครั้ง จะมียายชมและนายท่อมเป็นตัวแทนหรือได้รับการเลือกตั้ง, แต่งตั้ง, คัดเลือกเข้ามาทุกครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทั้งนายชมและนายท่อมเป็นผู้นำตามธรรมชาติที่ได้รับการยอมรับ และมีคุณสมบัติครบถ้วนตามความประสงค์ของชาวชุมชน นอกจากนี้ทั้งนายท่อมและนายชมยังได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นผู้ที่ถือผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่ จนสามารถกล่าวได้อย่างไม่ผิดพลาดว่า ถ้าชุมชนแข่งกีปราศจากบุคคลหรือผู้นำ อย่างนายชมและนายท่อมแล้ว โอกาสที่ชุมชนแข่งกีจะสามารถพัฒนามาได้จนถึงระดับที่เป็นอยู่ในปัจจุบันคงจะมีน้อยมากหรืออาจจะต้องใช้ระยะเวลาที่เนิ่นนานกว่านี้อีกมาก)

1.24) หลังจากได้รับการเลือกตั้งแล้วคณะกรรมการตั้งทั้ง 10 คน ก็ได้จัดเตรียมเอกสารยื่นต่อนายทะเบียนสหกรณ์จังหวัดกรุงเทพมหานคร และขอยื่นจดทะเบียน สหกรณ์เกษตรสถานชุมชนแข่งกี จำกัด เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2529 ในวันที่ยื่นขอจดทะเบียน ครั้งนี้มีสมาชิกเพิ่มมาเป็น 137 คน (จากเดิม 129 คน เมื่อ 24 ตุลาคม 2529) และถือหุ้นรวมทั้งสิ้น 18,800 บาท ต่อมาวันที่ 17 ธันวาคม 2529 นายทะเบียนสหกรณ์ของกรมส่งเสริมสหกรณ์ก็ได้รับจดทะเบียนสหกรณ์เกษตรสถานชุมชนแข่งกี จำกัด เลขทะเบียน สหกรณ์ที่ สทส (บ) 93/2529 และในวันเดียวกันนั้นก็มีการประชุมผู้อยู่อาศัยในชุมชนแข่งกี โดยมีวาระต่าง ๆ ที่สำคัญเช่น สรุปการจ่ายเงินค่างาน, การผ่อนชำระค่าที่ดินที่เหลือ, การพิจารณาสิทธิผู้ตกค้าง, การจัดงานวันเด็ก ฯลฯ

1.25) ต่อมาวันที่ 20 ธันวาคม 2529 ก็ได้มีการประชุมคณะกรรมการตั้งสหกรณ์ (ซึ่งปฏิบัติหน้าที่คณะกรรมการดำเนินการสหกรณ์ฯ) ขึ้นเป็นครั้งแรกและเป็นการประชุมพิจารณา

รายละเอียดการดำเนินการสหกรณ์ ซึ่งประกอบไปด้วยวาระต่าง ๆ มากมาย เช่น การพิจารณาตราของสหกรณ์, การพิจารณาเรื่องวัน-เวลาประกอบกิจการของสหกรณ์ การรับสมัครเข้าใหม่และออกจากสหกรณ์, ระเบียบต่าง ๆ ของสหกรณ์, การเปิดบัญชีเงินฝากของสหกรณ์, การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ประจำ, การพิจารณาอนุมัติค่าใช้จ่ายของสหกรณ์ ฯลฯ ในการประชุมครั้งแรก ๆ นี้ยังมีเจ้าหน้าที่ของการเคหะแห่งชาติ หรือคณะทำงานโครงการเชิงที่เข้าร่วมประชุมด้วย และให้คำแนะนำต่าง ๆ ในกรณีที่จำเป็น ซึ่งก็หมายถึงว่าคณะทำงานโครงการเชิงที่ของการเคหะแห่งชาติ และผู้ปฏิบัติงานชุมชนได้เปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้กระตุ้น ชวนชุมชนโดยตรงในช่วงของการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเองมาเป็นเพียงผู้สนับสนุน หลังจากนี้ที่ชาวชุมชนสามารถจัดตั้งองค์กรและมีระบบส่งเสริมการช่วยเหลือตนเองแล้ว

1.26) นอกจากกิจกรรมด้านที่อยู่อาศัยแล้ว สหกรณ์เคหสถานชุมชนเชิงก็ยังได้ขยายสู่กิจกรรมอื่น ๆ โดยเริ่มต้นจากการออมทรัพย์ ซึ่งเป็นการออมเพื่อให้ชาวชุมชนได้กักเงินในยามเดือดร้อนและจำเป็นในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ (ยังไม่ได้กำหนดอัตราดอกเบี้ยที่แน่นอน แต่คาดว่าจะไม่เกินร้อยละ 10 ต่อปี) ในขั้นแรกมีชาวชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมนี้น้อยกว่าที่คาดไว้ เนื่องจากแต่ละคนมีภาระที่จะต้องออมเงินเพื่อสร้างบ้านและผ่อนส่งค่าที่ดินด้วย แต่หลังจากนั้นทางคณะกรรมการดำเนินงานสหกรณ์ก็ปรึกษา และตกลงกับชาวชุมชนว่า จะส่งคนออกไปเดินเก็บตามบ้านทุกวัน ๆ ละ 1 บาท สมาชิกแต่ละคนก็จะสามารถออมเงินได้เดือนละ 30 บาท อย่างไม่เดือดร้อน การทำเช่นนี้ทำให้ผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกิจกรรมออมทรัพย์มากขึ้น เนื่องจากพวกเขามองเห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ในปัจจุบัน (เดือนมิถุนายน 2531) กิจกรรมออมทรัพย์ยังดำเนินไปเรื่อย ๆ แต่ยังไม่ได้ปล่อยกู้เนื่องจากยังมีวงเงินน้อย และยังไม่ได้กำหนดระเบียบและหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการกู้ยืมอย่างชัดเจน

1.27) นอกจากนี้ทางคณะกรรมการดำเนินงานสหกรณ์ก็ยังได้ปรึกษากัน ถึงความเป็นไปได้ในการขยายสู่กิจกรรมทางการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดตั้ง "กองทุนการศึกษา" เพื่อช่วยเหลือบุตรธิดาและญาติของสมาชิกในเรื่องการศึกษา โดยมุ่งหวังที่จะสนับสนุนบุตรหลานของสมาชิกที่มีฐานะยากจน ให้มีโอกาสในการศึกษาต่อในระดับสูงเมื่อต้องการหรือให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์ในด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการเล่าเรียนของ

เยาวชนในชุมชน กรรมการทุกท่านมีความเห็นสอดคล้องกันว่ากิจกรรมดังกล่าวเป็นสิ่งที่สหกรณ์ควรกระทำ สำหรับเงินรายได้ของกองทุนนั้นส่วนหนึ่งควรมาจากการจัดกิจกรรมเพื่อหารายได้ต่าง ๆ และยังสามารถขอรับบริจาคได้ด้วย และอีกส่วนหนึ่งสามารถโอนกำไรจากการดำเนินกิจกรรมของสหกรณ์ในรูปแบบต่าง ๆ เข้ามาได้ด้วย อย่างไรก็ตามคณะกรรมการมองเห็นว่าจะต้องกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป และจะต้องดำเนินการเรื่องการออมเงินเพื่อที่อยู่อาศัย และกิจกรรมออมทรัพย์ให้สำเร็จลุล่วงไปก่อนจึงจะสามารถดำเนินกิจกรรมเรื่องการศึกษาต่อไป ดังนั้น การจัดตั้งกองทุนการศึกษาจึงยังเป็นเพียงแผนการเท่านั้นเกี่ยวกับเรื่องกิจกรรมการได้พูดคุยกับชาวชุมชนบางส่วน คณะกรรมการกล่าวว่า ชาวชุมชนเหล่านั้นเห็นด้วยว่า ควรจะดำเนินกิจกรรมดังกล่าวทั้งสองให้สำเร็จลุล่วงไปได้ระดับหนึ่งก่อน ในเรื่องนี้นับว่าเป็นผลดีที่คณะกรรมการสหกรณ์ไม่กระทำการใด ๆ อย่างขาดการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ การไม่เร่งรัดให้มีการจัดตั้งกองทุนขึ้นในขณะที่ยังไม่พร้อมและมีการกิจต่าง ๆ ที่จะต้องวางรากฐานให้กับสหกรณ์เพื่อความมั่นคงและจะขยายกิจกรรมเมื่อรากฐานมั่นคงนั้นเป็นความคิดที่มองเห็นการณ์ไกล

1.28) การจัดสร้างที่อยู่อาศัยในชุมชนแห่งนี้ ไม่สามารถเป็นไปได้โดยกำลังและความร่วมมือจากผู้อยู่อาศัยในชุมชนแต่ฝ่ายเดียว เนื่องจากค่าใช้จ่ายในด้านการพัฒนาทางกายภาพ หรือการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและหน่วยพักอาศัยนั้นสูงมากเนื่องจากจะต้องก่อสร้างใหม่เกือบทั้งหมด ซึ่งเป็นภาระที่หนักเกินความสามารถในการจ่ายของชาวชุมชน ซึ่งชาวชุมชนจะต้องจ่ายเงินเป็นค่าซื้อที่ดินเป็นอันดับแรกอยู่แล้ว ดังนั้น การหาเงินเข้ามาสมทบกับส่วนที่ชาวชุมชนออมไว้ได้ส่วนหนึ่งนั้นจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง และทางเลือกที่น่าเป็นไปได้ในการหาเงินเข้ามาสมทบก็คือ ชาวชุมชนหรือสหกรณ์จะต้องขอกู้เงินจากธนาคารเพื่อซื้อที่ดิน ซึ่งในตอนแรกคาดกันว่าทางธนาคารจะสามารถให้กู้ได้ 2 ใน 3 ของราคาประเมิน (กล่าวคือ ธนาคารจะให้กู้เงินเพื่อซื้อที่ดินในซอยซึ่งประมาณ 8,042,667 บาท : ที่ดินทั้งหมด 1,508 ตารางวา ราคาประเมิน 8,000 บาท/ตารางวา) แต่ในการซื้อที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินฯ ชาวบ้านสามารถซื้อได้ในราคา 4,427,000 บาท ซึ่งมูลค่าส่วนเกินที่กู้ได้จากธนาคารนี้สามารถนำมาใช้ในการก่อสร้างได้เป็นจำนวนเงิน 3,615,667 บาท สำหรับค่าก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่รวมตัวบ้านนั้นประมาณ ไร่ทั้งสิ้น 3 ล้านบาทเศษ ในส่วนของค่าก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคนั้น ถ้าชุมชนได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากแหล่งเงินอื่น ๆ เช่น สำนักงานเขตยานนาวา งบ

ประจำปีของ ศ.ส. หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตยานนาวา ซึ่งทางชุมชนติดต่อสัมพันธ์- อยู่ก็จะทำให้ลดค่าใช้จ่ายในด้านนี้ลงไปมาก และสามารถนำเงินส่วนที่เหลือมาใช้ในการ ก่อสร้างหน่วยพักอาศัยได้เพิ่มขึ้น

สำหรับธนาคารที่ชาวชุมชน หรือสหกรณ์คิดว่าจะขอความช่วยเหลือในเรื่องเงินกู้ได้ ก็คือ ธนาคารไทยทนุ ซึ่งชาวชุมชนใช้บริการของธนาคารนี้อยู่โดยการนำเงินออมไปฝากที่ นั้น ประกอบกับธนาคารไทยทนุเองก็ใช้ถนนหลักของซอยเซ่งก็ในการสัญจรเพื่อเคลื่อนย้าย สินค้าจากโกดังของธนาคารซึ่งอยู่ด้านในสุดของชุมชนด้วย การเคหะแห่งชาติจึงรับเป็นตัว กลางในการเจรจากับธนาคารไทยทนุ โดยในขั้นแรกทางธนาคารไทยทนุรับพิจารณาโครง- การซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับจำนวนผู้อยู่อาศัยในชุมชน แบบบ้านพร้อมราคาก่อสร้าง, ค่าก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค และสำเนาโฉนดที่ดินแต่ในที่สุด ธนาคารไทยทนุก็ปฏิเสธ ที่จะให้ความช่วยเหลือกับโครงการโดยกล่าวว่า ต้องการให้โครงการพิจารณาในเรื่องหลัก ประกัน (เพียงแต่ที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งของโครงการนั้นไม่เพียงพอที่จะใช้เป็นหลักประกัน) และ ผู้ค้ำประกันด้วย

1.29) แต่เนื่องจากข้อจำกัดในบทบาทของการเคหะแห่งชาติที่มีในโครงการพัฒนาที่ อยู่อาศัยในชุมชนเซ่งก็ ซึ่งมีบทบาทเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาหารือและตัวกลางในการ เเจรจาระหว่างสำนักงานทรัพย์สินฯ กับชาวชุมชนเซ่งก็ในครั้งนี้นั้น ทำให้การเคหะแห่งชาติ ไม่สามารถเป็นผู้ค้ำประกันโครงการนี้ได้ สำหรับในเรื่องหลักทรัพย์ค้ำประกันนั้น คณะทำงาน โครงการเซ่งก็มองเห็นว่า ธนาคารไม่น่าที่จะต้องเรียกร้องหลักทรัพย์ค้ำประกันใด ๆ อีก เพราะมีที่ดินที่ชาวชุมชนซื้อจากสำนักงานทรัพย์สินเป็นหลักทรัพย์ที่พอเพียงพอแล้ว แต่การ เเจรจารวมทั้งชี้แจงถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้นอีกครั้งหนึ่งนั้น ไม่เป็นผลสำเร็จแต่อย่างใด ชาวชุมชนจึงจำเป็นต้องพยายามหาแหล่งเงินทุนอื่น ๆ ต่อไป โดยติดต่อเจรจากับธนาคาร บริษัทเงินทุน, แหล่งเงินทุนอื่น ๆ หลายแห่งด้วยกัน แต่ได้รับการปฏิเสธจากทุกแห่ง การที่ สหกรณ์เคหสถานชุมชนเซ่งก็ จำกัด ซึ่งถึงแม้จะเป็นนิติบุคคลที่ถูกต้องตามกฎหมาย และมี หลักทรัพย์ค้ำประกันการกู้แต่เนื่องจากเป็นสหกรณ์ของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมือง (ถึงแม้ว่า จะพยายามรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของตนเองได้ในระดับหนึ่งแล้ว แต่ก็ยังต้อง ได้รับการสนับสนุนและความช่วยเหลือจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เป็นอยู่ด้วย จึง อยู่ในกลุ่มคนผู้มีรายได้น้อยเหล่านี้มีรายได้น้อยและไม่แน่นอนและมีความสามารถในการจ่ายต่ำ แต่

ตลอดระยะเวลาในกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมานั้นก็พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า กลุ่มคนเหล่านี้ มีศักยภาพ และมีความต้องการที่จะเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยเพื่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต และสามารถที่จะจ่ายเงินค่างวด และค่าผ่อนชำระค่าที่ดินรายงวดได้ตามกำหนดระยะเวลา เป็นส่วนใหญ่ ถ้ามีการกำหนดระยะเวลาและจำนวนเงินการผ่อนชำระแต่ละงวดอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจของพวกเขา) พวกเขาจึงไม่ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

1.30) เมื่อไม่สามารถได้รับความช่วยเหลือจากระบบที่มีอยู่ภายในประเทศ การติดต่อขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นจากการที่เจ้าหน้าที่ของการเคหะแห่งชาติส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับองค์กรในต่างประเทศ และประกอบกับเป็นบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากองค์กรเหล่านั้นจึงทำให้สามารถดึงเงินช่วยเหลือ ส่วนหนึ่งเข้ามาได้แต่ก็เป็นจำนวนเงินไม่มากนัก ไม่สามารถที่จะนำมาใช้จ่ายในการก่อสร้างในโครงการนี้ทั้งหมด แต่สามารถที่จะนำมาเป็นหลักประกันเสริมที่ดินที่มีอยู่ได้ อย่างไรก็ตามโครงการนี้มีหลักประกันเสริมขึ้นมาได้ นี้ได้ทำให้ธนาคารไทยทราบดีว่าพิจารณาสนับสนุนโครงการแต่อย่างใด

2) การวิเคราะห์ตัวแปรเสริมที่สำคัญ ที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งกี๋ จำกัด (Analysis of Important Variables)

นอกจากตัวแปรที่สำคัญ ๆ ดังปรากฏอยู่ในกรอบความคิดในการวิจัยซึ่งประกอบไปด้วยการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์แบบการมีส่วนร่วมระหว่างการเคหะแห่งชาติ (โดยมีคณะทำงานโครงการแข่งกี๋และผู้ปฏิบัติงานชุมชนเป็นตัวแทน) กับชาวชุมชนแข่งกี๋ และ การใช้เครื่องมือต่าง ๆ ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพแล้วยังมีตัวแปรอื่น ๆ ที่สำคัญ ๆ ที่ทำให้การจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวชุมชนหรือสหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งกี๋ ทำได้สำเร็จ ตัวแปรเหล่านี้ได้แก่

2.1) ศักยภาพและภูมิปัญญาของผู้นำ รวมทั้งความเสียสละและความเอาใจใส่ในปัญหาของผู้นำชุมชนซึ่งพบว่ามีอยู่สูงมากในชุมชนแห่งนี้

2.2) ความเป็นอิสระของชาวชุมชน กล่าวคือ ชาวชุมชนแข่งก็มีอิสระในการคิดไตร่ตรองและในที่สุดก็สามารถมองเห็นประโยชน์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการจัดตั้งสหกรณ์เคหสถาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีที่อยู่อาศัยและการดำเนินกิจกรรมออมทรัพย์ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องเงินร่วมกัน

2.3) ความต้องการในหลักประกันของชาวชุมชน ชาวชุมชนมองเห็นว่าสหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งก็ จำกัด จะสามารถเป็นหลักประกันในการดำรงชีวิตของพวกเขาได้อย่างดีต่อไปในระยะยาว

2.4) ความต้องการที่จะดำเนินการด้วยตนเองของชาวชุมชน กล่าวคือ ชาวชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพและภูมิปัญญาของตนเอง และมีความต้องการที่จะดำเนินการหรือจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง

3) การวิเคราะห์ผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนา (Impact of Development Process)

ผลกระทบในที่นี้เราจะสามารถพิจารณาได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม รวมทั้งผลกระทบที่มีต่อสมาชิกของชุมชนแข่งที่ทุกคน ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนามีทั้งผลกระทบเชิงบวกและผลกระทบเชิงลบ ผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีดังต่อไปนี้

3.1) การเรียนรู้ของชาวชุมชน ในกระบวนการพัฒนาทำให้ชาวชุมชนแข่งก็ เกิดการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน และทำให้มองเห็นศักยภาพรวมทั้งข้อบกพร่องของกันและกัน ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกันและเคารพในความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้น ยอมรับซึ่งกันและกันมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างกลุ่มคนรวยกับกลุ่มคนจน ทำให้เกิดความสนิทสนมแบบเพื่อนบ้านและความรู้สึกว่าเป็นสมาชิกในชุมชนเดียวกันมีมากขึ้นตามไปด้วย

3.2) ทำให้ชาวชุมชนกล้าแสดงออกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนยากจน ซึ่งปกติจะคิดว่าตนเองไม่มีความสามารถ และมักจะปล่อยให้กลุ่มคนที่มีความรู้ดีกว่ามีบทบาทในชุมชนเพียงฝ่ายเดียว แต่เมื่อเกิดกระบวนการพัฒนาและเปิดโอกาสให้กลุ่มคนเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมก็พบว่า คนเหล่านี้กล้าที่จะแสดงออกถึงศักยภาพและภูมิปัญญาของตนเองอย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งจะสังเกตเห็นได้จากกรณีของการเข้ามามีบทบาทเป็นคณะกรรมการมากขึ้น ๆ

3.3) ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน โดยในขั้นแรกชาวชุมชนสามารถเก็บรวบรวมเงินในการผ่อนส่งค่าที่ดินราคา 4,427,000 บาท ได้และเมื่อผ่อนส่งค่าที่ดินหมดแล้ว ชาวชุมชนก็มีแผนการที่จะปลูกสร้างหน่วยพักอาศัยร่วมกัน การร่วมกันปลูกสร้างหน่วยพักอาศัยจะทำให้ต้นทุนของการปลูกสร้างลดลงอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีที่ต่างคนต่างปลูก การแก้ไขปัญหาพื้นฐานนี้ได้สำเร็จทำให้ชาวชุมชนมีหลักประกันและมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และทำให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมของตนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปทั้งทางด้านกายภาพและเศรษฐกิจสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านกายภาพนั้นพบว่า ในปัจจุบันชุมชนแห่งนี้มีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อยมากขึ้น มีการร่วมกันรักษาความสะอาดมากขึ้น

3.4) ปัจจุบันชาวชุมชนแห่งนี้ หรือสหกรณ์เคหสถานชุมชนแห่งนี้มีเงินออมที่สามารถปล่อยให้สมาชิกกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำถึงประมาณ 90,000 กว่าบาท เงินออมทรัพย์ก่อนหน้านี้จะช่วยแก้ปัญหาความเดือดร้อนเรื่องเงิน และการที่ต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูง (ปกติชาวชุมชนจะจ่ายดอกเบี้ยร้อยละ 20/เดือน ถ้ากู้จากคนในชุมชนหรือนายทุนเงินกู้จากนอกชุมชน)

3.5) ชาวชุมชนเกิดความคิดในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และเป็นลูกโซ่กล่าวคือ เมื่อสามารถแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและปัญหาหนี้สินซึ่งเป็นปัญหาหลักของชุมชนได้ในระดับหนึ่งแล้ว ชาวชุมชนก็คิดถึงการแก้ปัญหาอื่น ๆ ด้วยตนเอง เช่น มีความคิดที่จะจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กขึ้นในชุมชน และมีชาวชุมชนคนหนึ่งยินดีให้ใช้เนื้อที่บริเวณบ้านของตนในการจัดทำเป็นศูนย์เด็กเล็ก นอกจากความคิดริเริ่มเกี่ยวกับการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กแล้ว ชาวชุมชนส่วนหนึ่งมองเห็นว่าการจัดทำกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมรายได้ (income-generating activities) ของคนใน

ชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มสตรีเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ก็มีความคิดที่จะจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาของบุตรหลานในชุมชน รวมทั้งกองทุนยาหรือสาธารณสุขด้วย

3.6) ชาวชุมชนมีความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ มากขึ้นและกว้างขวางขึ้น ทั้งจากการปฏิบัติงานร่วมกัน, การฝึกอบรม, การศึกษาดูงาน ซึ่งทำให้ชาวชุมชนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นมาปรับปรุงการทำงานร่วมกัน และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเมืองได้ดียิ่งขึ้น ความแตกต่างที่สามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนระหว่างก่อนการพัฒนา และภายหลังที่เกิดกระบวนการพัฒนาขึ้นแล้วก็คือ "การประชุม" ปัจจุบันชาวชุมชนสามารถจัดการประชุมด้วยตนเอง โดยมีวาระการประชุม การจัดบันทึกการประชุมอย่างเป็นระบบ การดำเนินการต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยมีเจ้าหน้าที่ของการเคหะแห่งชาติเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์เท่านั้น

3.7) อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาทำให้วิถีชีวิตของชาวชุมชนแข่งก็ เปลี่ยนไปอย่างมาก ซึ่งแต่เดิมเคยมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่จำกัดวงแคบอยู่ในกลุ่มหรือพวกพ้องของตน เป็นส่วนใหญ่หรือมีความสัมพันธ์กันบ้างในบางกลุ่ม ดังที่นำมาเสนอไว้ในบทที่เกี่ยวกับชุมชนแข่งก็ช่วงก่อนการพัฒนา แต่ในปัจจุบันชาวชุมชนมีความสัมพันธ์กันมากขึ้นรู้จักกันมากขึ้น มีการติดต่อไปมาหาสู่และช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้นและกว้างขวางขึ้นด้วย บางคนกลายมาเป็นเพื่อนและเพื่อนบ้านที่ดีต่อกัน แต่ในขณะเดียวกันก็มีบางคนบางกลุ่มที่ไม่มองหน้ากันเลยก็มี โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายสมควรนั้นกลับกลายเป็นบุคคลที่ขาดความสัมพันธ์กับชาวชุมชน และผู้นำคนอื่น ๆ ในชุมชนไปหลายคนด้วยกัน ทั้งนี้เป็นเพราะการกระทำที่เห็นแก่ประโยชน์ ส่วนตนของนายสมควรเอง

3.8) วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปอีกด้านหนึ่งก็คือ การที่ชาวชุมชนแข่งก็เปลี่ยนสถานภาพเป็นสมาชิกสหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งก็ ซึ่งมีสิทธิและหน้าที่ของการเป็นสมาชิกที่แตกต่างจากการมีสถานภาพเป็นเพียงสมาชิกชุมชนแข่งก็ การมีชีวิตร่วมกันในรูปของสหกรณ์ก็หมายถึงว่าจะต้องมีวิถีชีวิตที่เป็นทางการมากขึ้น มีระบบมากขึ้น จะต้องเข้าร่วมการประชุมต่าง ๆ บ่อยครั้งขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เข้าร่วมในคณะกรรมการดำเนินงานจะต้องมีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบมากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ จะต้องเสียสละเวลาในการ

ประกอบอาชีพตามปกติเพื่อดำเนินงานสหกรณ์ จากการศึกษาพบว่าการเสียสละเวลาของสตรี หรือแม่บ้านเพื่อทำงานให้กับสหกรณ์นั้นมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสามี ทั้งนี้เนื่องจากสตรีหรือแม่บ้านเหล่านี้มีเวลาให้กับครอบครัวน้อยลงและบางครั้งต้องเลื่อนเวลาในการทำกิจกรรมในครัวเรือนออกไป เช่น กิจกรรมการปรุงอาหาร, การทำความสะอาดบ้าน หรือบางครั้งจำเป็นต้องฝาก หรือขอความช่วยเหลือจากญาติหรือเพื่อนบ้านให้ช่วยดูแลบุตรให้ เป็นต้น

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

(Conclusion and Suggestions)

โดยสรุป เราจะเห็นได้ว่าประชาชนหรือในที่นี้คือชาวชุมชนแข่งกีฬานั้นมีศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา หรือแก้ไขปัญหของตนเองโดยได้รับความสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ การจัดรูปแบบความสัมพันธ์แบบการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานของรัฐหรือในที่นี้คือ ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติกับชาวชุมชนแข่งกีฬาก็เพื่อก่อให้เกิดการใช้เครื่องมือชนิดต่าง ๆ ร่วมกันชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่าเป็นกลไกอันสำคัญในการพัฒนาเพื่อไปสู่การพึ่งพาตนเองของชาวชุมชนแข่งกีฬ การพัฒนาซึ่งเน้นหรือให้ความสำคัญกับ "กระบวนการ" (process) มากกว่า "ผลผลิต" (product) นี้กลับปรากฏว่าสามารถก่อให้เกิด "ผลผลิต" ที่มั่นคงถาวรกับสมาชิกชุมชนแข่งกีฬซึ่งผลผลิตในที่นี้ก็คือ "องค์กรเพื่อการพึ่งพาตนเอง" ของชาวชุมชนแข่งกีฬหรือเรียกในอีกนัยหนึ่งว่า "สหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งกีฬ จำกัด"

การพัฒนาที่เน้น "กระบวนการพัฒนา" ซึ่งมีมิติของเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องแม้จะใช้เวลานาน แต่เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็นจริง เคารพในวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของประชาชนผู้เป็นเจ้าของโครงการ การคำนึงถึงความเป็นจริงในทุก ๆ ด้าน การใช้เวลา การเคารพในวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ของชาวชุมชนแข่งกีฬ ตลอดจนความเชื่อมั่นในศักยภาพและภูมิปัญญาของชาวชุมชนแข่งกีฬ คือ ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการจัดรูปแบบการทำงานหรือความสัมพันธ์แบบการมีส่วนร่วม และเมื่อเกิดความชัดเจนในเรื่องรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานของรัฐและองค์กรของประชาชนแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างจะเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างรวดเร็วกว่าที่คาดไว้ "ประชาชน" ผู้เป็นเจ้าของปัญหาคือ "ผู้แสดงหลัก" หรือ "พระเอก" ในขณะที่เจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานของรัฐเป็นเพียง "ตัวประกอบ" หรือบางครั้งเป็นเพียง "ผู้ชม" อยู่ข้าง ๆ เวที ในฉากการแสดงอันยิ่งใหญ่นี้จะปรากฏว่ามี "พระเอก" และ "นางเอก" เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะเดียวกัน "ผู้ร้าย" ก็จะปรากฏตัวออกมาและจะถูกปราบไปในที่สุด

อย่างไรก็ตาม "ผู้ปฏิบัติงานชุมชน" หรือในความหมายที่แจ่มชัดก็คือ "ผู้กระตุก" ให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกัน เพื่อจัดการกับปัญหาของชุมชนด้วยตนเองนั้นยังมีความจำเป็นและความสำคัญในกระบวนการทำงานในชุมชนเมือง ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนในเมืองหรือที่

ถูกต้อง ควรกล่าวว่า "สลัม" โดยทั่ว ๆ ไปนั้นขาดการจัดตั้ง (unorganized) ถึงแม้จะมีคณะกรรมการในรูปแบบต่าง ๆ อยู่ก็ตาม และถึงแม้จะมีสลัมจำนวนหนึ่งที่มีประสิทธิภาพเกี่ยวกับการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ร่วมกับองค์กรพัฒนาฯ ทั้งของรัฐและเอกชนมาในระดับหนึ่งแล้วก็ตาม แต่โดยส่วนใหญ่ยังปรากฏว่าคนส่วนหนึ่งเท่านั้นที่เข้าร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ความหลากหลาย และความซับซ้อนของสลัมแต่ละแห่งเป็นสิ่งที่จะต้องได้รับการพิจารณาและศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งในกระบวนการพัฒนาเพื่อไปสู่การพึ่งพาตนเอง

"โครงการสร้างและพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนชอยเซ่งกี" ด้วยวิธีการแบ่งปันผลประโยชน์ในที่ดิน ได้ชี้ให้เราได้เห็นแล้วว่าเป็นการหยิบยื่น "โอกาส" ให้กับคนยากจนหรือผู้มีรายได้น้อยในเมืองในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตนเองให้ดีขึ้น สำหรับปัญหาเรื่องการขายสิทธิ์ที่อยู่อาศัยอันอาจเกิดขึ้นตามมานั้น เป็นปัญหาประการหนึ่งที่ควรคำนึงถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดทำโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อผู้มีรายได้น้อยในเมืองในครั้งต่อ ๆ ไปนั้น ควรจะมีการรณรงค์ให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองได้เห็นความสำคัญของการเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยในใจกลางเมือง ถึงแม้จะมีผู้พยายามเข้ามาหวานล่อมให้ขายที่อยู่อาศัยให้ในราคาที่น่าสนใจก็ตาม อย่างไรก็ตาม การที่จะไม่ให้เกิดการเปลี่ยนมือในกรรมสิทธิ์อย่างร้อยเปอร์เซ็นต์นั้นคิดว่าจะไม่สามารถเป็นไปได้ ทั้งนี้โดยธรรมชาติของมนุษย์ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนย้ายเมื่อมีความต้องการ

การพัฒนาเมืองและการปรับปรุงสลัมนั้นเป็นสิ่งที่รัฐควรทำควบคู่กันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงสลัมบนรากฐานของการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในทุก ๆ ด้านนั้น "รัฐ" แทบจะไม่จำเป็นต้องลงทุนใด ๆ เลย เพียงแค่ "รัฐ" สวมบทบาทเป็นตัวกลางหรือเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนกับภาคธุรกิจเอกชน ให้เกิดการประสานทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งในชุมชนและในภาคธุรกิจเอกชนก็เพียงพอแล้ว การส่งเสริมภาคธุรกิจเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งธนาคารและสถาบันเงินทุนต่าง ๆ ให้นำ "ทุน" เข้ามาเสริมกับ "ทุน" ของชาวชุมชนหรือกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในเมืองที่สามารถระดมหรือเก็บออมกันไว้ได้ส่วนหนึ่งแล้ว จะทำให้เกิดการพัฒนา "เมือง" ที่กำลังทรุดโทรมในทุก ๆ ด้านโดยที่ "รัฐ" ไม่ต้องลงแรงลงทุนใด ๆ

เชิงอรรถ

(Notes)

- 1) อย่างไรก็ตาม ข้อถกเถียงเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจของกลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในสลัมนั้นยังไม่มีที่สิ้นสุด นักวิชาการส่วนหนึ่งกล่าวว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในสลัมส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง เช่น โสภณ พรโชคชัย ในงานศึกษาริวิจัย "1020" ปี พ.ศ. 2528 กล่าวว่า..."เรายังไม่สามารถสรุปลงไปได้ว่า คนสลัมส่วนใหญ่ นั้นเป็นคนยากจน" (หน้า 46) เช่นเดียวกับการศึกษาของ ดร.สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และคณะ "การสำรวจสภาพและปัญหาทางประชากร, สังคม, เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร" 2527 ซึ่งพบว่า คนส่วนใหญ่ในสลัมมีฐานะที่พอกิน รองลงมาคือกลุ่มที่มีฐานะค่อนข้างยากจน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างในการให้ความหมายหรือคำจำกัดความของคำว่า "ยากจน" ประกอบกับยังไม่มีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ในระดับมหภาค แม้แต่งานของ เมธี ครองแก้ว และคณะ *A Study on the Urban Poor in Thailand : Policy Guidelines for their Improvement and Development* สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งระยะที่ 1 (มิถุนายน 2529) และระยะที่ 2 (มีนาคม 2530) นั้นก็เป็นการวิเคราะห์ความยากจนในเมืองระดับมหภาคที่ใช้ข้อมูลทศนิยม ซึ่งเป็นข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของทั้งประเทศมิได้เจาะจงเฉพาะกลุ่มคนยากจนในเมือง รายละเอียดโปรดอ่านเมธี ครองแก้ว และคณะ ในรายงานการวิจัยชิ้นดังกล่าว
- 2) ดู รายละเอียดใน เมธี ครองแก้ว, วรวิทย์ หิรัญรักษ์ และอรทัย อาจอ้า ใน *A Study on the Urban Poor in Thailand Phase II : Executive Summary*, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มีนาคม 2530 หน้า 15 (ภาษาไทย)
- 3) คนอื่น ๆ ในที่นี้เช่น Roberts (1978), McGee (1979), Evers (1982) Evers et al., (1979), Portes/Walton (1981)
- 4) คุทฤษฏี Dependency ของ Marini, R.M. (1974), Quijano (1974) และ Cordova (1973) อ้างใน Rüdiger Korff, *Socio-Economic Structures of Underdevelopment in Cities-Urban Subsistence Production in Bangkok*, Faculty of Sociology, University of Bielefeld, Bielefeld, Germany, 1983, หน้า 166
- 5) รายละเอียดโปรดอ่านใน *การประเมินผลโครงการปรับปรุงชุมชนวัดลาดบัวขาว ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์, การเคหะแห่งชาติ, มกราคม, 2527*

- 6) อ่านรายละเอียดในสมพงษ์ พัดปุย *สภาพสิทธิของสลัม* สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, มีนาคม, 2527, หน้า 72-75
- 7) รายละเอียดดู กาญจนา แก้วเทพ ใน "มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา" สำนักเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, มีนาคม, 2530, หน้า 159-173
- 8) รายละเอียดโปรดอ่านใน Lewis, O. *La Vida : A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*, New York, 1961 และใน Lewis, O. *The Children of Sanchez*, New York, 1961
- 9) รายละเอียดอ่าน Korff, R. *Socio-economic Structures of Underdevelopment in Cities-Urban Subsistence Production in Bangkok*, อ้างแล้ว, หน้า 229-232
- 10) ดู Thorbek, S., *Voices from the City : Women of Bangkok*, Zed Books Ltd., London & New Jersey, 1987, หน้า 146-148
- 11) ผู้ที่สนใจแนวคิดเรื่อง "สลัมในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต" หรือ "Slum as a way of life" โปรดอ่านใน JOCANA, F. L., *Slum as a Way of Life : A Study of Coping Behavior in an Urban Environment*, The University of the Philippines Press, 1984.
- 12) การที่ชาวนาและหรือกลุ่มเกษตรกรต้องยากจนลง และนำไปสู่สภาพการณ์ล้มละลาย เนื่องจากขายผลิตผลได้ในราคาต่ำ เพราะขึ้นกับความต้องการของโลกซึ่งเราควบคุมบังคับไม่ได้ และยังขึ้นกับการเอากำไรของพ่อค้าและขึ้นกับกลไกของรัฐด้วย มีผู้คำนวณว่าชาวแต่ละเกวียน ชาวนาต้องลงทุนประมาณ 4,000 บาท แต่ขายได้เกวียนละ 2,500 บาท เมื่ออาชีพเกษตรกรต้องถูกเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจ เพื่อการพึ่งตนเองไปสู่ระบบธุรกิจที่ขาดทุนเช่นนี้ ก็ทำให้เกษตรกรต้องเป็นหนี้และหนี้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากการวิจัยพบว่าชาวนาเป็นหนี้เฉลี่ยหมู่บ้านละ 2 ล้านบาท ทั้งหมด 50,000 หมู่บ้านก็เป็นหนี้สินถึงประมาณ 100,000 ล้านบาท รายละเอียดอื่น ๆ โปรดดู อาทิเช่น ศิริ ผาสุก, "ข้าวร้องไห้" ศูนย์ศึกษาวิจัยงานพัฒนาชนบท 2529, ทวีทอง ชันทอง และเปลว วงศ์สงวน, "ภาวะหนี้สินของชาวนา", *ชุมชนพัฒนา ปีที่ 1 ฉบับที่ 4*, 2529 สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์, "ปัญหาชาวบ้านกับบทบาทอพท.", *ชุมชนพัฒนา ปีที่ 1 ฉบับที่ 4*, 2529 และประเวศ ะสี, "พุทธเกษตรกรรมกับศาสนคิสุขของสังคมไทย", *สำนักพิมพ์หมอบ้าน*, กรกฎาคม 2530, หน้า 12-15.
- 13) รายละเอียดโปรดอ่านใน ประเวศ ะสี, เพิ่งอ้าง หน้า 23-29 และดูเพิ่มเติมใน พิทยา ว่องกุล, "ชุมชนพัฒนา ฉบับพิเศษ : ปราชญ์ชาวบ้าน", *สำนักพิมพ์หมู่บ้าน*, 2531
- 14) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ คุณเป้าจัญญ์ สอนสระแก้ว และคุณลุงสวัสดิ์ สุขสมัย ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่สุดในชุมชนแห่งนี้ และอยู่อาศัยในชุมชนนี้มาตลอด อ้างใน เยาวลักษณ์ เขียวเชาวน์ และ

คณะ, "ทางเลือกการปรับปรุงชุมชนชอยเซ่งกี โดยวิธี Land Sharing", รายงานประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรการบริหารงานพัฒนาที่อยู่อาศัย รุ่นที่ 11, ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ, 2527, หน้า 5

นอกจากนี้ผู้วิจัยก็ยังได้ทำการสัมภาษณ์ซ้ำเพื่อเป็นการยืนยันอีกครั้งหนึ่งด้วย

- 15) รายละเอียดและความเป็นมาต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนนี้สามารถหาอ่านได้ใน "การประเมินผลโครงการปรับปรุงชุมชนวัดลาดบัวขาว" ของศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์, การเคหะแห่งชาติ, มกราคม, 2527
- 16) รายละเอียด อ่าน อकिन รพีพัฒน์ "ชีวิตและจุดจบของสลัมแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร" เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 6 สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522, ในภาคผนวก
- 17) ข้อมูลจากการสอบถามชาวบ้านในชุมชนชองกี และโปรดดูเปรียบเทียบกับ อकिन รพีพัฒน์, เพิ่งอ้าง, และใน Korff, R. & สมพงษ์ พัดปุย, "สลัมกับเมือง : บทบาททางเศรษฐกิจและสังคม", เอกสารวิชาการเรื่องที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 1, มูลนิธิดวงประทีป, กรุงเทพฯ, หน้า 18
- 18) ข้อมูลจากการสนทนากับนางบารมีโดยตรง ประกอบกับชาวบ้านก็พูดถึงประเด็นนี้กันมากพอสมควร
- 19) คูอาทิ Hackenberg, Robert A., Genealogical Method in Social Anthropology : The Foundations of Structural Demography ใน *Handbook of Social and Cultural Anthropology* ; John J. Honigsmann (ed.), Chicago : Rand McNally Publishing Company, 1975.
- 20) คูอาทิ กาญจนา แก้วเทพ, "มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา", อ้างแล้ว
- 21) คู Korff, R. & สมพงษ์ พัดปุย, อ้างแล้ว, หน้า 16-18
- 22) คู กาญจนา แก้วเทพ *จิตสำนึกของชาวนา*, เจ้าพระยาการพิมพ์, กรุงเทพฯ, 2527 หน้า 38-39 และ 98-100 ถึงแม้ "คนจน" ใน กาญจนา แก้วเทพ จะหมายถึงชาวนา แต่ผู้วิจัยคิดว่าเราสามารถนำแนวคิดนี้ มาประยุกต์ใช้ได้กับการอธิบายสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับภาพพจน์ของตนเองของคนจนในชุมชนชองกีด้วย
- 23) รายละเอียดอ่าน กาญจนา แก้วเทพ "มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา" อ้างแล้ว, หน้า 27-28, 97-98 และ 166-167
- 24) คูเปรียบเทียบกับ Thorbeck, S. "Voices from the City : Women of Bangkok", อ้างแล้ว, หน้า 154-158

- 25) จากเอกสารโครงการฝึกอบรมผู้อยู่อาศัยในชุมชนเชิงพื้นที่ระหว่างวันที่ 7-9 พฤศจิกายน 2529 จัดทำโดยคณะทำงานโครงการเชิงพื้นที่ ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์, การเคหะแห่งชาติ

เอกสารอ้างอิง

(References)

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ

- 2527 จิตสำนึกของชาวนา, เจ้าพระยาการพิมพ์, กรุงเทพฯ, หน้า 38-39 และหน้า 98-100
- 2530 มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลัสสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท, สำนักงานเลขาธิการ สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, มีนาคม

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ

- 2529 "การส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบท โดยผ่านองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเองของประชาชน" เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติ เรื่อง "การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง" จัดโดยสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, สว่าง-คณิวาส, 3-4 มีนาคม

การเคหะแห่งชาติ

- 2527 การประเมินผลโครงการปรับปรุงชุมชนวัดลาดบัวขาว, ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์, มกราคม
- 2529 เอกสารโครงการฝึกอบรมผู้อยู่อาศัยในชุมชนแข่งกีฬาระหว่างวันที่ 7-9 พฤศจิกายน 2529 จัดทำโดยคณะทำงานโครงการแข่งกีฬ, ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์

Korff, R. & สมพงษ์ พัดปุย

- 2527 "สลัมกับเมือง : บทบาททางเศรษฐกิจและสังคม, เอกสารวิชาการเรื่องที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 1, มูลนิธิคหวงประทีป, กรุงเทพฯ

ชโลโม แองเจส และคณะ

- 2528 "ที่ดิน บ้าน และผู้ยากไร้" (Land for Housing the Poor) แปลโดย วิยะดา ทัศน, เอกสารวิชาการของศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์, การเคหะ-แห่งชาติ

ประเวศ วะสี

- 2530 พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสืขของสังคมไทย, สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, กรกฎาคม

พิทยา ว่องกุล

2531 ชุมชนพัฒนาบับพิเศษ : ปราชญ์ชาวบ้าน, สำนักพิมพ์หมู่บ้าน

เยาวลักษณ์ เขียรเชาวน์ และคณะ

2527 "ทางเลือกการปรับปรุงชุมชนชอยเซ่งกีโดยวิธี Land Sharing", รายงานประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรการบริหารงานพัฒนาที่อยู่อาศัย วันที่ 11, ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัย และการตั้งถิ่นฐานมนุษย์, การเคหะแห่งชาติ

สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และคณะ

2527 การสำรวจสภาพและปัญหาทางประชากร, สังคม, เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของชุมชนแออัด กรุงเทพมหานคร (กรุงเทพ : โครงการวางแผนครอบครัวและพัฒนาชุมชนแออัด, ภาควิชาสุขศึกษา, คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล)

② สมพงษ์ พัดปุย

2527 สภาพสิทธิของสลัม, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, มีนาคม

② ไสภณ พรโชคชัย

2528 1020 ศูนย์อาสาสมัครญี่ปุ่นในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพ)

④ อकिन รพีพัฒน์, มรว.

2522 "ชีวิตและจุดจบของสลัมแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร", เอกสารทางวิชาการหมายเลข 6, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Handwritten signature and notes at the bottom of the page.

ภาษาอังกฤษ

Evers, H. D.

- 1981 "Subsistence Production and Wage Labour in Jakarta" *Working Paper No. 8, Sociology of Development Research Centre, Bielefeld, Germany.*
- 1982 "Cities as a Field of Anthropological Studies (FAS)" in Southeast Asia, *Working Paper No.30, Sociology of Development Research Centre, Bielefeld, Germany.*

Galtung, J.

- 1980 "Self-Reliance : Concepts, Practices and Rationale" ใน Johan Galtung et al. (eds.) *Self-Reliance : A Strategy for Development*, Press of Villiers Publications Ltd., London.

Hackenberg, R. A.

- 1975 *Genealogical Method in Social Anthropology: The Foundations of Structural Demography* ใน Honigmann, J. (ed.) *Handbook of Social and Cultural Anthropology*, Rand McNally Publishing, Chicago.

Jocano, F. L.

- 1984 *Slum as a Way of Life : A Study of Coping Behavior in an Urban Environment*, The University of the Philippines Press, Philippines.

Korff, R.

- 1983 *Socio-economic Structures of Underdevelopment in Cities-Urban Subsistence Production in Bangkok*, Faculty of Sociology, University of Bielefeld, Bielefeld, Germany.

Krongkaew, M. et al.

- 1987 *A Study on the Urban Poor in Thailand Phase II*, Thai Khadi Research Institute, Thammasat University, Bangkok, March.

Lewis, O.

- 1961 (a) *La Vida : A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty*, New York.
- 1961 (b) *The Children of Sanchez*, New York.

McGee, T.

- 1979 "The poverty syndrome : Making out in the Southeast Asian City" ใน Bromley, R. & Gerry, L. (eds.) : *Casual Work and Poverty in Third World Cities*, New York.

Osner, K.

- 1984 "Approaches to overcoming poverty through self-help and target-group-oriented financing instruments", *Working Paper Federal Ministry for Economic Co-operation*, (Xerox).

Portes, A. & Walton, J.

- 1981 *Labour, Class and the International System*, New York.

Roberts, B.

1978 *Cities of Peasants : The Political Economy of Urbanization in the Third World*,
London.

Thorbek, S.

1987 *Voices from the City : Women of Bangkok*, Zed Books Ltd., London & New Jersey.

เรื่องชุมชนเข้มแข็ง

⑥ ในวันนี้ชุมชนเข้มแข็งมี ประชาชน และ กรรมการ ก็ ได้ช่วยกันจัดตั้งชุมชนเข้มแข็ง
 ขึ้นมาจนมาถึงบัดนี้ การเคหะ ก็ ยื่นมือเข้ามาช่วยทำบ้านต่าง ก็ ดีใจไปพอสมควร ผู้เขียน
 ก็ดีใจด้วย เพราะก็จะช่วยกันให้ได้ก็ร้องกันอย่างจริงจังกันมากตามหลักทฤษฎีไม่ได้ก็ ประชาชน
 ก็จะช่วยกันให้ได้ก็ การเคหะก็ ช่วยเราอย่างเต็มที่ ชาวบ้านทางที่ดีใจ บอกว่าการเคหะนี้
 ช่วยชุมชนเราไปพอสมควร พวกเราก็ร้องกันมาตั้งแต่ไปชุมชนเข้มแข็งกับพวกเรา ทั้ง ประชาชน
 กรรมการ และ การเคหะ ช่วยให้เราทำบ้านได้กับทุกคน จะเริ่มใครไม่ได้แล้วแต่กันแน่
 ก็ยัง ได้ทำกันอยู่ก็อยู่อาศัยตลอดไป และตอนสมัยก่อนก็เกิดอุบัติเหตุไฟไหม้ใหม่ ๆ
 ชาวบ้านต่างตระหนกก็ อึ้งระงับ หาเจ้ากินคำ บางบ้านก็ขายไฟก็ไม่พอใช้จ่าย บางบ้าน
 ลูกก็เบาะไม่พอใช้ขาย ก็เอาสิ่งที่มีไปขาย อยู่ แล้วก็ทำเป็นกระท่อมอยู่ บางบ้าน
 ก็มีสายไฟก็ห้อยกับปลวกขึ้นก็ห้อย ⑦ ในชุมชนเข้มแข็งนี้คนจนมากกกกเลย แต่ในชุมชน
 นี้ก็มีสภาพดีพอสมควร ผู้เขียนก็บอกกับพี่ที่มีสิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นในชุมชนของพวกเราทุกคน จ้าว่า
 ชุมชนของเราดีขึ้นมาใหม่ ผู้เขียนก็บอกว่าบอกกับพี่บอกว่าบ้านเราเคยประสบกับหลายอย่างของชาวบ้านทุกคนจะดี
 และที่กระวน ไม่รู้ทำไมก็มาอยู่กับเราแล้วเพราะเราก็ได้ถูกทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว และ ก็ยัง
 มีคนเล่นการพนันอีกเยอะ ผลนี้เราจะไม่ไปให้ชุมชนเข้มแข็งแล้วแต่คนดูไม่ไปช่วยกัน . และ

